MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

TEISĖS FAKULTETAS

BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS IR KRIMINOLOGIJOS KATEDRA

AURELIJA BUDGINĖ

(Teisės ir valdymo ištęstinių studijų programa)

SMURTO ŠEIMOJE KRIMINOLOGINĖ CHARAKTERISTIKA TELŠIŲ RAJONE

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovė:

lekt. B. Palavinskienė

Konsultantas:

Dr. Artūras Petkus

Vilnius, 2011

TURINYS

Įvadas....3
1. Šeiminio smurto apibūdinimas....6
1.1. Smurto šeimoje samprata....6
1.2. Auka ir skriaudėjas. Jų interakcija....15
2. Smurto šeimoje Telšių rajone kriminologinė charakteristika....18
2.1. Bendros smurto šeimoje paplitimo charakteristikos....18
2.2. Socialinė – demografinė aukų ir smurtautojų charakteristika....23
2.3. Smurtas prieš vaikus šeimoje....27
2.4. Smurtas šeimoje prieš suaugusiuosius....34
3. Smurto šeimoje teisinis reglamentavimas ir prevencija....40
3.1.Šeiminio smurto aukų teisinės padėties analizė....40
3.2. Smurto šeimoje prevencija....49
Išvados ir pasiūlymai....53
Literatūros sąrašas....55
Anotacija....59
Annotation....60
Santrauka....61
Summary....62
Priedai....63

ĮVADAS

Smurtas yra opi problema šiuolaikinėje visuomenėje, neaplenkianti Lietuvos. Nors daugelyje valstybių ši problema nagrinėjama daug seniau, jos išspręsti nepajėgiama. Lietuvoje, kur ne taip seniai keitėsi ekonominė, socialinė, teisinė sistemos, keičiasi požiūris į žmogaus teises ir laisves, bandoma palaipsniui mažinti smurto mastą visuomenėje. Tačiau vis dar kovojama su išlikusiais „standartais“ iš buvusios socialistinės santvarkos, kurioje problemų buvo stengiamasi nematyti, o ne jas spręsti, kur šeimoje kylančios bėdos buvo tik tos šeimos reikalas. Būtų per drąsu sakyti, kad yra įmanoma visiškai įveikti smurtą, kadangi smurtas skirtingomis apraiškomis lydi žmoniją visą jos gyvavimo kelią, skiriasi tik požiūris ir smurto vertinimas tiek visuomenės mastu, tiek individualiai. Karas ne visiems ir visada buvo laikomas nusikaltimu, taip pat kaip ir dabar fizinės bausmės ne visų laikytinos efektyviausia priemonė nubausti prasikaltėlius. Demokratiškos visuomenės siekinys yra smurto netoleravimas – siekiama užkirsti kelią karams, keliamos lyčių lygybės bei nediskriminavimo idėjos, pagrindiniais įstatymais įtvirtinamos asmenų teisės ir laisvės bei jų apsauga.

„Smurtas visuomenėje, smurtas prieš vaikus ir moteris tapo viena iš skaudžiausių ir svarbiausių problemų. Dauguma Lietuvos gyventojų yra patyrę smurtą ir daugelis iš jų – šeimoje.“[1] Smurto šeimoje, dar kitaip vadinamas buitinio, šeiminio smurto Lietuvos visuomenėje, kaip ir visame pasaulyje, yra ganėtinai daug. Smurto aukomis gali tapti vyrai ir moterys, vaikai tėvų aukomis ar tėvai vaikų, nepriklausomai nuo socialinės padėties, amžiaus ir daugelio kitų faktorių.

Buitinis smurtas yra paslėpta problema. Šio reiškinio tyrimai prasidėjo vos prieš 25 metus Vakarų Europoje, Šiaurės Amerikoje, Australijoje ir Naujojoje Zelandijoje. Sunku nustatyti, kaip ir kur jis pasireiškia. Bendruomenėse paprastai slepiamas baiminantis, kad jos egzistavimo pripažinimas nepažeistų šeimos neliečiamumo. Oficialios statistikos beveik nėra, kadangi šiuolaikiniai metodai, kuriais siekiama apskaičiuoti smurto atvejus prieš moteris, yra nepakankamai tikslūs, statistika dažniausiai remiasi iš įstaigų gautais duomenimis, nors kaip žinoma smurto aukos labai dažnai iš gėdos, baimės arba lojalumo šeimai nenori apie tai pranešti.[2]

Temos aktualumas. Smurto šeimoje problema daugelyje valstybių pradėta nagrinėti anksčiau nei Lietuvoje. Akcentuoti ir bandyti spręsti šią, galima vadinti globalinę problemą, reikalinga. Visuomenėje nusistovėję stereotipai, kad šeimos gyvenimas yra jų asmeninis reikalas, todėl siekiant pakeisti žmonių mąstymą ir padėti suvokti šio reiškinio negatyvumą, kaip

[1] Purvaneckienė G. Prievarta ir moterų teisės // Kriminalinė justicija. Mokslo darbai, 1996. T. 5. P. 53.
[2] Kovos su buitiniu smurtu būdai: įvairių šalių patirties apibendrinimas. Niujorkas: Jungtinės Tautos, 1993. P. 12.

griaunantį vertybių sistemą bei turintį įtakos ir besiformuojančioms asmenybėms, reikalinga apie tai kalbėti garsiai, siekiant patyrusiems smurtą padėti suprasti, kad reikia kovoti su smurtu šeimoje, siekiant ne tik asmeninės, bet ir visuomenės gerovės. Telšių rajone tyrimas dėl šeiminio smurto atliktas dar nebuvo, tai sąlygoja šio darbo svarbą, kadangi padės objektyviai pažvelgti į esamą padėtį Telšių rajone.

Darbo objektas **-** smurtas šeimoje Telšių rajone.

Darbo tikslas **-** išanalizavus esamą literatūrą ir remiantis atliktos dokumentų – baudžiamųjų bylų dėl smurto šeimoje atvejų – analizės bei Telšių rajone dirbančių 14 prevencijos poskyrio pareigūnų bei 6 socialinių darbuotojų apklausos rezultatais, apžvelgti šeiminio smurto ypatumus, pasekmes, analizuojant teisės aktus aptarti smurto šeimoje aukų teisinę padėtį, vykdomas prevencines priemones.

Darbo uždaviniai:

- apibūdinti smurto šeimoje sampratą, rūšis;
- analizuoti smurto šeimoje Telšių rajone priežastis, pasekmes;
- išskirti smurto šeimoje – kaip kompleksinės problemos visuomenėje, priežastis ir pasekmes;
- išanalizuoti teisės aktus, padedančius teisinėmis priemonėmis spręsti šią problemą;

Tyrimo hipotezės.

- Smurto šeimoje aukoms daroma žala sveikatai turi plačią amplitudę - nuo lengvo pastūmimo iki nužudymo;
- Dauguma smurtaujančių namuose yra vyrai;
- Lietuvoje galiojantys teisės aktai negarantuoja tinkamos ir efektyvios pagalbos smurto aukoms, ypač moterims, siekiančioms, kad smurtautojai būtų patraukti atsakomybėn.

Tyrimo metodai – darbe taikomi empiriniai tyrimo metodai: lyginamasis metodas, dokumentų analizė – atlikta 57 ikiteisminių tyrimų, pradėtų 2008 - 2010 m. Telšių rajone dėl smurto šeimoje atvejų, kriminologinė analizė, Telšių rajono ekspertų apklausa.

Pagrindiniams teiginiams ir išvadoms pagrįsti naudojamasi G. Babachinaitės, B. Palavinskienės, G. Purvaneckienės, R. Uscilos, G. Sakalausko, J. Gilligan, M. A. Pavilionienės, B. Kairienės, M. Gustainienės ir kitų autorių darbais. Šiame darbe analizuojami statistiniai duomenys, autoriaus atliktos baudžiamųjų bylų bei Telšių rajone dirbančių prevencijos poskyrio pareigūnų bei socialinių darbuotojų apklausų duomenys, Lietuvos Respublikos teisės aktai, jų projektai, reglamentuojantys atsakomybę už smurtą, prevenciją.

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, trys skyriai, kurie suskirstyti į poskyrius, išvados, literatūros sąrašas bei priedai. Pirmoje darbo dalyje aptariama smurto šeimoje samprata,

smurto rūšys, mokslinėje literatūroje pateikiamos smurto šeimoje priežastys bei pasekmės. Antroji darbo dalis skirta nustatytų smurto atvejų Telšių rajone per 2008 – 2010 metus analizei, nagrinėjant baudžiamosiose bylose esančius dokumentus – apklausas, specialisto išvadas, pažymas ir kitus procesinius dokumentus – siekiama išsiaiškinti kas labiausiai kenčia nuo smurto, kas smurtauja, kaip įtakos tam turi šeimoje susiklostę santykiai. Trečiojoje dalyje apžvelgiant teisės aktus analizuojama smurto aukų teisinė padėtis, taip pat vykdomos prevencijos bei reikalingos intervencijos priemonės.

1. ŠEIMINIO SMURTO APIBŪDINIMAS

1.1. Smurto šeimoje samprata

Smurtas žmoniją lydi kone visą jos egzistavimo laikotarpį, nuo pirmųjų įstatymų leidėjų - Hamurabio ir Mozės, Drakono ir Solono, Platono ir Aristotelio, Cicerono ir Justiniano laikų bandoma sustabdyti ar bent jau sumažinti smurto mastą uždraudus žmonėms smurtauti numatant už tai bausmes.[3] Su smurtu susiduriame kiekvieną dieną, „tačiau tik tam tikra dalis smurtinio elgesio apraiškų visuomenėje yra kriminalizuojama, t. y. smurtinis elgesys tampa ir nusikalstamu elgesiu, už kurį taikoma baudžiamoji atsakomybė. Grasinant baudžiamąja atsakomybe valstybėje siekiama geriau apginti visuotinai pripažintas svarbiausias socialines vertybes (pvz., žmogaus gyvybę, sveikatą, seksualinio apsisprendimo laisvę, neliečiamumą ir kt.).“[4] Smurto sinonimu laikytina prievarta, kuri dabartiniame lietuvių kalbos žodyne apibrėžiama kaip “jėgos vartojimas, vertimas ką daryti”.[5] Įstatymai draudžia tam tikras prievartos rūšis, kaip pastebėjo prof. V. Justickis (2001), įstatymas skiria dvi prievartos apraiškos grupes: pirmoji – leistinos ir netgi sveikintinos prievartos, antroji – įstatymo draudžiamos prievartos apraiškų grupės. Prievartos atmainos skiriasi ne pačia prievarta, ne formomis ar turiniu, o tuo kam ji taikoma. Baudžiamasis įstatymas draudžia tam tikrą prievartą ir taip nuo jos keliamo pavojaus saugo teisines vertybes – asmens kūno neliečiamybę, visuomeninę tvarką.[6] Viena iš pavojingos prievartos apraiškų yra šeiminis smurtas, pažeidžiantis Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintas vienas iš pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių. „Prievarta šeimoje – tai smurtas silpnesnių, priklausomų šeimos narių – moterų, vaikų, senelių – atžvilgiu. Fizinė ir seksualinė prievarta šeimoje egzistavo visais laikais.[7] Tam įtakos turėjo ir dabar dar turi patriarchalinės vertybės, stiprinančios moters žemesnę padėtį, šeimos priklausomybę nuo aprūpintojo. Keičiantis socialinei sistemai, siekiant visuomenės gyvenime įtvirtinti demokratines vertybes pagrindiniuose įstatymuose, prievarta tampa vis mažiau toleruojamu reiškiniu, nes visgi „šeima yra toji vieta, kur busimi piliečiai mokosi atskirti gera nuo blogio.”[8]

„Smurtas šeimoje tai - tyčiniai fiziniai, psichologiniai, lytiniai, ekonominiai vieno šeimos nario veiksmai kito šeimos nario atžvilgiu. Šie veiksmai pažeidžia šeimos nario kaip asmens ir piliečio konstitucines teises ir laisves bei padaro jam fizinę, psichinę, moralinę ar

[3] Gilligan, J. Smurto prevencija. Vilnius: Eugrimas, 2002. P.7.
[4] Babachinaitė G. Smurtinio nusikalstamumo samprata, tendencijos ir šiuolaikiniai raiškos ypatumai Lietuvoje // Jurisprudencija. 2008, Nr. 1(103). P.17.
[5] Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Vilnius, 2000. P. 718, 603.
[6] Justickis V. Kriminologija. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001. P. 411-412.
[7] Ten pat, P. 416.
[8] Ashford N. Laisvos visuomenės principai. Vilnius: Aidai, 2003. P. 16.

ekonominę žalą.“[9] Smurto šeimoje atvejais aktyviai kėsinamasi į vienas iš labiausiai ginamų žmogaus teisų ir laisvių, neapsiribojama vien tik fizinio smurto apraiškomis. Šeiminis smurtas vyksta šeimoje – privačių santykių erdvėje, taigi dažniausiai į viešumą iškyla ne po vieno smurto panaudojimo fakto. Skaudžiausia yra fizinis smurtas ir seksualinė prievarta, kada auka aiškiausiai suvokia, kad partnerio ar kito šeimos nario veiksmai yra neteisingi aukos atžvilgiu. Smurtas gali reikštis demonstruojant šeimos narių valdžią vieni kitiems, jausmų manipuliavimu. Skriaudėjas gali naudotis įžeidinėjimu, grasinimais, bauginimu, izoliacija, veiksmų laisvės apribojimu, atsisakymu duoti pinigų ir kitomis įvairiausiomis formomis, nukreiptomis prieš aukos valią.

Smurtas šeimoje gali būti suprantamas siaurąją ir plačiąją prasme. Prievarta dažniausiai suprantama siaurai - siejama su agresyviais veiksmais, nukreiptais į prievartos objektą, tai fizinės jėgos naudojimas, kas yra akivaizdžiausiai matomas ir sukeliantis lengvai nustatomas pasekmes, taip pat seksualinis smurtas, tačiau prievarta dažnai reiškiasi ir pasyvesnėmis formomis - sisteminga kritika, žeminančiomis pastabomis, pastoviu menkinimu, ekonomine prievarta - vaikų ar kitų, pagalbos ir išlaikymo reikalaujančių šeimos narių, nepriežiūra. Visi smurtaujančio šeimos nario veiksmai, priešingi aukos valiai ir keliantys tiek fizines tiek dvasines kančias, nerimą ir baimę, kai ribojama asmens veiksmų laisvė tiek visuomeniniame tiek privačiame gyvenime, laikytina smurtu.

1 lentelė. Smurto apibūdinimas įvairiuose šaltiniuose

Autorius/ šaltinis	**Smurto šeimoje apibūdinimas**
B. Palavinskienė (2010)	Smurtas namuose – tai pasikartojantis ir dažnėjantis fizinio, žodinio, dvasinio ir ekonominio įžeidimo, tikintis kontroliuoti, gąsdinti, bauginti, ciklas.[10]
M. Gustainienė (2005)	Smurtas – vieno žmogaus (žmonių grupės) prievartos veiksmas prieš kitą žmogų (žmonių grupę), iš to turint kokios nors naudos ar pasitenkinimo.[11]
Vaikų laikinosios globos namai	Šeiminis smurtas suprantamas kaip partnerio prievarta, fizinis arba psichologinis (įskaitant seksualinį) smurtas santuokoje ir nesantuokinėje

[9] Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl Apsaugos nuo smurto šeimoje koncepcijos patvirtinimo“ projektas Nr. XP-2382(2)// http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=323641&p_query=&p_tr2=; prisijungimo laikas: 2011-02-11.
[10] Kriminologija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010. P 415.
[11] Gustainienė M. Smurto prieš moteris priežastys ir prevencija // Sociologija. Mintis ir veiksmas. 2005, Nr. 1. P. 111.

„Atsigręžk į vaikus“ (2008 m.)	partnerystėje, net jei smurtas buvo patirtas po išsiskyrimo, bet yra tiesiogiai susijęs su ankstesne partneryste. [12]
R. Žukauskienė (2008)	Šeiminis smurtas – smurto apraiška ir prievartinis elgesys, kuriuo badoma kontroliuoti šeimos nario mintis, įsitikinimus ir elgesį arba bausti už bandymą pasipriešinti, atsispirti kontrolei. [13]
S. Vidrinskaitė (1997)	Smurtas – tai šiurkšti prievarta, fizinės jėgos panaudojimas prieš nukentėjusįjį, sukeliantis fizinį skausmą ar ribojantis nukentėjusiojo laisvę.[14]
S. Perttu, V. Kaselitz (2006)	Smurtas yra elgesio šablonas, kuris apibūdinamas kontrolės naudojimu ir galios piktnaudžiavimu kito asmens atžvilgiu, dažniausiai vyro elgesys moters atžvilgiu.[15]
Valstybinė smurto prieš moteris mažinimo strategija (2006)	Smurtas prieš moteris šeimoje apibūdinamas kaip visi tyčiniai fiziniai, psichologiniai, ekonominiai, seksualiniai vieno šeimos nario – dažniausiai vyro veiksmai kito šeimos nario – dažniausiai moters atžvilgiu, jeigu šie veiksmai pažeidžia jos, kaip pilietės ir asmens, konstitucines teises ir laisves bei sukelia jai ekonominę, fizinę, psichinę ar moralinę žalą.[16]

Apibendrinant 1.1 lentelėje pateiktas smurto šeimoje sampratas galima teigti, kad smurtas šeimoje reiškiasi kaip fizinė, emocinė, seksualinė ir ekonominė prievarta, naudojama kito asmens, kurį siekiama kontroliuoti, valdyti, atžvilgiu, siekiama suvaržyti jo laisves ir priversti kentėti. Literatūroje daugiau aptinkamas smurto prieš moteris apibūdinimas, atskiriamas smurtas prieš vaikus. Dar nė viename galiojančiame įstatyme Lietuvoje nėra apibrėžta smurto šeimoje sąvoka. Smurto šeimoje sampratos, smurto formų, smurtautojo ir aukos požymių apibrėžimo svarba pažymėta Lietuvos Respublikos Seimo (toliau – Seimo) sudarytos, M. A. Pavilionienės vadovaujamos grupės parengtame „Nutarimo dėl apsaugos nuo smurto šeimoje koncepcijos patvirtinimo“ projekte, [17] šis nutarimas iki šiol nėra priimtas. Šį projektą svarsčiusi Seimo šeimos ir vaiko reikalų komisija iš esmės pateiktam nutarimo projektui pritarė, tačiau

[12] Smurtas šeimoje: prevencija, intervencija ir galima pagalba. Vilnius: Vaikų laikinosios globos namai „Atsigręžk į vaikus“, 2008. P. 5.
[13] Žukauskienė R. Kriminalinio elgesio psichologija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006. P. 381.
[14] Smurto prieš moteris problema šiandieninėje Lietuvoje. Vilnius: Moterų informacijos centras, 1997. P. 44.
[15] Perttu S., Kaselitz V. Partnerio smurto problemos sprendimas – rekomendacijos nėščiųjų, gimdyvių ir kūdikių priežiūros specialistams. Yliopistopaino, 2006. P. 7.
[16] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 m. gruodžio 22 d. nutarimas Nr. 1330 „Dėl Valstybinės smurto prieš moteris mažinimo strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių 2007-2009 metų plano patvirtinimo“//Valstybės žinios. 2006, Nr. 144-5474.
[17] Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl Apsaugos nuo smurto šeimoje koncepcijos patvirtinimo“ projektas Nr. XP-2382(2)// http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=323641&p_query=&p_tr2=; prisijungimo laikas: 2011-02-11.

pasiūlyta patobulinti koncepcijoje vartojamas sąvokas. Komisijos nariai atkreipė dėmesį į tai, kad smurtas kyla ne tik tarp šeimos narių, bet ir tarp giminaičių ar kitų asmenų, gyvenančių kartu, koncepcijoje vartojant terminą „šeima“, būtų iškreipiama šios sąvokos prasmė ir susiaurinama koncepcijos taikymo sritis, todėl buvo pasiūlyta suredaguoti projektą, jo tekste atitinkamai pakeičiant sąvoką “šeima” į sąvoką “privati erdvė”.[18] Dar vienas žingsnis žengtas 2011-01-11 Seime įregistravus Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo projektą Nr. XIP – 2325. Šiame projekte smurtas apibrėžiamas kaip veikimu ar neveikimu asmeniui daromas tyčinis fizinis, psichinis, seksualinis, ekonominis ar kitas poveikis, dėl kurio asmuo patiria fizinę, materialinę ar moralinę žalą. Šis įstatymas reglamentuotų smurtą artimoje aplinkoje, kurią įstatymo iniciatorius apibūdina kaip aplinką, kurią sudaro asmenys, siejami arba praeityje sieti santuokiniais, partnerystės, svainystės ar kitais artimais ryšiais, taip pat asmenys, kartu gyvenantys ar tvarkantys bendrą ūkį. [19] Tuo įstatymo taikymo sritis yra praplečiama ir išeina už šeiminių teisinių santykių ribų, numatytų Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse (toliau – CK) ribų. CK šeiminiais santykiais yra laikomi santykiai tarp asmenų, įregistravusių santuoką, partnerystę įstatymų nustatyta tvarka, bendrai gyvena ne mažiau kaip vienerius metus neįregistravę santuokos (sugyventiniai), turėdami tikslą sukurti šeiminius santykius.[20] Dabartinės lietuvių kalbos žodynas pateikia dvi „šeimos“ prasmes: 1) žmonių grupė, susidedanti iš tėvų, vaikų (kartais ir artimų giminaičių), gyvenančių kartu; 2) žmonių grupė, organizacija, turinti bendrus interesus.[21]

Kaip matyti, nėra vieningos nuomonės dėl šeimos apbrėžimo bei šeiminio smurto teisinio reglamentavimo. Darbe autorius neapsiriboja šeiminių teisinių santykių sąvoka, į šeimos samprata orientuojamasi socialiniu aspektu, šeima laikytini asmenys, gyvenantys kartu, vedantys bendrą ūkį, auginantys savo ir (ar) savo partnerių vaikus.

„Šeiminis smurtas nepriklauso nuo socialinės padėties, religijos, seksualinės orientacijos arba etninės kilmės. Šeiminį smurtą patiria tiek moterys, tiek vyrai, tačiau didžioji dalis žiaurių ir pasikartojančių išpuolių atlieka vyrai prieš savo partneres.“[22] Vyras, būdamas stiprioji lytis, dažniau tampa smurtautoju, tam įtakos turi ir fizinis pajėgumas, moteris rečiau sugeba sužaloti savo partnerį, kadangi turi mažiau fizinės jėgos, savo agresijai realizuoti dažniausiai pasinaudoja trauminį poveikį galintį daryti daiktą. Šeimos narių agresija neretai yra

[18] Lietuvos Respublikos IX Seimo šeimos ir vaiko komisijos darbo VII (rudens) sesijos ataskaita// http://www3.lrs.lt/docs2/DBXVQCOH.PDF; prisijungimo laikas: 2011-02-11.
[19] Lietuvos Respublikos Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje projektas Nr. XIP-2325(2)// http://www3.lrs.lt/pls/inter3 /dokpaieska.showdoc_l?p_id=390720&p_query=&p_tr2=; prisijungimo laikas: 2011-02-11.
[20] Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.
[21] Dabartinės lietuvių kalbos žodynas.VI leidimas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000. P. 802.
[22] Tyrimas „Smurtas prieš moteris – samprata, problemos, veiksmų kryptys“// http://www.socmin.lt/index.php?1606775163; prisijungimo laikas: 2011-02-12.

nukreipiama prieš silpniausius ir pažeidžiamiausius šeimos narius - vaikus. Smurtaujantys tėvai, įtakoti savo asocialaus gyvenimo būdo, ant vaikų išlieja pyktį dėl įvairiausių priežasčių. Kartais vaikui užtenka pasirodyti tėvų akyse. Tokiose šeimose vaikai patiria puokštę smurto rūšių, nuo nepriežiūros iki sunkiausių kūno sužalojimų ar seksualinės prievartos. Tokių istorijų tenka išgirsti ne taip jau retai. Taip pat labai daug vaikų kenčia dėl netinkamo tėvų, naudojančių fizines bausmes, auklėjimo. Praėjusių metų pabaigoje Klaipėdos teisėsaugos pareigūnai sulaikė 63 metų amžiaus vyriškį, kuris įtariamas seksualiai prievartavęs ir žaginęs savo pustrečių metų dukrą. Teigiama, kad vyras savo dukrelę prievartavo ir dienomis ir naktimis bei automobilyje. Įdomu tai, kad toks žmogus buvo politinės partijos narys.[23] Šis faktas dar kartą įrodo, kad smurtautoju gali būti bet kuris visuomenės narys, galintis įtarimo ir nesukelti.

Vienas iš šeiminio smurto požymių yra latentiškumas, kadangi dauguma aukų, o juolab smurtautojų, slepia prievartos naudojimo faktą. Latentiškumą įtakoja nepakankamas smurto, kaip negatyvaus ir netoleruotino reiškinio, vertinimas, baimė, kad auka prakalbusi apie artimojo vartojamą prievartą, jos gali sulaukti dar daugiau, nes ne visada atitinkamai yra reaguojama. Pagalbą turintys suteikti pareigūnai dažnai vengia kištis į „šeimyninius reikalus“. Neretai auka yra priklausoma nuo smurtautojo psichologiškai, finansiškai, bijo apsunkinti vaikų padėtį todėl tyli. Taip pat aukos neryžtingumas susijęs su desperacija, kad smurtautojas gali būti patraukiamas atsakomybėn, nes pagal galiojančius baudžiamuosius įstatymus, dažniausiai tik pati auka gali inicijuoti procesą privataus kaltinimo tvarka. Smurtas šeimoje daugiausia reiškiasi už uždarų namų durų ir tol, kol aukos nesiima ryžtingų veiksmų, kol nepatiria rimtesnių sveikatos sužalojimų, apie jas nėra žinoma. Šeiminio smurto latentiškumas trukdo įvertinti tikrą padėtį - nusikalstamų veikų, įvykdytų šeimoje, registruojama yra mažai, Statistikos departamento prie LRV duomenimis apie visos Lietuvos gyventojų skaičių 2009 m. 12 mėn. [24] ir santykinai palyginus su nukentėjusiųjų nuo šeimos narių, tiek vyrų tiek moterų, skaičiumi 2009 metais[25], gauname, kad pagal oficialius duomenis šeimoje nukentėjo tik apie 0,029 % Lietuvos gyventojų.

Apibendrindami analizuotą literatūrą galima išskirti pagrindines smurto šeimoje formas:

- fizinis,
- seksualinis,
- psichologinis arba emocinis,
- ekonominis.

[23] Čižauskas D. Pamario pedofilas skriaudė mažametę dukrą// http://www.balsas.lt/naujiena/516255/pamario-pedofilas-skriaude-mazamete-dukra; prisijungimo laikas: 2011-02-12.
[24] Gyventojų skaičius// http://db1.stat.gov.lt/statbank/SelectVarVal/saveselections.asp; prisijungimo laikas: 2011-02-12.
[25] Asmenys, nukentėję nuo šeimos narių ar artimų giminaičių// http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=2218; prisijungimo laikas: 2011-02-12.

Fizinis smurtas – tai pavojingas jėgos poveikis aukos kūnui, ši forma dažniausiai atpažįstama smurto forma, kadangi normalaus mastymo asmenybė suvokia, kad jėgos panaudojimas kito asmens atžvilgiu yra neigiamas ir neleistinas reiškinys, pažeidžiantis prigimtines teises į sveikatą, veiksmų laisvę, orumą. Ši smurto forma turi labai plačią veiksmų amplitudę – nuo pastūmimo, smūgio, spyrio iki sunkaus kūno sužalojimo bei nužudymo. Šiai smurto rūšiai priskiriamas neleidimas aukai išeiti iš namų, naudotis medicinos paslaugomis, dėl ko atsiranda žala sveikatai. Fizinio smurto dalis yra ir žmogaus nepriežiūra, kuomet dėl netinkamos slaugos, pavėluotos medicininės pagalbos smurto aukas gali ištikti mirtis, fizinė negalia.

Psichologinis arba emocinis smurtas yra dažniausiai šeimoje pasitaikanti ir pačių aukų sunkiausiai atpažįstama smurto rūšis, kadangi tai nedaro fizinio poveikio aukai, dažnai iš pradžių suvokiama kaip galimai padarytų klaidų vertinimas. Psichologinis smurtas pasireiškia pastoviu žeminimu, menkinimu, draudimu laisvai ar net visiškas uždraudimas bendrauti su artimaisiais ir pažįstamais, aukos jausmų ignoravimu, sistemingu persekiojimu darbe ar draudimu eiti dirbti, grasinimu atimti vaikus ir pan. Neretai aukoms grasinama, siekiant priversti paklusti, demonstruojant savo valdžią, tam naudojami pasakymai, pastovūs telefono skambučiai ar trumposios žinutės, kuriais siekiama palaikyti kontrolę, fizinio skausmo sukėlimui tinkamų daiktų demonstravimas, mostai, įrodantys galimą susidorojimą.

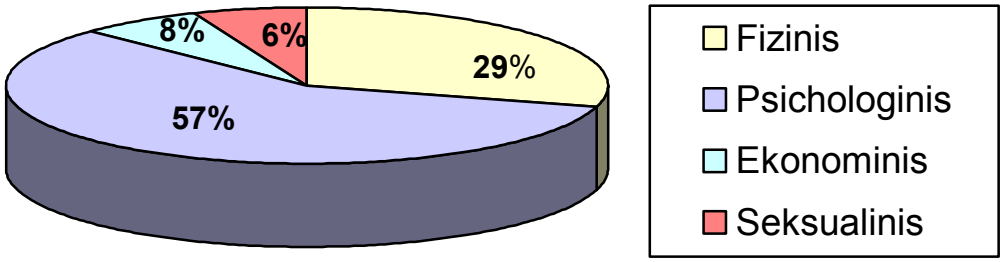
Seksualinis smurtas suvokiamas kaip kėsinimasis į moters sveikatą, gyvybę, jos garbę. Sąvoka apima vertimą santykiauti prieš valią, liesti partnerio lytinius organus, santykiauti nepriimtinu būdu ir pan. Išoriniai seksualinio smurto pėdsakai gali būti aukų dažni ginekologiniai, šlapimo takų uždegimai, lytiškai plintančios ligos, nepageidaujamas nėštumas, nenoras, vengimas lankytis pas gydytoją, sunkus vaikščiojimas ir sėdėjimas. Seksualinį smurtą lydi ir vidinio pasaulio pokyčiai – bendravimo su priešingos lyties atstovais sutrikimas, savęs, kaip pilnaverčio lytinio partnerio nuvertinimas ir pan. Seksualinio smurto atveju aukos atžvilgiu kartu naudojamas psichologinis ir fizinis smurtas.

Ekonominis smurtas pasireiškia, kai atimama galimybė tvarkyti šeimos biudžetą, turėti savarankiškų piniginių lėšų, jas tvarkyti savo nuožiūra. Neretai moteris yra vienintelė, gaunanti šeimoje darbines pajamas, bet negali jomis disponuoti, taip pat kai draudžiama dirbti ir taip auka tampa visiškai priklausoma nuo partnerio, nuo kurio malonės priklauso net kaip ji gali realizuoti savo elementariausius poreikius. Ekonominis smurtas reiškiasi tiek mažas pajamas, tiek didesnes pajamas gaunančiose šeimose. Šio smurto apraiškos gali būti įtakotos patriarchalinių vertybių, valdžios demonstravimo siekimo.

Daugeliu atvejų smurtas namuose yra visų šių prievartos apraiškų derinys. [26]

Tai, kad psichologinė prievarta reiškiasi dažniausiai, patvirtina ir Telšių mieste VšĮ „Telšių krizių centro“ patalpose veikiančios telefoninės pagalbos tarnybos „Vilties linija“ patirtis. „Vilties liniją“ pasiekia asmenų, kuriems reikalinga psichologinė pagalba, skambučiai iš visos Lietuvos. Per 2010 metus į liniją skambino 564 asmenys, iš jų 437 kreipėsi dėl šeimoje patirto smurto, kas sudaro 75,48 % visų skambinusiųjų. Dažniausia skambinusių į „Vilties liniją“ patiriamo šeiminio smurto rūšis buvo psichologinis smurtas. Antra dažniausiai patiriamo smurto rūšis – fizinis smurtas, po to likusios smurto rūšys.

1 pav. Skambinusių į „Vilties liniją“ smurto šeimoje patirtis pagal smurto formas

Taip pat pagalbą teikiančių darbuotojų ir savanorių pastebėjimu, dažiausiai naudojama kompleksinė prievarta, turinti kelias smurto formas.

N. Dirsienės, K. Ušackienės, I. Mainelytės, R. Kriugždaitės (2007) savo praktiniame darbe susiduriančios su šeiminiu smurtu, parengtose metodinėse rekomendacijose, skirtose prieglobstį smurto šeimoje aukoms teikiančių organizacijų darbuotojams ir savanoriams, išskyrė dažniausiai pasitaikančios prievartos priežastis. Viena iš tokių - *psichiniai veiksniai* – tai nesugebėjimas valdyti savo instinktų, agresijos, nusivylimas, alkoholizmas ir kitos priklausomybės problemos, psichopatologija. Smurtas gali būti *spontaniško pykčio išraiška,* tačiau šis veiksnys nebūtinai atsiranda prievartos išreiškimo metu, pasireikšti gali dėl patirto pažeminimo, skriaudos, prievartos vaikystėje ar paauglystėje. *Smurtautojai dažniausiai patys patyrė smurtą vaikystėje arba buvo jo liudininkai,* o mušimas ugdo vaikų žiaurumą. Tokie vaikai ateityje patys būna žiaurūs. Daugelį asmenų, darančių nusikaltimus, tėvai vaikystėje ir jaunystėje mušė, taip pat pastebima, kad ir pačios moterys, užaugusios šeimoje, kurioje būdavo smurtaujama, dažniau tampa smurto šeimoje aukomis. Smurtiniai išpuoliai prieš moteris taip pat yra *vyriškumo demonstravimo* apraiškos, ką skatina visuomenėje vyraujantys stereotipai - vyrų tvirtumas, dominavimas, užuojautos nerodymas, išskirtinis konkuravimas ir pan. Patriarchalinės vertybės remia bei stiprina moters žemesnę padėtį šeimoje, darbe bei apskritai visuomenėje. Tokioje šeimoje vyras laikomas autoritetu moters atžvilgiu, vyrai su moterimis elgiasi kaip su

[26] Dirsienė N., Ušackienė K., Mainelytė I. ir kt. Metodinės rekomendacijos, skirtos prieglobstį smurto šeimoje aukoms teikiančių organizacijų darbuotojams ir savanoriams. Kaunas, 2007. P. 4-5.

pavaldžiomis sau. Konfliktus taip pat neretai sukelia *skirtingi žmonių požiūriai, nuostatos, vertybės*, o tai dažnokai iššaukia prievartinius veiksmus. Stiprus faktorius yra *gėdos jausmas,* verčiantis smurtautoją jaustis nevisaverčiu, nepilnavertiškumo kompleksą jis bando paslėpti smurtaudamas. *Alkoholio ir narkotikų* apsuptyje atsiranda vertybinių orientacijų destrukcija, žmogus tampa amoralus, asocialus, nevaldo savo emocijų bei veiksmų. Kartais *aukos smurto prieš jas priežastis įžvelgia savo elgesyje*, pavyzdžiui, kad nesilaikė pažado, neįvykdė užduoties, pamelavo. Labai stipriai veikia neištikimybės faktorius, kadangi tai itin žemina partnerį ir dažnai lemia smurtinius poelgius. Šeiminio smurto aukos turėtų suprasti, jog smurtui bei prievartai negali būti jokių pateisinimų. Tačiau labai sunku pakeisti nusistovėjusias ir gajas tradicijas bei nuostatas.[27] Smurtą prieš vaikus bandoma teisinti auklėjimu, vaiko ūmiu charakteriu, nepaklusimą paliepimams ir pan. Ši problema vis labiau akcentuojama pasikeitus socialinei santvarkai, t.y. po nepriklausomybės atgavimo. B. Kairienė (2006), rašydama apie agresyvų tėvų elgesį su vaikais, nurodo, kad „Lietuva, pasinaudojusi pasauline ne vieno dešimtmečio patirtimi, per trumpą laiką pasiekė labai daug. Deja, pasikeitęs valstybės požiūris į vaiką nepakeitė tėvų auklėjamųjų nuostatų savo vaikų atžvilgiu. Agresyvus tėvų elgesys įgavo masinį pobūdį – ir ne tik todėl, kad pastaruoju metu kone kas savaitę girdime pranešimus apie itin smarkiai tėvų sužalotus vaikus. Tai tik reti atvejai, kuriuos užfiksuoja policija ir vaikai patenka į medikų rankas.[28] Iki tol, kol smurtą patyrę vaikai nepatenka į aplinkinių rankas, dažniausiai apie tai nėra žinoma, nes vaikai bijodami savo tėvų, bijo apie tai kalbėti su savo mokytojais, socialiniais pedagogais, kreiptis į vaikų teisių specialistus.

M. Gustainienė (2005) išskyrė šias dažniausias smurto priežastis: *nesutarimai šeimoje*, galintys kilti dėl vaiko auklėjimo, dėl materialinio – ekonominio dalyko, požiūrio į darbą ir buities rūpesčius, laisvę, taip pat *alkoholizmą*, kadangi girtaujantis asmuo įgyja amoralių, asocialių bruožų, smunka jo vertybines orientacijos, namuose triukšmauja, keikiasi, mušasi, gąsdina šeimos narius. Smurtas gali pasireikšti *nedarbą* kenčiančių asmenų šeimose, nes neturintis darbo žmogus jaučia nepasitenkinimą ir piktumą ant viso pasaulio, kuriuos išlieja ant artimiausių – šeimos narių, šeimoje lieti pyktį mažiausiai pavojinga, kadangi neliečią aplinkinių, kurie jo pykčio iškrovos netoleruotų. *Žiaurų charakterį* taip pat išskiria kaip priežastį. Daugelis smurtininkų vaikystėje patys patyrė smurtą. Suaugę jie tarsi keršija už savo išgyvenimus, tokie charakterio nukrypimai pereina į despotizmą ir tampa smurtaujančio asmens gyvenimo norma. *Depresija* sergantis žmogus viskuo nepatenkintas, jaučiasi nelaimingas, dėl to kankina kitus, tarsi sulygina juos su savimi. Priežastimi tampa ir *nemokėjimas konstruktyviai spręsti šeimos*

[27] Dirsienė N., Ušackienė K., Mainelytė I. ir kt. Metodinės rekomendacijos, skirtos prieglobstį smurto šeimoje aukoms teikiančių organizacijų darbuotojams ir savanoriams. Kaunas, 2007. P. 5.
[28] Kairienė B. Agresyvus tėvų elgesys su savo vaikais: pedagoginės korekcijos prielaidos // Socialinis darbas. 2006, Nr. 5(1). P. 89.

konflikto. Nuolatiniai moterų priekaištai, vyrams arba sugyventiniams taip pat sukelia žiaurumo proveržius. *Skurdas* gimdo neviltį, pažeminimą, pyktį, skurde gyvenantys žmonės nepajėgia mylėti, gerbti nei savęs, nei kito.[29]

Smurtas šeimoje neabejotinai sukelia rimtas pasekmes, nes pažeidžia asmens, kaip individo, vertybių sistemą. Kadangi smurtas žemina aukos garbę, žlugdo pasitikėjimą savo sugebėjimais, sutrukdo asmenybės realizacijai, kadangi tiek kūnas, tiek siela yra užpuolama žmogaus, kuris turėtų būti artimiausias. Prievartos šeimoje pasekmės turi plačią amplitudę – nuo menkos mėlynės iki žmogžudystės, nuo atsiradusio nerimo iki savižudybės. Siekiant padėti aukoms, kenčiančioms nuo prievartos šeimoje, reikalinga kvalifikuota psichologų, teisėsaugos pareigūnų pagalba, kadangi šeiminis smurtas yra sisteminga agresija, todėl reikalinga laiku suteikti psichologinę ir teisinę pagalbą, siekiant išvengti skaudžių pasekmių.

Žmonėms taip pat reikia suprasti, kad smurtas šeimoje nėra vien tik pavienių asmenų problema. Tai kompleksinė visuomenės problema, nes smurtą šeimoje patiriantys asmenys gyvena šalia mūsų, iš tokių šeimų išaugę vaikai gali būti paveiktos psichikos, linkę smurtauti ne tik savo sukurtose šeimose bet ir visuomenėje. Aplinkiniai, iš pašalės stebintys prievartą, turėdami ar neturėdami pareigos reaguoti į tokius atvejus, turėtų pranešti kompetentingiems specialistams, galintiems padėti aukoms, t.y. vaiko teisių apsaugos tarnybai, policijai, prokuratūrai. Padėti aukoms gali artimi, smurtą patiriančių asmenų aplinkos žmonės – artimieji giminaičiai, pedagogai, kaimynai, taip pat nevyriausybinių organizacijų ir viešųjų įstaigų, į kurias kreipiasi smurto šeimoje aukos, pareigą pranešti turi sveikatos priežiūros įstaigų, kuriose buvo teikiama pagalba, darbuotojai. Brandinti visuomenėje pilietiškumo jausmą gali padėti švietėjiška veikla, atskleidžianti smurto šeimoje esmę, pasekmes, padedanti suvokti prievartos grėsmę jos aukų fizinei ir psichinei sveikatai, rekomenduojanti, kaip elgtis tokiu atveju, kaip galima padėti šeiminio smurto aukoms.

Apibendrinant galima pažymėti, kad nėra vieningos smurto šeimoje sampratos. Šis reiškinys taip pat nėra tinkamai reglamentuotas, įstatymu iki šiol nėra apibrėžta šeiminio smurto sąvoka, kas padėtų jį kvalifikuočiau atpažinti ir vertinti. Egzistuoja fizinio, ekonominio, seksualinio ir psichologinio smurto apraiškos, sukeliančios pasekmes aukai - tiek fizines tiek psichines, eliminuojančias iš pilnavertiško gyvenimo šeimoje ir visuomenėje, kur turėtų būti gerbiamos pagrindinės žmogaus teisės ir laisvės.

[29] Gustainienė M. Smurto prieš moteris priežastys ir prevencija// Sociologija. Mintis ir veiksmas. 2005, Nr. 1. P. 113.

1. 2. Auka ir skriaudėjas. Jų interakcija

Smurto šeimoje atveju veikia bent dvi figūros – nuo smurto kenčiantis ir smurtaujantis šeimos narys. Vienas yra auka, o kitas skriaudėjas, o smurtas ir jo pasekmės dažnai yra jų sąveikos rezultatas.

„Auka – tai asmuo (-ys), kuris patiria socialinę žalą, nuostolių dėl neigiamo poveikio jo sveikatai, turtui bei aplinkai.“[30] Auka yra plati sąvoka, apimanti visus žalą patyrusius asmenis. R. Uscila (2005) iš šios masės išskiria nusikaltimų aukas bei nukentėjusiuosius, tačiau pažymi, kad ne visi nukentėjusieji yra nusikaltimo aukos. Nukentėjusiuoju asmuo yra pripažįstamas esant teisiniam ir faktiniam pagrindui baudžiamajame procese kaip proceso dalyvis, turintis teises ir pareigas, numatytas Lietuvos Respublikos baudžiamame kodekse (toliau - BK) 28 straipsnyje, o „nusikaltimo aukos“ terminas vartotinas apibūdinant asmenį, patyrusį žalą nuo nusikalstamos veikos.[31] Ne visada šeiminio smurto auka tampa nusikaltimo auka, kadangi ne visas smurto apraiškas galima kvalifikuoti pagal baudžiamąjį įstatymą. Psichologinis, emocinis, ekonominis smurtas, kol jis neperauga į veiksmų laisvės varžymą, laisvės atėmimą, grasinimus sutrikdyti sveikatą, nužudyti, privertimą lytiškai santykiauti ar darytis abortą, piktnaudžiavimą tėvų teisėmis ir kitas nusikalstamas veikas, baudžiamosios atsakomybės neužtraukia.

Smurtas šeimoje pasižymi latentiškumu, todėl tik nedidelė dalis skriaudėjų atsako už padarytas veikas, taigi ir nedaugelis aukų tampa nukentėjusiaisiais. Už mažiau teisei pavojingas veikas smurtautojas gali būti traukiamas administracinėn atsakomybėn. Teisiniu aspektu, auka yra nuo įstatymu draudžiamų veikų nukentėję asmenys.

Į auką reikalinga pažvelgti ne tik teisiniu, bet ir viktimologiniu aspektu, juolab, kad smurtas šeimoje susijęs su pakartotine viktimizacija – dažnai auka nuo to pačio smurtautojo šeimoje nukenčia ne vieną kartą, tai pasikartoja kelis ir daugiau kartų, taip jos tapimo auka procesas kartojasi. „Užsienio šakų statistikos duomenimis bei tyrimais nustatyta, kad tik 10 proc. smurto namuose yra atsitiktiniai, kiti 90 proc. yra sisteminiai smurto moterų atžvilgiu atvejai. Pastebėta ir tai, kad paskesni (pakartotiniai) tokio tipo nusikaltimai yra daug skaudesni, didesni.“[32] Šeimos narys tampa smurto šeimoje auka, kadangi su smurtautoju yra susijusi šeiminiais santykiais, taigi jo viktimiškumas – galimybė tapti auka – dėl to yra padidėjusi, nes neturintis šeimos asmuo, tiesiogine šeiminio smurto auka netaps. Padidėjusiam viktimiškumui taip pat įtakos gali turėti tam tikros asmens savybės – lytis, amžius, finansinio savarankiškumo lygis ir išprusimas, jau ankščiau aptarėme, kad dažniausiai smurtą patiria moterys, taigi tam įtakos turi jų lytis, visuomenėje preziumuojama kaip silpnoji. Turinti pastovių ir pakankamų

[30] Uscila R. Viktimologijos pagrindai. Vilnius: Mokslo aidai, 2005. P. 37.
[31] Ten pat, P. 37-39.
[32] Ten pat, P. 29.

pajamų moteris drąsiau gali užkirsti kelią smurto pasikartojimui palikdama vyrą ir pradėjusi gyventi savarankiškai. Taip pat viktimiškumo lygi įtakoja asmens vidinės savybės, pvz. ūmaus charakterio moteris greičiau gali iššaukti partnerio agresiją dėl savo nuolatinių priekaištų, isterijų, pasileidusi moteris gali sulaukti vyro „bausmės“. Neryžtinga moteris, kartą patyrusi smurtą šeimoje ir nesiėmusi jokių priemonių save apginti, greičiau gali patirti smurtą dar kartą, savo reakcijos būdu ji parodo smurtautojui, kad negali priešintis prieš jį, vyras įsitikinęs moters neryžtingumu gali toliau juo naudotis. Gyvenant šeimoje atsiranda rizika patirti prievartą iš kito šeimos nario, tačiau šiuo aspektu būdamas viktimišku, per visą gyvenimą auka gali ir netapti.

Bet kokią smurto rūšį prieš šeimos narį naudojantis asmuo sukelia aukai negatyvius išgyvenimus, dėl ko ji gali jaustis skriaudžiama, taip jis tampa skriaudėju. Smurto pavartojimo faktui išlikus latentišku ar veiksmams neperaugus į neprieštaraujančius imperatyvioms įstatymų normoms, faktiniu teisės pažeidėju smurtautojas gali ir netapti, tačiau savo elgesiu pažeisdamas šeimos nario prigimtines teises ir laisves, jis nusikalsta. Smurto naudojimas ir tuo padarytas asmens teisių ar laisvių pažeidimas traktuotinas kaip nusikalstamas elgesys. Prof. V. Justickis (1994) nusikalstamą elgesį apibūdina kaip objektyvių (situacinių) ir subjektyvių (asmeninių) veiksnių visumą. Šiam elgesiui įtakos turi situacijos aplinkybės, individo jausmai, mintys, vertinimai, kurie sąlygoja vienas kitą, atsiranda kaip rezultatas ir vėl sukelia kitų jausmų, minčių, įvykių ir vertinimų.[33] Smurtautojas, būdamas tam tikroje aplinkoje – šeimoje, siekdamas patenkinti tam tikrą savo poreikį (pamokyti, gauti pagarbos), dėl susiklostančios palankios situacijos (auka silpnesnė dėl lyties, amžiaus, baimės ar pan.), panaudoja smurtą, kaip jam priimtiną priemonę tikslui pasiekti, prieš savo artimą, tačiau jo elgesys gali iš esmės keistis jau prasidėjusioje situacijoje. Skriaudėjui pradėjus gailėtis aukos, atsiradus baimei įskaudinti ar sužaloti, netikėtai jo agresijos proveržį pamačius kitiems šeimos nariams, situacijos vertinimas skriaudėjo pasąmonėje gali pakisti, smurtautojas gali atsisakyti savo veiksmų iš naujo įvertinęs savo elgesį ir galimas pasekmes, tačiau dėl kitaip pradėjusių veikti vidinių ar išorinių faktorių skriaudėjas gali pasielgti dar žiauriau, kas pačioje pradžioje jam galėjo atrodyti nepriimtina.

Auka ir skriaudėjas dažniausiai įtakoja vienas kito veiksmus ir kylančias pasekmes. Smurtautojo ir aukos sąveiką - interakciją[34] - gali įtakoti tiek veikimas, tiek neveikimas. Smurtautojas, kaip agresiją išliejantis asmuo, visada yra akyvus. Jis žodžiais, veiksmais puola auką, užima stipresniojo poziciją, jo agresijos priežastis ir mastas gali priklausyti nuo įvairių faktorių – charakterio savybių, psichinių išgyvenimų, alkoholio. Agresija yra nukreipta į auką, kaip objektą, taigi smurto šeimoje, kaip negatyvaus elgesio situacijoje, būtinai veikia ir auka ir

[33] Kriminologija/ Ats. red. Bluvšteinas J. Vilnius: Pradai, 1994. P. 90-92.
[34] Interãkcija [□ inter... + lot. actio — veiksmas, vykdymas], dviejų ar daugiau asmenų tarpusavio sąveika, supratimas ir grįžtamasis poveikis. Šaltinis – Tarptautinių žodžių žodynas. Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985// http://www.zodziai.lt/reiksme%26word%3Dinterakcija%26wid%3D8658; prisijungimo laikas: 2011-02-14.

skriaudėjas, kuris auką įtakoja aktyviu veikimu. Tam, kad skriaudėjas turėtų galimybę smurtauti, yra sąlyga – jis turi turėti auką, kuri vien jau savo egzistavimu įtakoja prievartos panaudojimą. Tuo tarpu auka gali būti ir pasyvi, ir agresyvi, nuo jos aktyvumo gali priklausyti kilusio smurto akto pasekmės. Jei auka ir nesiims jokių veiksmų, tyliai iškęs smurtą ir nesipriešins, tokiu elgesiu ji padės smurtautojui pasiekti savo smurtu siekto rezultato. Jei auka priešinsis, gali pati sulaukti sunkesnių pasekmių, tačiau gali priversti nutraukti smurtą. Atitinkama aukos ir smurtautojo interakcija konflikto metu gali pakeisti tiek objektą tiek subjektą. Vartojamas moters psichologinis smurtas vyro atžvilgiu, gali iššaukti fizinį smurtą jos pačios atžvilgiu.

Aukos neveikimas gali įtakoti priklausomybę nuo smurtautojo, kuris siekia auką izoliuoti, ji tampa vis smarkiau priklausoma nuo savo įkalintojo, atsiriboja nuo išorinio pasaulio, sugriaudama savo asmeninius santykius su aplinkiniais, nesipriešindama ji padeda skriaudėjui ją izoliuoti. Kuo labiau auka yra gąsdinama ir kuo labiau atsiriboja nuo aplinkinių, tuo smarkiau ji linkusi kabintis į tą vienintelį santykį, kuris jai leidžiamas: santykį su smurtautoju. Stokodama santykių su kitais žmonėmis, ji bando rasti žmogiškumo savo įkalintojo asmenyje ir prisiriša prie savo skriaudiko. Auka neretai gyvena baimindamasi užsitraukti jo rūstybę, jis jai atrodo galingas, vadovaujantis. Kai kurios užguitos moterys pasakoja, kad pasineria į ypatingai iliuzinį pasaulį, priima savo partnerių įsitikinimus ir vertybes, savo noru nuslopindamos abejones ir taip įrodydamos ištikimybę ir paklusnumą. Tokios moterys, kaip teigia Norwwood R. myli per stipriai, jos taip prisiriša prie savo vyrų ir tiki jais, kad net nutraukusios smurtinius santykius, sunkiai užmezga lygiaverčius santykius.[35]

Darytina išvada, kad auka ir skriaudėjas visada tarpusavyje sąveikauja. Auka yra neatsiejama šeiminio smurto dalis, kuri savo veikimu ar neveikimu gali įtakoti pasekmes, situacijos pasikartojimą. Auka, gyvendama tam tikroje socialinėje aplinkoje - šeimoje turi padidintą viktimiškumą tapti šeiminio smurto auka, tam įtakos turi objektyvūs (gyvenimas šeiminiuose santykiuose) ir subjektyvūs (vidinės savybės) veiksniai. Smurtautojas, realizuodamas savo agresiją, gali pakeisti savo situacijos vertinimą, kas gali turėti įtakos smurto pasekmėms.

[35] Apie smurtą šeimoje// http://www.moters-pagalba.lt/smurtas; prisijungimo laikas: 2011-02-11.

2. SMURTO ŠEIMOJE TELŠIŲ RAJONE KRIMINOLOGINĖ CHARAKTERISTIKA

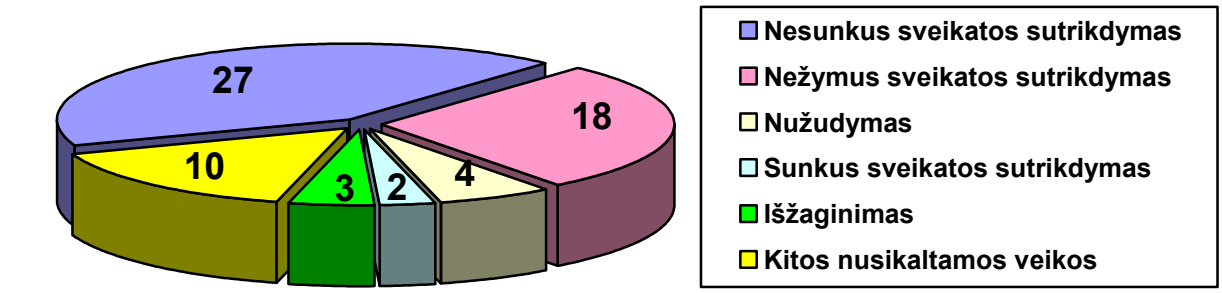
2.1. Bendros smurto šeimoje paplitimo charakteristikos

Smurto šeimoje problema Lietuvoje aktualizuojama neseniai. Nėra sukurtos aiškios strategijos, nukreiptos mažinti šią problemą. Didžiausias dėmesys atkreipiamas tada, kai jau išgirstama apie baisias šeiminio smurto pasekmes – kai visuomenės informavimo priemonės praneša apie prievartaujamas dukras, užmušamas žmonas ar sugyventines, juolab vaikus. Iki tol visuomenės nariai dažnai abejingai žiūri į smurtą šeimoje, bijodami kištis į kitų asmeninį gyvenimą. Užmerkdami akis žmonės neįvertina ir nesuvokia, kad smurto šeimoje aukomis, kad ir tolimoje ateityje, gali tapti ir jie patys, jų vaikai, artimieji. Įvertinti šios problemos mastą yra labai sunku, kadangi daugelis smurto atvejų nėra atskleidžiami dėl daugelio priežasčių. Aukos pagalbos kreipiasi retai, dar rečiau kvalifikuotai į tai reaguojama. Šalyje oficialiosios valstybės statistikos beveik nėra, iki šiol nėra sukurtos sistemos, fiksuojančios smurto šeimoje atvejus. Informatikos ir ryšių departamentas prie LR VRM sistemina duomenis, gaunamus pildant nuo 2003 metų įvestas Nukentėjusio fizinio asmens ar juridinio asmens statistines korteles[36], pildomas ikiteisminio tyrimo metu, kai gaunama duomenų, jog asmuo patyrė tiesioginę žalą. Apdorojant duomenis išskiriama nuo ko asmenys nukentėjo. Oficialiosios statistikos duomenimis Lietuvoje nuo sutuoktinių, sugyventinių, tėvų, vaikų ir kitų artimų giminaičių 2008 metais nukentėjo 1055 asmenys, 2009 metais – 980, 2010 metais – 1051, Telšių apskrities vyriausiojo policijos komisariato aptarnaujamoje teritorijoje – 2008 metais – 14, 2009 metais - 40, 2010 metais – 54. Taip pat pateikiami duomenys, kiek iš šių nukentėjusiųjų yra nukentėję vaikai (žiūrėti 1 priedą). Tačiau kiek šių asmenų yra nukentėję būtent nuo smurto šeimoje, nėra išskiriama. Nuo 2007 metų Telšių apskrities vyriausiajame policijos komisariate, vadovaujantis Policijos departamento prie LR vidaus reikalų ministerijos 2007 m. rugpjūčio 28 d. raštu Nr. 5-S-6463 „Dėl valstybinės smurto prieš moteris mažinimo strategijos įgyvendinimo priemonės“ pradėta kaupti duomenis apie smurto atvejus šeimoje. Kad smurtas šeimoje Telšių rajone egzistuoja, parodo skaičiai: 2007 metais registruoti 848 iškvietimai į šeimyninius konfliktus, 2008 metais – 665, 2009 metais – 587 iškvietimai, 2010 metais – 612 iškvietimų. Tai vidutiniškai du kartus per parą.[37]

[36] Statistinės kortelės // http://www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika/index2.phtml?id=198&idStat=8&metai=2011&menuo=1&regionas=0&id3=1; prisijungimo laikas: 2011-03-01.
[37] Žr. 1 priedą. 3 lentelė.

Šioje darbo dalyje analizuojami 2008 - 2010 metų duomenys apie šeiminio smurto atvejus Telšių rajone, dėl kurių buvo atliekami ikiteisminiai tyrimai. Baudžiamųjų bylų analizė leis pažvelgti tiek į auką, tiek į smurtautoją, taip pat į smurto priežastis bei pasekmes, konflikto eigą. Ikiteisminių tyrimų 2008 metais buvo atliekama 13, kas sudarė 1,6 proc. visų ikiteisminių tyrimų Telšių rajone, 2009 metais – 23 (2,7 proc. visų ikiteisminių tyrimų), o 2010 metais – 21 (2,8 proc.), taigi palyginus šių metų duomenis, matyti, kad nusikalstamų veikų, padarytų namuose santykinis skaičius su visomis nusikalstamomis veikomis didėja. Tyrimo metu nagrinėjami atvejai, kai vyrai smurtauja prieš moteris, tėvai ir patėviai prieš savus ar gyvenimo draugių vaikus, kartu gyvenantys artimi giminaičiai prieš kitus giminaičius. Ikiteisminiai tyrimai atlikti dėl įvairių nusikalstamų veikų, bylose nukentėjusiaisiais pripažinti 64 asmenys. Didžioji dalis patyrė nesunkų sveikatos sutrikdymą.

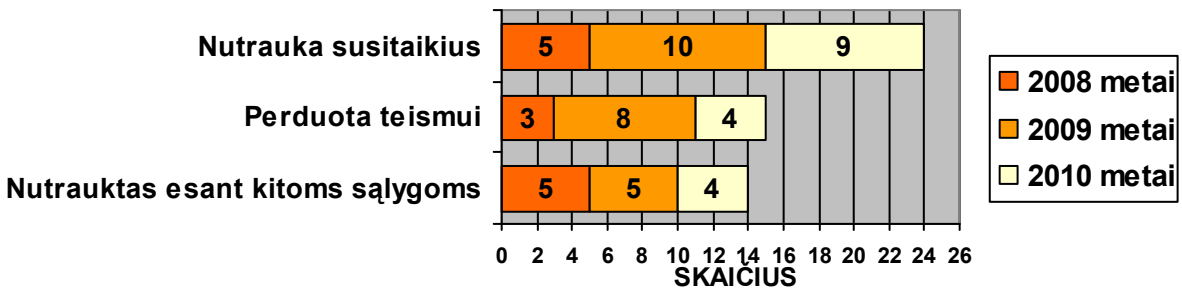
2 pav. Nukentėjusiųjų skaičius pagal nusikalstamas veikas

Kitos nusikalstamos veikos apima atvejus, kai 2 moterys buvo verčiamos lytiškai santykiauti, kurių viena taip pat pastoviai buvo terorizuojama savo sugyventinio, varžoma jos veiksmų laisvė, nustatyti du grasinimų atvejai, atlikta po vieną tyrimą dėl neteisėto laisvės atėmimo bei savavaldžiavimo. Šeiminio smurto aukų nusikalstamų veikų patirtis patvirtino prielaidą, kad smurto šeimoje aukos kenčia ir nuo sukeliamo fizinio skausmo, kurį gali sukelti pastūmimas, tampymas, ir nuo pakankamai sunkių ar net labai sunkių nusikaltimų, kai agresijos proveržis pasibaigia sunkiu sveikatos sutrikdymu ar net nužudymu.

Ikiteisminių tyrimų pabaiga buvo įvairi – nuo nutraukimo, nesurinkus pakankamai įrodymų, iki kaltinamojo akto surašymo, esant pakankamai duomenų, pagrindžiančių įtariamojo kaltę.

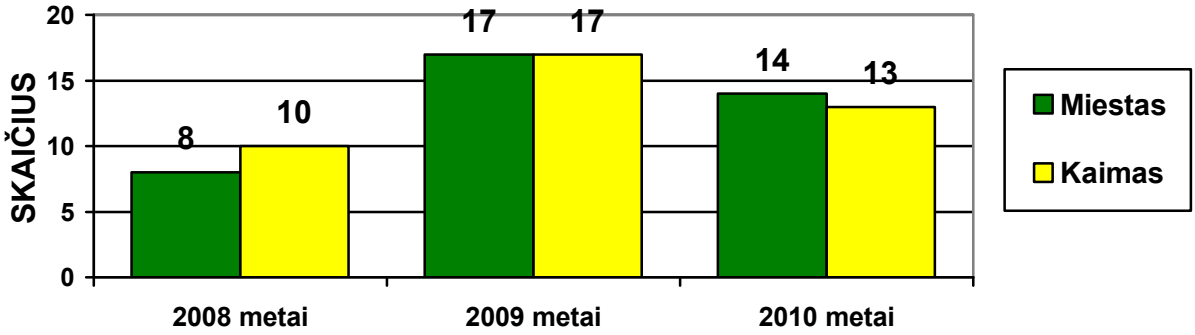
3 pav. Ikiteisminių tyrimų baigtis

Iš visų ikiteisminių tyrimų 24 buvo nutraukti aukai ir smurtautojui susitaikius, 15 bylų buvo perduota į teismą tolimesniam teisminiam nagrinėjimui, viena iš šių byla perduota teismui, kad šis taikytų priverčiamąsias medicinos priemones, 14 ikiteisminių tyrimų buvo nutraukta esant kitoms sąlygoms, kurios nesusijusios su aukos ar smurtautojo valia – nesurinkus pakankamai duomenų, paaiškėjus, kad padaryta nusikalstama veika, dėl kurios valstybinis kaltinimas nepalaikomas, esant baudžiamąją atsakomybę šalinančiai aplinkybei. Pažymėtina, kad 2010 metais 4 bylos, pradėtų per tiriamą laikotarpį, iki šio tyrimo pradžios nebuvo baigtos, tačiau atsižvelgiant į nusikalstamų veikų pobūdį, smurtautojo charakterizuojančią medžiagą, jau surinktų įrodymų svarumą, trys bylos bus ateityje perduotos teisminiam nagrinėjimui, likusioje byloje dar nėra surinkta pakankamai duomenų, pagrindžiančių įtariamosios kaltę.

Smurtą šeimoje aukos patyrė tiek kaime, tiek ir pačiame Telšių mieste.

4 pav. Smurto aukų skaičius pagal gyvenamą vietovę

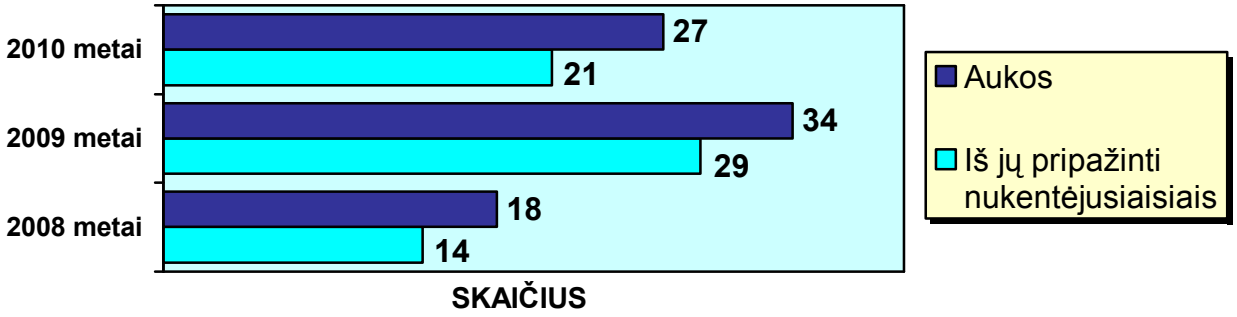
Kaip matome pagal šiuos duomenis, tiek mieste tiek kaime nuo smurto nukentėjo panašus skaičius aukų. Statistikos departamento prie LRV duomenimis 2009 m. Telšių mieste gyveno 57,4 proc. (31121), o kaime 42,6 proc. (23181)[38] gyventojų, taigi mieste gyvena beveik 15 proc. daugiau gyventojų nei kaime, o smurto atvejų šeimoje 2008 - 2010 metais beveik po lygiai. Sulyginus šiuos duomenis galima daryti išvadą, kad santykinai daugiau aukų nuo šeiminio smurto nukenčia kaime.

Nuo smurto šeimoje nukentėjusios aukos buvo tiek vyriškos, tiek moteriškosios lyties, taip pat nemažą dalį nukentėjusiųjų sudarė vaikai. Tačiau ikiteisminio tyrimo metu, apklausinėjant šeimos narius, ypač skriaustų vaikų motinas, nustatyta daugiau šeiminio smurto aukų, negu jų buvo pripažinta nukentėjusiais. Negalima teigti, kad tyrimo metu paaiškėjo visos aukos tose šeimose, kuriose vyko konfliktai, nes ne visos buvo atviros, pasitaikė keturi atvejai, kai buvo pasinaudojama teise atsisakyti duoti parodymus prieš kartu gyvenantį giminaitį, o tai gali byloti apie baimę duoti parodymus prieš smurtavusį šeimos narį, kiti liudytojai apsiribojo

[38] Gyventojų skaičius Telšių apskrityje 2009 m.// http://siauliaitsv.stat.gov.lt/lt/news/view/?id=1859&PHPSESSIDsnvdlornx; prisijungimo laikas: 2011-03-02.

vien tik tiriamo konflikto pasakojimu, apie savo patirtį kalbėti nebuvo linkę arbo to jų nebuvo klausiama. Nustatytų aukų ir nukentėjusiais pripažintų aukų santykis:

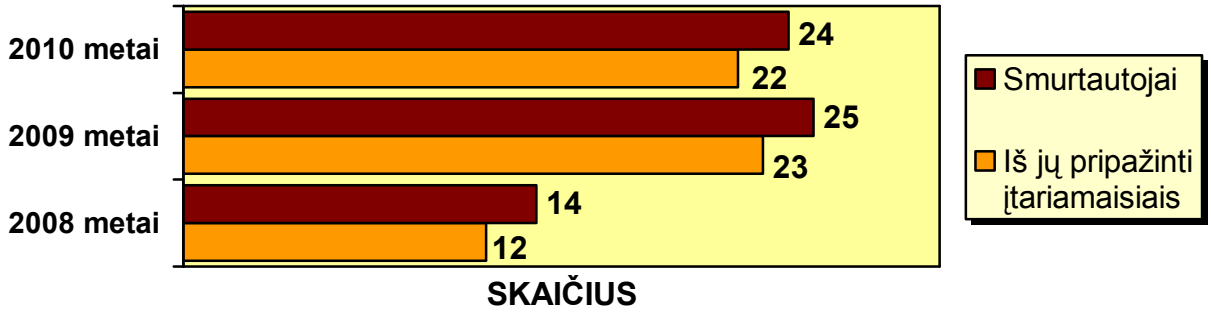
5 pav. Smurto šeimoje aukų skaičius

Iš šių duomenų galima teigti, kad ikiteisminio tyrimo metu gavus informacijos, kad buvo smurtaujama ir prieš kitus šeimos narius, jie nukentėjusiaisiais pripažinti nebuvo, įtariamieji – smurtautojai už jiems padarytas skriaudas nebuvo patraukti atsakomybėn. Iš viso tokių aukų nustatyta 15, iš jų 4 vaikai, patyrę psichologinį smurtą – jie buvo žeminami, vadinami necenzūriniais žodžiais, likusios aukos – moterys, kurios patirdavo fizinę ir psichologinę prievartą, tačiau teisėsaugos pareigūnai į šiuos pažeidimus nesugebėjo reaguoti. Tam įtakos turėjo tai, kad moterys teigė buvusios mušamos, engiamos, kitos nuolat kaltinamos neištikimybe, dėl to bauginamos, tačiau pagal jų nurodomas aplinkybes skriaudėjų veiksmai dažniausiai galėjo būti kvalifikuojami tik pagal baudžiamuosius straipsnius, dėl kurių valstybinis kaltinimas nepalaikomas. Pastebima, kad 2008 metais ikiteisminių tyrimų dėl smurto šeimoje atvejų, buvo atliekama mažiau nei sekančiais metais, priklausomai nuo to ženkliai išaugęs aukų skaičius lyginant 2008 metus su 2009 metais. Toliau darbe analizuojami duomenys apie visas aukas, nepriklausomai nuo to, ar jos buvo pripažintos nukentėjusiaisiais ar ne, kadangi smurtautojo aukomis jos vis dėl to tapo. Tyrimo metu nustatytos 79 šeiminio smurto aukos.

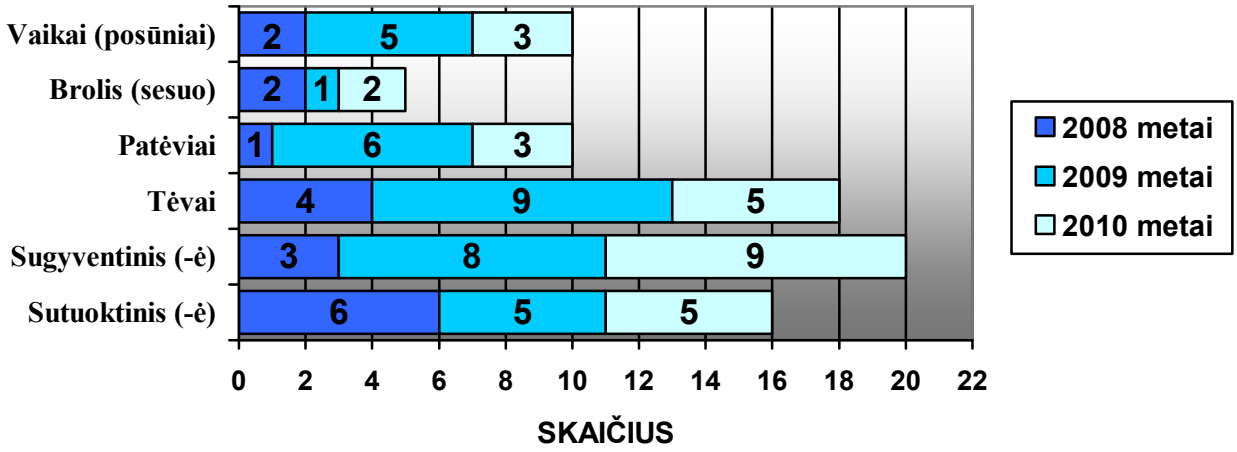
Kaip ne visos aukos tapo nukentėjusiais, taip ne visi smurtavę pripažinti įtariamaisiais. Kai smurtą patirianti auka padaro žalą smurtautojui, ji pati tampa smurtautoju. Ikiteisminio tyrimo metu nė vienu tokiu atveju nebuvo įvertinti „smurtavusios aukos“ veiksmai, išskyrus dviem atvejais per analizuojamą laikotarpį, kada buvo pripažinta, kad nesunkus sveikatos sutrikdymas buvo padarytas esant būtinosios ginties sąlygomis – sūnų puolęs tėvas buvo sužalotas kastuvu per galvą bei su basliu puolusiam broliui buvo perdurta koja, bet ir šiais atvejais už pasikėsinimą sužaloti savo šeimos narius atsakomybėn nebuvo traukiami. Iš šeimos narių liudijimų nustatyta, be tų, kurie buvo pripažinti įtariamaisiais, nustatyti dar 6 smurtautojai. Viso tyrimo metu nustatyti 63 smurtautojai.

6 pav. Smurtavusių šeimoje asmenų skaičius

Labiausiai smurtauti buvo linkę sugyventiniai vyrai, nuo jų nukentėjo 17 aukų, tuo tarpu nuo sugyventinių nukentėjo tik 3 vyrai, 15 žmonų nukentėjo nuo savo sutuoktinių ir tik vienas vyras nuo žmonos. Patėvių smurtą patyrė 10 aukų, o tėvų smurtą patyrė 18 aukų. Nuo vaikų (posūnių) smurto nukentėjo 10 šeimos narių, brolio ar sesers prievartą patyrė 5 aukos.

7 pav. Smurtautojai pagal giminystės ryšį

Nuo smurto šeimoje kenčia tiek suaugę šeimos nariai tiek vaikai, tačiau pagal prievartos objektą ir motyvus galima išskirti atskiras smurto šeimoje kategorijas. B. Palavinskienė (2010) išskiria tris smurto namuose tipus:

- Sutuoktinio smurtas prieš kitą sutuoktinį;
- Tėvų smurtas prieš vaikus;
- Vaikų ir vaikaičių smurtas prieš senus giminaičius. [39]

Darbe, autoriaus nuomone, tikslinga atskirai paanalizuoti atvejus, kai tėvai, patėviai smurtavo prieš vaikus, kadangi tyrimo metu nustatyta, kad trečdalis nukentėjusiųjų buvo vaikai, bei atvejus, kai prievarta buvo vartojama suaugusio šeimos nario atžvilgiu - sutuoktinių smurtą prieš kitą sutuoktinį, iš šios kategorijos neišskiriant smurto tarp sugyventinių ir buvusių partnerių, kartu aptariant ir kitų kartu gyvenančių suaugusiųjų giminaičių prievartos atvejus.

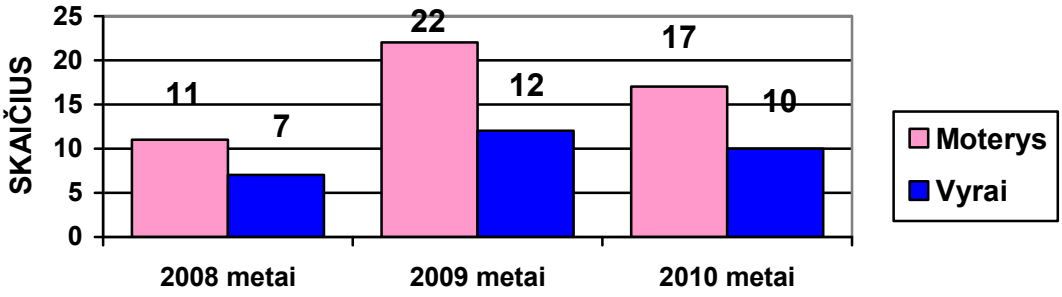
[39] Kriminologija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010. P 415.

2. 2. Socialinė – demografinė aukų ir smurtautojų charakteristika

Per 2008 - 2010 metus Telšių apskrities vyriausiajame policijos komisariate buvo atliekami 57 ikiteisminiai tyrimai dėl nusikalstamų veikų, padarytų šeimos narių ar kitų kartu gyvenančių artimų giminaičių atžvilgiu. Baudžiamųjų bylų analizės metu nustatytos smurto aukos bei patys smurtautojai. Šiame poskyryje pateiksime gautus duomenis apie jų lytį, amžių, išsilavinimą, užimtumą.

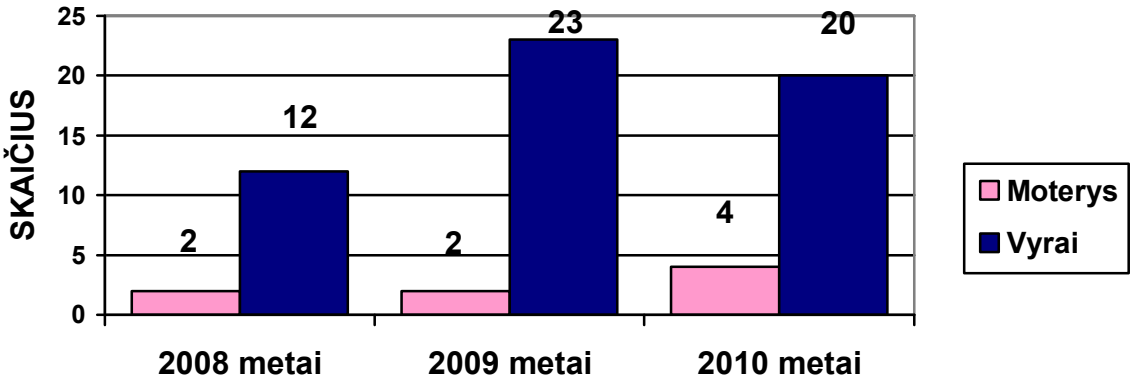
Daugiausia nuo smurto šeimoje nukentėjo moterys. Moteriškos lyties aukų buvo 50 (iš viso aukų buvo nustatyta 79), 29 aukos buvo vyriškos lyties:

8 pav. Nukentėjusieji pagal lytį

Pastebėtina tai, kad dauguma atvejų, kai nukentėjo vyrai, jie nukentėjo nuo vyriškos lyties šeimos nario. Moterys, vartojusios smurtą prieš vyrus teigė, kad vyrai, sugyventiniai vartodavo smurtą prieš jas, taip jos pačios buvo aukomis, o nuo jų nukentėję vyrai smurtautojai. Apie tokią aukos ir smurtautojo inversiją susidariusioje konfliktinėje situacijoje pasakojo visos keturios moterys, kurios fizinį smurtą pavartojo prieš savo vyrus ar sugyventinius. Iš visų tyrimo metu nustatytų aštuonių smurtautojų - moterų, jos sudarė kiek daugiau nei dešimtadalį, likusi dalis smurtautojų buvo vyrai. Šis vyrų ir moterų santykis pagrindžia prielaidą, kad vyrai daugiau yra linkę smurtauti prieš moteris.

9 pav. Smurtautojų skaičius pagal lytį

Iš visų smurto aukų, šeimoje smurtą patyrė 27 vaikai, suaugę - 52. Aukų pasiskirstymas pagal amžių:

2 lentelė. Aukų pasiskirstymas pagal amžiaus grupes

	2008 metai	2009 metai	2010 metai	Iš viso
Vaikai iki 18 m.	5	16	6	*27*
Nuo 18 m. iki 25 m.	1	-	4	*5*
Nuo 26 m. iki 35 m.	2	2	6	*11*
Nuo 36 m. iki 45 m.	3	8	4	*14*
Nuo 46 m. iki 59 m.	4	3	5	*13*
60 m. ir daugiau	3	4	3	*9*

Daugiausia smurtą šeimoje patyrė vaikai – 27 aukos, iš suaugusiųjų mažiausiai nukentėjo asmenų nuo 18 iki 25 metų – 5 aukos, aukos nuo 26 iki 35 metų – 11 aukų, bei 60 metų ir vyresnio amžiaus aukos - 9, daugiau aukomis tapo brandesnio amžiaus – nuo 36 iki 45 metų – 14, nuo 46 iki 59 metų – 13. Tarp smurtautojų prievartą dažniau naudojo 26 - 35 metų amžiaus asmenys – 18 smurtautojų, bei 36 – 45 metų – 17 smurtautojų, šiek tiek mažiau 46 – 59 metų, jų buvo 15, mažiausiai smurtauti buvo linkę 18-25 metų amžiaus asmenys (3 smurtautojai).

3 lentelė. Smurtautojų pasiskirstymas pagal amžiaus grupes

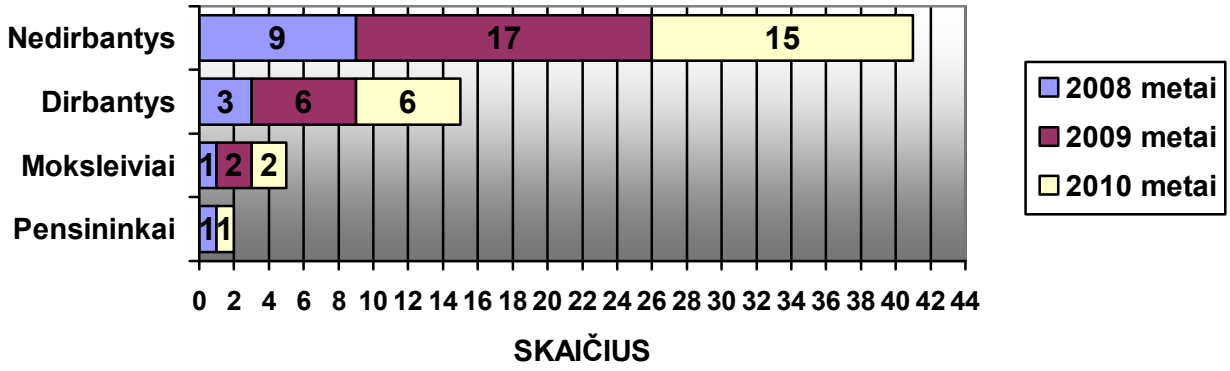
	2008 metai	2009 metai	2010 metai	Iš viso
Vaikai iki 18 m.	1	2	2	*5*
Nuo 18 m. iki 25 m.	1	-	2	*3*
Nuo 26 m. iki 35 m.	5	7	6	*18*
Nuo 36 m. iki 45 m.	1	10	6	*17*
Nuo 46 m. iki 59 m.	4	4	7	*15*
60 m. ir daugiau	2	2	1	*5*

Smurtas reiškiasi bet kokios struktūros šeimose. Neženkliai daugiau smurto atvejų nustatyta sugyventinių šeimose – 22 atvejai, 27 atvejais aukų smurtą patyrė santuokiniuose ryšiuose gyvenančiose šeimose, 5 atvejais aukos nukentėjo nuo buvusių savo sutuoktinių, visos šios moterys apklausų metu pripažino smurtą kentusios ir santuokoje, kas buvo pagrindinė ar viena iš skyrybų su smurtautoju priežasčių. Viena moteris smurtavo prieš savo nepilnametę dukrą, ji niekada nebuvo susituokusi ir tuo metu neturėjo jokio partnerio.

Iš visų tyrimo metu nustatytų 63 smurtautojų, nedirbantys smurtautojai sudarė du trečdalius. Šiais skaičiais patvirtiname, kad viena iš smurto šeimoje priežasčių yra nedarbas. Daugiau kaip dešimtadalis aukų moterų nurodė, kad sutuoktinio ar sugyventinio charakteris paūmėjo netekus nuolatinio darbo, kas turėjo įtakos konfliktų šeimoje padažnėjimui. Taip pat dalis šių moterų nurodo, kad netekę darbo jų partneriai dažniau pradėjo vartoti alkoholį. Pastebėta ir tai, kad dauguma kaime gyvenančių smurtavusių asmenų yra nedirbantys, iš 34

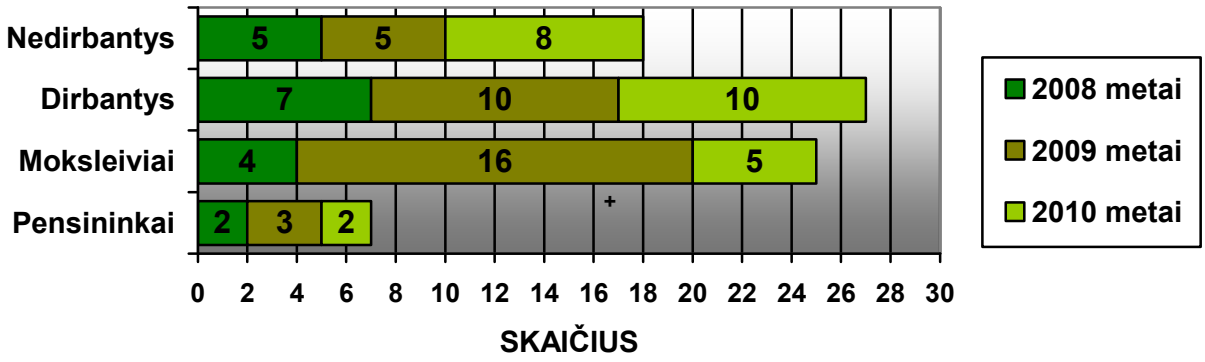
kaime gyvenusių smurtautojų, 25 tuo laikotarpiu nedirbo. Daugiau kaip pusė (16 asmenų) mieste gyvenančių smurtautojų smurto išaiškėjimo metu neturėjo nuolatinio darbo.

10 pav. Smurtavusių asmenų užimtumas

Nedirbančios aukos (18 asmenų) sudarė tik ketvirtadalį visų aukų, 25 aukos buvo vaikai, kurie mokosi mokyklose. Prievartą šeimoje patyrė 7 pensininkai, pastebėtina, kad tokio amžiaus asmenys nukenčia dažniau nei patys yra linkę smurtauti. Aukų pasiskirstymas pagal užimtumą pateiktas 11 pav., tačiau šioje imtyje nėra įtrauktos dvi aukos, kurios nukentėjo būdamos 3 metų - vieną mergaitę pasmaugė motina bei vieną berniuką tėvas auklėjo diržu, tokio amžiaus vaikus priskirti kažkokiai užimtumo grupei nėra galimybės.

11 pav. Smurto šeimoje aukų užimtumas

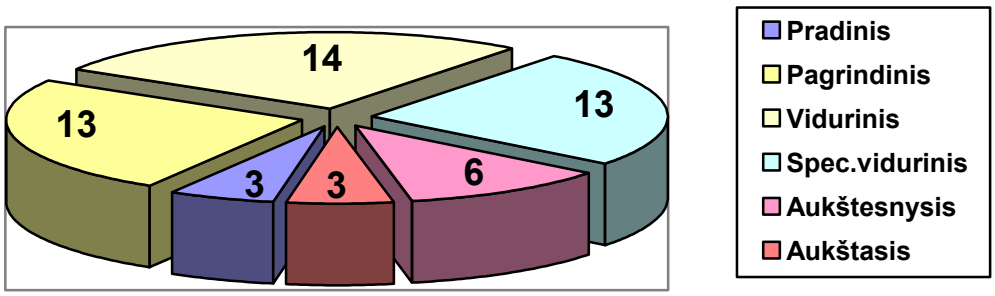

Apibendrindami matome, kad nedirbantys smurtautojai sudarė didžiąją daugumą, kitaip nei aukų tarpe, atsižvelgiant į tai, kad trečdalį smurto aukų sudarė vaikai iki 18 metų, visi jų mokėsi mokyklose (išskyrus ankščiau minėtus trimečius vaikus), tai sąlygojo, jog daugiau nei trečdalis aukų buvo moksleiviai. Tarp aukų nebuvo vyresnių nei 18 metų ir vis dar besimokančių bendrojo lavinimo ar profesinėse mokyklose (taip pat ir tarp smurtautojų).

Trys nukentėję suaugę asmenys buvo įgiję tik pradinį išsilavinimą, t.y. iki 10 klasių, tačiau tiek pat asmenų turėjo aukštąjį išsilavinimą, 6 aukos turėjo aukštesnįjį, tačiau didžiąją daugumą sudaro aukos, kurių išsilavinimas pagrindinis (13 asmenų), vidurinis (14 asmenų) ar specialusis vidurinis (13 asmenų). Dvi moterys apklausos metu prisipažino, kad jų gyvenimo

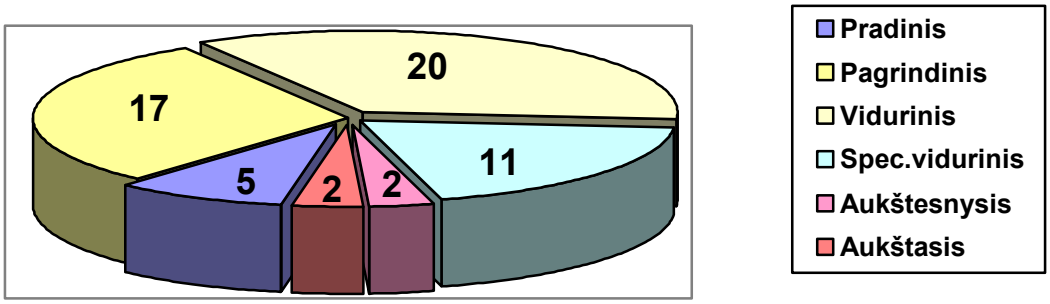
draugai – vyras ir sugyventinis neleido joms stoti į aukštąją mokyklą. Viena moteris studijas turėjo sustabdyti dėl šeimoje gimusio vaiko, o vėliau, būdama finansiškai priklausoma nuo sutuoktinio, nes iki tol nuolatinio darbo neturėjo, jo verčiama, studijas nutraukė. Aukos nuo 18 metų pagal išsilavinimą pasiskirstė šitaip:

12 pav. Aukų skaičius pagal išsilavinimą

Smurtautojai pagal išsilavinimą pasiskirstė panašiai, taigi tiek aukų tiek smurtautojų išsilavinimas iš esmės toks pats.

13 pav. Smurtautojų skaičius pagal išsilavinimą

Apibendrindami galime teigti, kad smurtauja ir smurto aukomis dažniau tampa žemesnį išsilavinimą turintys asmenys, tačiau smurtas šeimoje reiškiasi tiek pradinį, tiek aukštąjį išsilavinimą turinčiose šeimose. Aukštąjį išsilavinimą turinti moteris, kuri apklausos metu pripažino, kad nuo smurto kentė beveik visus penkerius vedybinio gyvenimo metus, nurodė, kad jai buvo gėda kreiptis į policiją dėl vyro naudojamos prievartos, kadangi dirbo savivaldybėje. Problemą bandė spręsti lankydamasi pas psichologą, su kuriuo kelis kartus susitikęs buvo ir vyras, tačiau sumažinti vyro agresijos jai nepavyko, o kai nuo girto vyro smūgių atsidūrė ligoninėje, suprato, kad kitaip problemos įveikti nesugebės, juolab, kad kitaip daugybinių sumušimų paaiškinti negalėjo. Remiantis šiuo atveju, galime daryti prielaidą, kad yra ir daugiau aukštesnį išsilavinimą turinčių aukų, kurios bando kovoti su šeimos nario agresija neviešindamos šios problemos, nes užimančios svarbesnę padėtį visuomenėje, baiminasi galimo neigiamo požiūrio į jas, kaip silpnesnes ar nesugebančias išlaikyti normalius santykius namuose.

2. 3. Smurtas prieš vaikus šeimoje

„Išdykauja, žaidžia, liūdi, siaučia,
nesvarstydami – kodėl ir kam.
Jeigu šita žemė kam priklauso,
tai pirmiausia, žinoma, vaikams.“
Justinas Marcinkevičius

Vaikams, kaip vienai silpniausių ir pažeidžiamiausių visuomenės dalių, apginti savo teises ir laisves yra sudėtingiau. Priklausydami nuo tėvų ar globėjų, neturėdami pakankamai gyvenimiškos patirties, žinodami ne visas savo teises ir galimas jų apsaugos priemones, neturėdami ar turėdami tik ribotą veiksnumą, jie negali savarankiškai realizuoti Konstitucija, tarptautinės Lietuvoje galiojančiais teisės aktais ginamų teisių ir laisvių.

Konstitucijos 38 straipsnyje įtvirtinta, kad valstybė saugo vaikystę, deklaruota tėvų pareiga auklėti savo vaikus ir juos išlaikyti.[40] Taigi pagrindinė pareiga ir atsakomybė už vaiko teisių įgyvendinimą ir interesų gynimą tenka tėvams, tačiau pareigą apsaugoti vaiką apsiima ir valstybė per atsakingas valstybės ir savivaldybės institucijas. Jungtinių Tautų Organizacija (toliau – JTO) 1948 m. priimtoje Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje, prie kurios Lietuva prisijungė 1991 m., paskelbė, kad vaikui suteikiama ypatinga globa ir parama, ir kad visi vaikai naudojasi vienoda socialine apsauga.[41] 1989-11-20 JTO, įsitikinusi, jog šeimai, kaip pagrindinei visuomenės ląstelei ir jos narių, ypač vaikų, augimo ir gerovės aplinkai, turi būti suteikta reikiama apsauga ir pagalba, priėmė Vaiko teisių konvenciją, kurią Seimas ratifikavo 1995-07-03. Šioje konvencijoje nubrėžtos pagrindinės gairės vaiko teisių ir interesų apsaugos politikoje, įtvirtinami nediskriminavimo, atsakomybės už vaiko auklėjimą ir vystimąsi, apsaugos nuo smurto principai, teisė gyventi ir sveikai vystytis, teisė į ypatingą valstybės teikiamą apsaugą ir paramą, kitos pagrindinės teisės.[42] Konstitucijos 39 straipsnyje įtvirtinta, kad nepilnamečius gina įstatymas, siekiant gerinti vaikų padėtį šalyje, suderinus su Konstitucija ir tarptautinių teisės aktų normomis, 1996 m. priimtas Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas.[43] Jame įtvirtinta, kad tėvai ir kiti teisėti atstovai privalo sudaryti tinkamas sąlygas vaikui augti, vystytis ir tobulėti, kad vaikai turi būti auklėjami humaniškai. Šeimoje, kurioje egzistuoja smurtas, apie humaniškumą ir tinkamas sąlygas vaikui augti, tikriausiai nėra ko kalbėti. Vaikas, būdamas kad ir netiesiogine agresyvaus smurto auka, negali būti saugus tokioje šeimoje, gyvena baimėje, gali sutrikti jo požiūris į šeimą, moralines vertybes. Sunkiausias pasekmes vaikams atneša smurto vartojimas prieš juos pačius. Dažniausiai smurto panaudojimas yra teisinamas kaip

[40] Lietuvos Respublikos Konstitucija// Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.
[41] Jungtinių Tautų Organizacijos Visuotinė žmogaus teisių deklaracija// Valstybės žinios. 2006, Nr. 68-2497.
[42] Jungtinių Tautų Organizacijos Vaiko teisių konvencija// Valstybės žinios. 1195, Nr. 60-1501.
[43] Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas// Valstybės žinios. 1996, Nr. 33-807.

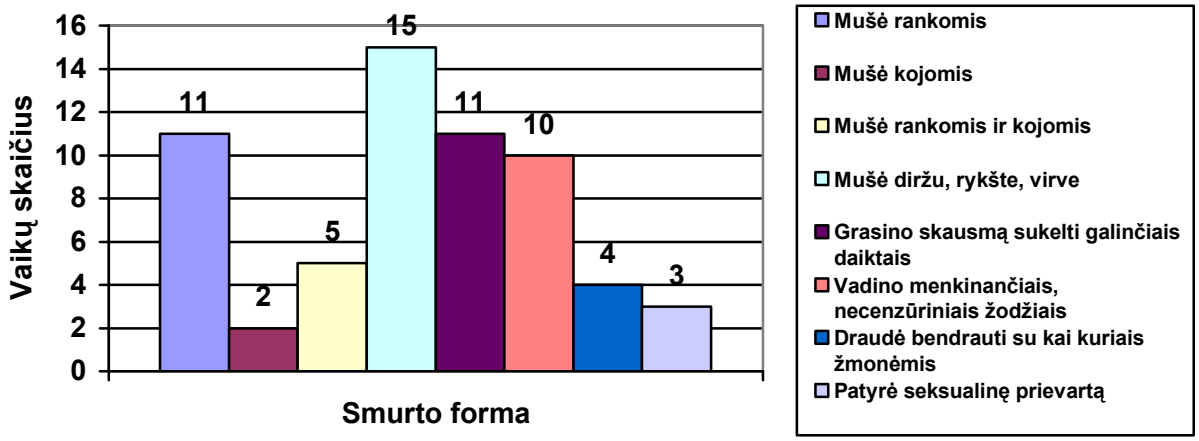
reikalingas ir tinkamas auklėjimas. Kaip teigė V. Blažys, mušimas neišmoko vaiko tinkamo elgesio, koks turėtų būti nuobaudos tikslas, fizinės bausmės gali išmokyti tik agresijos, nes pats mušimas yra agresija, kai vaiką muša tėvai ar globėjai, jis jaučiasi pažemintas, tampa piktas.[44] Nors įstatymais yra draudžiama naudoti prievartą, tačiau Lietuvoje, kaip ir daugelyje pasaulio visuomenių yra priimta mušti vaikus, tai kaip atsakas į netinkamą vaiko elgesį, siekiant vaiką auklėti, priversti atsisakyti „blogo elgesio“.

Tyrimo metu nustatytos 27 aukos iki 18 metų. 16 vaikų nukentėjo nuo savo tėvų, 9 -nuo patėvių, 2 vaikai patyrė brolio ir sesers smurtą. Vienas vaikas nukentėjo nuo savo nepilnamečio brolio, ikiteisminis tyrimas buvo pradėtas pagal Vaiko teisių apsaugos skyriaus (toliau – VTAS) pranešimą dėl nežymaus sveikatos sutrikdymo. Tarp sesers (12 metų) ir brolio konfliktas kilo mažajai sugadinus brolio kompiuterį, iš pykčio suduoti smūgiai į veidą paliko mėlynes, dėl ko mokykloje buvo atitinkamai sureaguota ir apie smurtą patyrusį vaiką pranešta VTAS. Smurtavęs brolis buvo atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės, kadangi nusikaltimo padarymo metu buvo nepilnametis. Iš ikiteisminio tyrimo medžiagos nustatyti, kas be impulsyvaus pykčio paskatino smurtauti prieš seserį, nebuvo galimybės, nei vienas iš apklaustųjų šeimos narių neminėjo, kad šeimoje butų buvę smurtaujama ir tai būtų galėję įtakoti smurtinius nepilnamečio veiksmus. Likusiais 26 atvejais prieš vaikus buvo smurtaujama naudojantis jų priklausomybe nuo tėvų, patėvių ir globojančios sesers. Prieš 21 vaiką smurtavę šeimos nariai nurodė taip „auklėję“ šiuos vaikus, prieš 2 vaikus fizinį smurtą panaudojo tėvai, kurie tokio savo elgesio paaiškinti negalėjo, išskyrus tai, kad buvo apsvaigę nuo alkoholio. Vieną mergaitę pasmaugė psichiškai nesveika motina, dar 3 mergaitės buvo prievartaujamos savo patėvių.

Tyrimo metu nustatyta, kad 15 vaikų buvo mušami diržais, rykštėmis, virve, 11 vaikų mušami rankomis, kojomis – 2, o rankomis ir kojomis – 5 vaikai, nuo psichologinio smurto kentė taip pat nemaža dalis nukentėjusių vaikų: 11 vaikų teigė, kad jiems buvo grasinama sukelti fizinį skausmą galinčiais daiktais (diržais, rykštėmis, buities reikmenimis ir pan.), 10 vaikų apklausos metu pasakojo, kad jie būdavo vadinami menkinančiais (žioplys, menkysta, netikša, netgi išsigimėliu ir pan.) bei necenzūriniais žodžiais, keturiems vaikams buvo draudžiama bendrauti su tam tikrais draugais, giminaičiais. Dažnai prieš vaikus būdavo naudojama ne viena prievartos forma. Apklausų analizės metu nebuvo nustatyta, kad kurie iš nustatytų šeiminio smurto aukų – vaikų, būtų patyrę tėvų nepriežiūrą, nei vienas nepasakojo, kad būtų buvę paliekami, nemaitinami, tačiau negalime, teigti, kad tėvų nepriežiūros vaikai nepatyrė.

[44] Blažys V. Prievarta prieš vaikus// Kvalifikacijos kėlimo kursų „Nepilnamečių kriminalinė justicija“ paskaitų medžiaga. P. 68// http://www.nplc.lt/sena/nj/Knygos/VRM_paskaitos/paskaitos.pdf, prisijungimo laikas: 2011-02-19.

14 pav. Prieš vaikus vartoto smurto formos

18 vaikų apklausos metu teigė, kad smurtą šeimoje yra patyrę daugiau kaip tris kartus, 4 vaikai papasakojo apie 2-3 smurto atvejus. 5 vaikai pasakojo tik apie tiriamąjį įvykį. Daugiausia vaikų patyrė fizinį smurtą, dauguma kartu buvo žalojami ir psichologiškai, o vartojamas smurtas pateisinamas vaikų auklėjimu. Tiek fizinis tiek psichologinis smurtas vaikams sukelti psichologines traumas, kurios ilgainiui gali formuoti įvairius elgesio nukrypimus – agresyvumą, piktumą, kerštingumą, vaiko menkinimas gali sutrikdyti jo asmenybės formavimąsi, nes ignoruojamas artimiausioje aplinkoje, artimiausių žmonių žeminamas vaikas sunkiai gali jaustis pilnaverčiu žmogumi ir išaugti savimi pasitikinčiu ir nebijančiu savęs realizuoti individu. „Vaikų elgesio tyrinėtojai pastebi, jog smurtinis vaikų auklėjimas, nepaisant stebinančio plitimo, ne tik neišsprendžia esminių ilgalaikių vaikų auklėjimo keblumų, bet gali padaryti didžiulės žalos.“[45] Fizinės bausmės dažnai neišsprendžia netinkamo vaikų elgesio problemų, vaikas pripranta prie fizinių bausmių ir pats jas laiko priimtinomis, kas sąlygoja tai, jog suaugęs savo vaikus gali auklėti pagal tokį modelį, paremtą smurtu, kaip buvo auklėjamas ir pats. Takoskyra tarp auklėjimo ir vaiko psichiką žalojančio smurtinio elgesio tėvams dažnai yra sunkiai suprantama. „Tėvai dažnai pasirenka fizines bausmes, nes jiems atrodo, kad tai labai efektyvu, nes nutraukia klaidingą vaiko elgesį reikiamu momentu, o kartu išlieja savo pyktį.“ [46] Atsiradus teisiniams padariniams, kai vaikas sužalojamas, pažeidžiamos jo teisės, smurto prieš vaikus problemos nebegalima pavadinti pedagogine, reikalinga, kad kompetentingos institucijos imtųsi ryžtingų veiksmų. Šeimos autonomijos principas daugumoje demokratinių valstybių laikomas vertybinių šeimos santykių teisinio reglamentavimo pagrindu, kuris itin ryškus vaikų auginimo, auklėjimo ir priežiūros srityje, tačiau užtikrinant atskirų šeimos narių teisių apsaugą ir užkertant kelią pažeidimams, valstybės intervencija į šeimą yra teisėta.[47] Vaiko teisių pagrindų įstatyme

[45] Sakalauskas G. Ūselė L. Smurto prieš vaikus draudimo socialiniai ir teisiniai aspektai// Teisės problemos. 2007, Nr. 2(56). P. 9.
[46] Žukauskienė R. Raidos psichologija. Vilnius: Margi raštai, 2007. P. 200.
[47] Sagatys G. Vaiko neprieţiūra ir smurtas šeimoje: naujos Europos žmogaus teisių konvencijos taikymo galimybės// Justitia. 2005, Nr. 4 (58). P. 11.

numatyta pareiga fiziniams ir juridiniams asmenims, sužinojusiems apie vaiką, kuriam reikalinga pagalba, pranešti kompetentingai institucijai.[48] Imtis ryžtingų veiksmų turi ir aplinkiniai, matydami smurtą patiriančius vaikus - tiek kaimynai, tiek artimi giminaičiai, taip pat ir pedagogai, kaip ir aptartoje situacijoje, kai mokytojas neliko abejingas, matydamas smurtą patyrusią mergaitę. Keisti fizinių bausmių tolerancijos supratimą reikėtų visais galimais lygiais – tiek pačioje šeimoje, tiek visoje visuomenėje, nuo individualių pokalbių šeimoje iki socialinės reklamos per televiziją. Problemą padėti spręsti galėtų ir fizines bausmes uždraudžiantis įstatymas, 2007 metų pradžioje 19 Europos valstybių buvo visiškai uždraudusios taikyti fizines bausmes šeimose.[49] Pirmoji 1979 metais tai padarė Švedija, kuri neapsiribojo vien tik įstatymo priėmimu, bet inicijavo ir finansavo informacines kampanijas per spaudą ir televiziją, net ant pieno pakuočių rašydami „Ar įmanoma sėkmingai auginti vaikus be pliaukštelėjimo ar šleptelėjimo?“. Po trijų metų 99 proc. švedų žinojo, kad fizinės bausmės yra uždraustos. Fizinės bausmės įstatymu uždraustos ir mūsų kaimynėje Latvijoje.[50] Galbūt Lietuva pasekusi šiuo pavyzdžiu, teisinėmis ir švietėjiškomis priemonėmis padėtų keisti smurtaujančių tėvų ir apatiškų visuomenės narių požiūrį į fizines bausmes, suvokti jas, kaip negatyvią, vaiką žalojančią ugdymo priemonę.

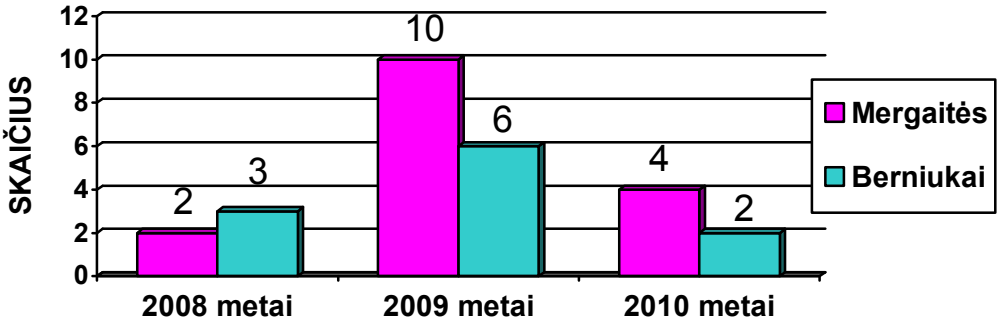
2008 m. vasario mėn. Rinkos analizės ir tyrimų grupė RAIT Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos užsakymu atliko tyrimą „Fizinės bausmės sąvokos suvokimas ir bausmių priimtinumas visuomenėje“, kuriuo buvo siekiama nustatyti, ką mūsų šalies gyventojai laiko fizine bausme ir kiek joms pritaria. 16,3 % mano kad tokios bausmės auklėjant visgi reikalingos, dauguma - 65,9 % apklaustųjų fizinių bausmių taikymui nepritartų, likusieji 17,8 % nuomonės šiuo klausimu apskritai neturėjo. Bausmių taikymui labiau pritartų vyriausi (virš 64 m. amžiaus), 400-800 litų vienam šeimos nariui gaunantys respondentai ir kaimų bei mažų miestelių gyventojai. Fizinėms bausmėms labiau nepritaria aukštąjį išsilavinimą įgiję ir didmiesčių respondentai.[51] Remiantis šio tyrimo rezultatais galima teigti, kad fizines bausmes toleruoja žemesnio socialinio ekonominio statuso visuomenės nariai, kurie stokoja išprusimo ir vaikų auklėjimo srityje, nestebina ir tai, kad fizinės bausmės priimtinos atrodo senyvo amžiaus žmonėms. Jie, užaugę ankstesniais laikais, kai pagarbą vyresniems, tiek mokyklose, tiek namuose skiepydavo fizinėmis bausmėmis, jas laiko priimtinas. Tai patvirtina teiginius, kad smurtas ilgainiui tampa priimtinas ir tas, kuris buvo baudžiamas, gali bausti ir kitus. Menką tėvų

[48] Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 33-807.
[49] Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 33-807.
[50] Suaugęs žmogus neturi mušti vaiko. Vilnius: Vaiko teisių informacijos centras, 2003. P. 14.
[51] Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl Apsaugos nuo smurto šeimoje koncepcijos patvirtinimo“ projektas Nr. XP-2382(2)// http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=323641&p_query=&p_tr2=; prisijungimo laikas: 2011-02-11.

išprusimą vaikų auklėjimo srityje, kaip smurto priežastį prieš vaikus šeimoje, nurodė 15 mūsų apklaustų specialistų.

Pagal mūsų tyrimo duomenis, 2008 – 2010 metais absoliučią daugumą nukentėjusių vaikų sudarė mergaitės (16 iš 27 vaikų). Pagal lytį nukentėję vaikai pasiskirstė šitaip:

14 pav. Smurtą šeimoje patyrę vaikai

Santykinai nukentėjo daugiau mergaičių, kadangi prieš tris buvo vartojama seksualinė prievarta. Berniukų, patyrusių seksualinį smurtą, nenustatyta. Šios trys buvo žaginamos savo patėvių. Visos apklausų metu teigė patyrusios netik seksualinę prievartą, joms taip pat visais atvejais buvo grasinama, kad apie prievartos faktus nekalbėtų. Tokie faktai nustatyti dviejose šeimose - vienoje šeimoje vieną kartą išprievartauta buvo 17 metų mergina, kitu atveju patėvis prievartavo 13 ir 14 metų seseris, jaunesniąją pasinaudojo du kartus, vyresniąją – keturis. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad abi šeimos buvo įtrauktos į socialinės rizikos šeimų sąrašus, kaip teigė VTAS specialistai, nuolat buvo lankomos. Seksualinė prievarta stipriai paliečia keletą prievartą patyrusio vaiko gyvenimo kontekstų:

- teisinį, kadangi yra pažeidžiamos vaiko teisės ir prieš jį įvykdomas sunkus nusikaltimas;
- socialinį – sutrikdomos įprastos vaiko socialinės funkcijos – santykiai su kitais žmonėmis, įprasti užsiėmimai;
- psichologinį – sutrikdoma vaiko emocinė būsena, savęs ir santykių su kitais žmonėmis suvokimą;
- medicininį – padaroma žala psichinei ir fizinei vaiko sveiktai.

Atsižvelgiant į tai, reikalinga nedelsiant vaikui suteikti kompleksinę pagalbą ir kuo greičiau po patirtos prievartos.[52] Nustačius prievartos faktą, 17 metų mergina, kuri pati prašėsi paimama iš šeimos, buvo apgyvendinta vaikų globos namuose. Nors smurtautojas buvo suimtas, ji baiminosi savo motinos, kuri pasižymėjo asocialiu gyvenimo būdu, prieštaringos reakcijos. Mergina taip pat kalbėjo ir apie motinos vartotą fizinę ir psichinę prievartą, verčiant dirbti visus namų ūkio darbus, o juos atlikus per lėtai, ar ne taip, kaip tikėjosi, beveik pastoviai nuo alkoholio

[52] Procedūrų seksualinės prievartos prieš vaikus atvejais vadovas Europos šalyse. Asenas – Poznanė – Vilnius, 2008. P. 23.

apsvaigusi motina mušdavo rankomis, kojomis, rykštėmis ir kitais po ranka papuolančiais daiktais. VTAS specialistai šią šeimą lankė, daugiau ar mažiau jiems buvo žinoma situacija šeimoje, tačiau ankščiau priemonių nebuvo imtasi apsaugoti vaiko interesų, kaip tokia pareiga yra numatyta Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme: „Kai tėvai (tėvas, motina) arba kitas teisėtas vaiko atstovas smurtaudamas arba kitaip sukeldamas pavojų vaikui, piktnaudžiauja tėvų valdžia ir dėl to kyla reali grėsmė vaiko sveikatai ar gyvybei, valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija arba valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija kartu su policija nedelsdama paima vaiką iš tėvų arba kitų teisėtų vaiko atstovų ir perduoda jį globoti Civilinio kodekso numatyta tvarka“.[53] Nerealizavus įstatymo imperatyvų, buvo sulaukta sunkių padarinių, ko būtų buvę galima išvengti. Apie baisiomis tragedijomis pasibaigusias istorijas per masines informavimo priemones girdime dažnai, taip pat beveik visada informaciją seka pastaba, kad šeima buvo žinoma dėl netinkamo gyvenimo būdo ir pan., tačiau kodėl reikia sulaukti tragedijos? Galbūt ryžtingesni kompetentingų institucijų veiksmai iškilus grėsmei vaikui patirti prievartą ir viešas skelbimas, kad neprižiūrimi ir skriaudžiami vaikai paimami iš tėvų, priverstų susimąstyti ir pačius smurtaujančius tėvus.

Smurtas prieš vaikus yra sudėtingas ir įvairiai vertinamas socialinis reiškinys, kuris gali būti susijęs su kai kuriais rizikos faktoriais, didinančiais vaiko viktimiškumą, į ką turi ypatingai atsižvelgti socialines paslaugas teikiantys specialistai. Pirmiausia vaikas yra gali tapti auka dėl savo jauno amžiaus, lyties (mergaitės seksualinę prievartą patiria dažniau). Kokias charakterio savybes būtų galima pavadinti labiau viktimizuojančiom, sunku pasakyti, tačiau paprastai seksualinio smurto aukomis tampa ramesni, užsidarę vaikai, mažai bendraujantys su aplinkiniais, tuo tarpu fizinės bausmės greičiau sulauktų vaikas, pasižymintis nepaklusniu, hyperaktyviu charakteriu. Didesnį dėmesį reikalinga atkreipti į šeimos socialinį ir ekonominį statusą. Į asocialų gyvenimo būdą linkę tėvai (patėviai) dažnai negali kontroliuoti savo agresijos, šeimos narių alkoholizmas dažnai būna degradacijos priežastimi. Tokio žmogaus vertybių sistema paprastai būna pakitusi, ypač sumenkėja apsvaigimo būsenoje, kas gali baigtis agresijos proveržiu prieš vaikus. Taip pat tokių tėvų vaikai dažniau patiria nepriežiūrą, jiems stinga maisto, rūbų. Kad alkoholizmas yra viena iš smurto šeimoje priežasčių, byloja ir tai, kad tyrimo metu nustatyta, jog 17 vaikų nukentėjo nuo savo skriaudėjų, kai šie buvo apsvaigę nuo alkoholio. Alkoholizmą, kaip vieną iš smurto prieš vaikus šeimoje priežasčių, nurodė visi apklausti specialistai. Skurdas šeimoje didina jos narių nepasitenkinimą, nepilnavertiškumo jausmą, dažnai susijęs su priklausomybėmis nuo psichiką veikiančių medžiagų. Nepriteklius ne tik riboja vaiko galimybę normaliai augti, tokiose sąlygose vaikas gali tapti ir tėvų nepasitenkinimo bei bėdų „atpirkimo ožiu“. Labiausiai, autoriaus nuomone, atkreipti dėmesį reikėtų į augintojų asmenybės ir elgesio

[53] Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas// Valstybės žinios. 1996, Nr. 33-807.

charakteristiką. Abiems atvejais, kai patėviai prievartavo podukras, jie ankščiau jau buvo teisti už seksualinius nusikaltimus. Žinant tokį faktą, socialines paslaugas teikiantys darbuotojai ypatingai turi kreipti dėmesį į tokių asmenų auginamus vaikus, stebėti ar nėra seksualinės prievartos požymių, kurie gali būti tiek fiziniai tiek psichiniai. Taip pat smurtauti šeimoje ir už jos ribų linkę asmenys, daug dažniau gali pavartoti smurtą. Žmogaus asocialus elgesys (polinkis į nusikalstamumą, socialinių normų ignoravimas, polinkis į priklausomybes) vertas dėmesio rizikos faktorius, kadangi tokios asmenybės dažiau tik dar labiau degraduoja, nei vėl tampa pilnaverčiais visuomenės nariais. Psichikos sutrikimų turintys asmenys yra neprognozuojamo elgesio, todėl labai rizikinga, ypač, kai nustatyti sunkūs sutrikimai, leisti vaikams augti šalia tokių tėvų. 2008 metais 3 metų mergaitę pasmaugė jos pačios motina ir laikė lovoje tris paras. Motinai teismas taikė priverčiamąsias medicinos priemones, tačiau iš bylos medžiagos matyti, kad nelaimės buvo galima išvengti, jei kvalifikuotai, o ne iš žmoniškosios pusės būtų buvę žiūrima į motinos psichinius sutrikimus. Šią moterį ypatingai prižiūrėjo tiek socialiniai darbuotojai, tiek VTAS specialistai, nes šiems buvo žinoma apie mergaitės motinai nustatytą ligą – šizofreniją. Ji vaiką labai mylėjo, iš liudytojų pasakojimų tuo abejoti tikrai nesinori. Visi tos meilės buvo apakinti, kol vieną dieną viršų paėmė motinos liga, kas baigėsi mergaitės tragiška mirtimi motinos rankose. Tokios istorijos pamoka, kad bet kokiu atveju reikia vadovautis šaltu protu. Mergaitė ir ankščiau, kol motina gydydavosi ligoninėse, būdavo apgyvendinama vaikų globos namuose, tuo metu motina ją lankydavo. Taip mergaitė galėjo ir augti saugiai vaikų namuose, būti motinos lankoma, o pasireiškus ligos simptomams, nuo motinos proto aptemimo ji būtų buvusi apsaugota.

Smurtas prieš vaikus daugiausia pasireiškia fizine ir psichologine prievarta, rečiau seksualine. Fizinės bausmės, taikomos siekiant auklėti vaikus ir priversti juos atsisakyti netinkamo elgesio, yra negatyvi ir netinkama poveikio priemonė, dažnai žalojanti vaiką tiek fiziškai tiek psichiškai. Tėvai turi daug būdų reaguoti į blogą vaiko elgesį, fizinės bausmės alternatyva, kad ir ne tokia efektyvi, gali būti kantrus aiškinimas vaikui, koks elgesys yra netinkamas. Reikalinga uždrausti fizines bausmes vaikų atžvilgiu, o tėvus švietėjiška veikla „išmokyti“ auklėti savo vaikus, garsiai kalbant, kokius padarinius gali sukelti vaiko menkinimas, žeminimas, mušimas, kaip tai sunkina vaiko pilnavertiškumo ir pagarbos sau, savo tėvams ir bendruomenei jausmo formavimąsi. Fizinių bausmių uždraudimas ir aktyvi valstybės politika informuojant visuomenę apie tokių bausmių uždraudimą, neleis tėvams, smurtavusiems prieš savo vaikus, pateisinti smurtą netinkamu vaikų elgesiu. Reikalinga kreipti dėmesį, kokioje šeimoje vaikas auga ir kokie „artimieji“ jį supa, kad būtų išvengta vaikų seksualinės prievartos, žiaurių sumušimų ar net nužudymo atvejų.

2. 4. Smurtas šeimoje prieš suaugusiuosius

Sutuoktinio smurtas prieš kitą esamą ar buvusį sutuoktinį, smurtas tarp sugyventinių ir kitų suaugusių šeimos narių dažnai skiriasi nuo suaugusiųjų šeimos narių smurto prieš vaikus. Dažniau smurtaujantis partneris siekia savo partnerio palankumo, pagarbos, išlieti savo pyktį, apsiginti nuo smurtaujančio partnerio. Iš Telšių rajone tyrimo metu nustatytų 52 suaugusiųjų aukų, 34 buvo moterys. Likę 18 buvo vyrai, kurių dauguma nukentėjo nuo kitų šeimos narių, o ne nuo savo partnerių. „Beveik visais atvejais šeiminio smurto aukomis tampa moterys (...) neretai specialistai šį reiškinį taip ir vadina – „smurtas prieš moteris ir vaikus“. Be abejo, negalima teigti, jog vyrai netampa šeiminio smurto aukomis“.[54]

Mūsų tyrimo metu nustatyta, kad moterys savo vyrus sužalojo tam tikrais daiktais – dvi moterys vyrus sužalojo peiliu, viena gynėsi nuo vyro smurto gluosnio šaka, kita metaliniu semtuvėliu. Visos gynėsi nuo partnerio smurto, trys jų nesunkiai sutrikdė vyrų sveikatą, ketvirtuoju atveju konfliktas šeimoje pasibaigė tragiškai – moteris savo sugyventinį nudūrė virtuviniu peiliu. Kalbant apie nužudymus namuose, kurių tiriamuoju laikotarpiu nustatyti 5, tai sudarė absoliučią daugumą visų Telšių rajone registruotų 8[55] nužudymų atvejų. Tai patvirtina prof. dr. G. Babachinaitės (2008) smurtinio nusikalstamumo raiškos šiuolaikinių ypatumų Lietuvoje tyrimo metu padarytą išvadą, kad „šeimoje ar artimiausioje buitinėje aplinkoje šiuo metu padaroma apie 50 proc. nužudymų“.[56]

Prieš vyrus smurtavo tik keturios moterys, likusiais 14 atvejų vyrai nukentėjo nuo kitų savo vyriškos lyties giminaičių – patėvių, posūnių, brolių. 14 vyrų nukentėjo nuo šeimos nario, kai jie buvo patys apsvaigę nuo alkoholio, taigi daugumą prievartos prieš vyrus atvejų galima vaidinti išgertuvių konflikto pasekme, tačiau pažymėtina tai, jog nei viena moteris, sužalodama savo partnerį, nebuvo apsvaigusi. Dviem atvejais sūnūs ir posūnis gynė savo motinas ir taip nesunkiai sutrikdė sveikatą smurtaujančiam tėvui ir patėviui. Du, autoriaus nuomone išskirtiniai atvejai, kai sūnūs vartojo prieš tėvus ekonominį smurtą – vienas kartu gyvenantis ir sergantį tėvą prižiūrintis sūnus, turėdamas tėvo elektroninę mokėjimo kortelę, imdavo tėvo pinigus, juos naudodavo be tėvo žinios, šiam faktui išaiškėjus, sūnus aiškino, kad pinigus leisdavo tėvo reikmėms – jo gydymui, kelionėms pas gydytojus, kadangi jo nuomone tėvas dėl senyvo amžiaus

[54] Gincman J., Palavinskienė B. Smurtas moterų ir vaikų atžvilgiu// Teisiniai medicininiai smurto aspektai. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002. P. 22.
[55] Duomenys apie nusikalstamas veikas, padarytas Lietuvos Respublikos apskrityse// http://www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika/html_file.phtml?metai=2009&menuo=12&ff=2Z-APSK&fnr=6, prisijungimo laikas: 2011-03-07.
[56] Babachinaitė G. Smurtinio nusikalstamumo samprata, tendencijos ir šiuolaikiniai raiškos ypatumai Lietuvoje// Jurisprudencija. 2008, Nr. 1(103). P. 21.

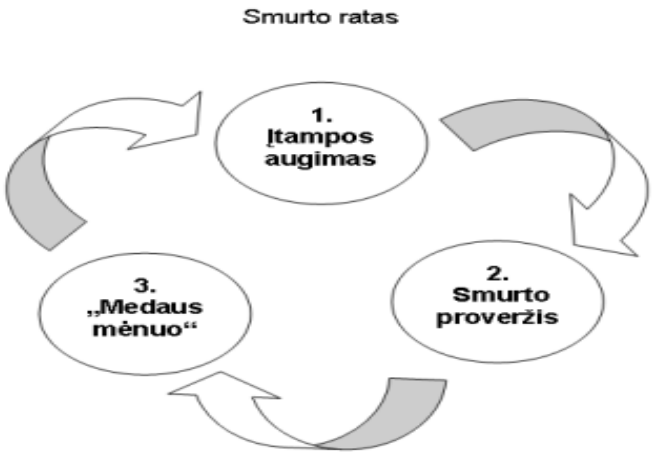
pats pinigų tvarkyti nesugebėjo. Tėvas teigė nedavęs jam leidimo naudotis pinigais. Kitu atveju kartu gyvenantis sūnus, naudodamas fizinę ir psichologinę prievartą - grasindamas mušti – atimdavo iš tėvo invalido pensiją. Šie du atvejai, šiose situacijose pasireiškę tarp vyrų, gali reikštis tarp visų lyčių, tiek smurtautojo, tiek aukos, ir priskirtini smurto namuose tipui, kai vaikai (vaikaičiai) smurtą naudoja prieš senus giminaičius.

Smurto prieš vyrus atvejų analizė leidžia teigti, kad smurtas prieš vyrus dažniausiai pasireiškia pavieniais atvejais, nes absoliuti daugumą vyrų apklausų metu nepasakojo. Visi 20 apklaustų Telšių rajone dirbančių specialistų, turinčių daugiau kaip penkerių metų stažą ir kasdieniniame darbe susiduriančių su smurto šeimoje problema, nurodė, kad dažniausiai smurtą šeimoje patiria moterys. 15 apklaustųjų taip pat nurodė, kad dažniausiai kenčiama nuo psichologinio smurto, tačiau 5 proc. specialistų buvo kitos nuomonės. Jų manymu dažniausiai pasireiškia fizinis smurtas. Iš to dar kartą galime pagrįsti prielaidą, kad nuo buitinio smurto, kaip specifinės smurto rūšies, egzistuojančios artimiausioje aplinkoje, dažniausiai kenčia moterys, prieš kurias smurtauja vyrai.

Kitaip nei vyrai, moterys daugiausia nukentėjo nuo savo partnerių – 16 moterų nukentėjo nuo savo sutuoktinių, 17 - nuo sugyventinių ir tik 1 moteris nukentėjo nuo kito šeimos nario - šiuo atveju nuo brolio nukentėjo moteris, kuri buvo psichiškai nesveika. Ikiteisminis tyrimas dėl nežymaus sveikatos sutrikdymo pradėtas pagal prokuroro reikalavimą gavus socialinio darbuotojo pranešimą, kad slaugantis brolis galėjo mušti savo 46 metų amžiaus seserį.

Kaip matome, beveik visos moterys nukentėjo nuo savo sutuoktinio ar sugyventinio, taigi labiausiai nagrinėtina smurto prieš moteris šeimoje problema – partnerio smurtas prieš savo partneres. Smurtas dažniausiai iš pradžių reiškiasi psichologiniu smurtu, kuris vėliau gali peraugti į fizinį smurtą. Nemažai šaltinių pateikia tam tikrą modelį, vadinamą *smurto ratu*. Smurtas prieš moterį dažniausiai pradeda reikštis kaip moters kritika dėl fiziologinių ir psichologinių savybių - menkinimas, agresyvios mintys, bjaurėjimasis veda smurtautoją ir prie agresyvesnių veiksmų – mušimo, realių grasinimų, po ko smurtautojas pradeda apgailestauti dėl savo poelgio, prašo atleidimo ir pažada nekartoti savo veiksmų. Šie periodai, kurių pirmasis vadinamas įtampos augimu, antrasis – agresijos proveržiu, trečiasis periodas – „medaus mėnuo“, sudaro smurto ratą, kartodamiesi šie periodai sąlygoja santykiuose smurto įtvirtinimą ir aukos asmeninių savybių - savarankiškumo ir pilnavertiškumo degradaciją. Smurtautojas pradeda įprasti, kad auka toleruoja ir atleidžia smurto proveržius, auka palaipsniui tampa priklausoma nuo smurtautojo elgesio, nes dėdama pastangas, kad nepasikartotų agresija, pataikauja bijodama suerzinti savo partnerį.

15 pav. Smurto rato etapai[57]

Pirmajam įtampos augimo etapui būdingi smulkūs konfliktai ar „lengvas“ psichologinis smurtas, šis etapas gali užtrukti ir labai ilgai, kad ir iki kelių metų. Įtampos augimą aukos bando malšinti pačios, elgiasi pagal smurtautojo poreikius, kurio ilgainiui ir toks „pataikavimas“ netenkina, aukos pastangos išlaikyti normalius santykius žlunga, nes tai nuo jos nebepriklauso.

Smurto proveržio etapas – tai agresijos protrūkio, jėgos panaudojimo etapas, kuris trunka trumpiausiai, nepriklausantis nuo aukos, o smurtautojas tuo metu išlieja savo pyktį, nebūtinai tiesiogiai susijusį su auka. „Kadangi smurto proveržio metu sumažėja smurtautojo vidinė įtampa, suaktyvėja jo smurtinis elgesys. (...) Auka išgyvena šoką, neigia ir netiki tuo kas įvyko, netiki, kad jai gali kas nors padėti, o smurtautojas bus nubaustas. Jai atrodo, kad jei ji priešinsis smurtautojas dar labiau įsismarkaus.“[58]

Trečiasis „medaus mėnesio“ etapas „yra iš karto po antrojo. Smurtautojas suvokia, kad nuėjo per toli, atsiprašo ir pažada, kad jis daugiau taip nesielgs, jeigu ji „gerai“ elgsis ir jo neprovokuos.“[59] Smurtautojas atgailauja rodydamas savo „meilę“, stengiasi vėl pelnyti aukos palankumą, tačiau kuo labiau smurto ratas įsisuka, tuo labiau auka tampa priklausoma nuo smurtautojo, atgailos periodus vėl užima prasidedantys konfliktai.

L. Valteris (2002) smurtą šeimoje taip pat apibūdina kaip tam tikrą elgesio sistemą, susidedančią iš trijų stadijų: didėjančios įtampos, aktyvaus smurto bei meilės ir atgailos. Jau nuo pirmos stadijos reikalinga moteriai padėti suprasti, kad jai reikalinga pagalba, norint sustabdyti smurto aktus.[60] Kaip teigia M. Leitas (2009), sunku yra nutraukti šitą ciklą, taip pat suvokti jį egzistuojant. Po konflikto pasireiškus smurtui, smurtautojas žada to nebekartoti, apgailestauja, o

[57] Apie smurtą šeimoje// http://www.moters-pagalba.lt/smurtas; prisijungimo laikas: 2011-03-11.
[58] Ten pat.
[59] Dirsienė N., Ušackienė K., Mainelytė I., Kriugždaitė R. Metodinės rekomendacijos, skirtos prieglobstį smurto šeimoje aukoms teikiančių organizacijų darbuotojams ir savanoriams. Kaunas, 2007. P. 6.
[60] Kriminologija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010. P. 419-420.

tam nutikus ir kitą kartą, jis vėl elgiasi taip pat. Kuo ilgiau liekama su smurtautoju, tuo sunkiau vėliau yra išeiti.[61]

Kad smurtas prieš moteris šeimoje dažniausiai reiškiasi ne pavieniais atvejais, aptvirtina ir mūsų tyrimo metu gauti duomenys – 20 moterų apklausos metu teigė, kad fizinį smurtą yra patyrusios tris ir daugiau kartų, 10 moterų pasakojo apie du ar tris smurto atvejus, ir tik 4 moterys apklausos metu nurodė tik tiriamo įvykio aplinkybes, kas nebūtinai byloja apie, tai, kad daugiau nuo smurto nėra nukentėjusios, kadangi apklausos metu jų galėjo būti neklausiama apie buvusius smurto atvejus, taip pat pati auka, iš baimės ar gėdos smurto atvejų nepripažino. Moterys, patyrusios seksualinę prievartą (tiriamuoju laikotarpiu – 2008 – 2010 metais, jų buvo dvi), nurodė buvusios verčiamos lytiškai santykiauti iki kelių kartų per mėnesį. Tiksliau nustatyti, kaip dažnai buvo naudojamas psichologinis ir ekonominis smurtas, nebuvo galimybės, kadangi apie šių rūšių prievartos atvejus apklaustos buvo abstrakčiai, pažymėti kaip labiau tęstiniai smurtautojo veiksmai. Analizuojant apklausų metu fiksuotus moterų, patyrusių smurtą daugiau nei vieną kartą, parodymus, taip pat buvo įžvelgiamas smurto rato „mechanizmas“, dauguma nurodė, kad jėgą partneris panaudojo po kokio nors konflikto, įtakoto buitinių problemų, alkoholio, dalis nurodė, kad buvo vadinamos necenzūriniais žodžiais, o po mušimo vyrai atsiprašydavo, kiti stengdavosi nesureikšminti tokios situacijos. 14 moterų apklausų metu nurodė priežastis, dėl ko nesikreipė teisėsaugos institucijas. Absoliuti dauguma (9 moterys) iš esmės bijojo pakenkti savo smurtautojui, kad vėliau „neatsirūgtų“, jos buvo priklausomos finansiškai, emociškai. Keturios moterys netikėjo, kad joms efektyviai gali kas padėti, o viena nesikreipė gėdydamasi paviešinti tokią savo padėtį šeimoje.

Iš tyrimo metu nustatytų aukų – moterų, 31 teigė patyrusios fizinį partnerio smurtą, kuris sukėlė įvairius sveikatos sutrikdymus – nuo fizinio skausmo sukėlimo iki sunkaus sveikatos sutrikdymo. 17 moterų nustatytas nesunkus sveikatos sutrikdymas, vienai - sunkus sveikatos sutrikdymas, 2 moterys patyrė nežymų sveikatos sutrikdymą sukėlusius sužalojimus, likusioms 11 moterų sveikatos sutrikdymo laipsnis nebuvo nustatytas dėl to, kad jos nesikreipė į medikus. Taip pat negalima pamiršti atvejų, kai buvo atsisakoma pradėti ikiteisminius tyrimus, tokiais atvejais sveikatos sutrikdymo mastas nustatomas taip pat nebuvo, 2008 metais Telšių apskrities vyriausiajame policijos komisariate 38 kartus buvo atisakyta pradėti ikiteisminius tyrimus, 2009 metais – 47, o 2010 metais – 60 kartų. Dauguma nukentėjusių šiais atvejais buvo moterys, kurioms dėl patirtos fizinės prievartos buvo pasiūlyta kreiptis tiesiogiai į teismą privataus kaltinimo tvarka.

[61] Leight M. L. Getting Over Domestic Violence// http://eziniearticles.com/?Getting-Over-Domestic-Violence&id=5880034, prisijungimo laikas: 2011-03-11.

Moterys, patyrusios fizinį smurtą, dažniausiai buvo mušamos rankomis (17 moterų), rankomis ir kojomis buvo mušama 10 moterų, 4 sužalotos daiktais – kuoka, peiliu, kibiru, vienai peršauta koja, 10 moterų buvo stumdomos, tampomos, trankomos į baldus, sienas ir pan. Iš šių fizinį smurtą patyrusių moterų, 3 teigė patyrusios ir ekonominę prievartą. 26 kartu su vyro fizine prievarta kentė ir psichologinį smurtą. Trys moterys, kurių viena buvo iššaginta pasinaudojus jos psichine negalia (bejėgiškos būklės), bei dviems, kurioms buvo grasinama ir tai vertinta kaip psichologinė prievarta, apie kitos formos smurtą apklausų metu nepasakojo. Psichologinę prievartą patyrusios 26 moterys nurodė, kad jos buvo žeminamos, menkinamos, vadinamos įžeidžiančiais žodžiais, 4 nepagrįstai buvo kaltinamos neištikimybe, septynioms grasinama žaloti galinčiais daiktais. Tuo moterys yra verčiamos paklusti savo partneriams, siekiama jas sumenkinti.

25 vyrai, smurtaudami prieš savo partneres buvo apsvaigę nuo alkoholio, tuo tarpu tik keturios moterys jų sužalojimo metu buvo neblaivios, o prievartos panaudojimą tokiu atveju buvo galima laikyti išgertuvių konflikto pasekme. Taigi alkoholio vartojimą, galima vadinti viena iš svarbiausių smurto prieš moteris priežasčių. Specialistų apklausos duomenimis, alkoholizmas yra viena pagrindinių priežasčių, ją nurodė net visi 20 apklaustų specialistų. 9 smurto šeimoje priežastimi laiko ir šeimos finansines problemas, skurdą, nedarbą. 4 mano, kad smurtautojo agresyvus charakteris taip pat yra viena iš smurto prieš moteris priežasčių, dar 5 specialistai kaip priežastį nurodė patriarchalines vertybes, tokia pati dalis „kaltina“ ir pačių moterų neryžtingumą taip pat ir skirtingus partnerių požiūrius.

Kaip matome, smurtas prieš moteris pasireiškia gana agresyviomis formomis, dažniausiai sisteminga prievarta, kuri žlugdo moterų savigarbą, ryžtingumą, dalis pripranta prie partnerio prievartos ir ją kenčia, kas trukdo pasipriešinti smurtautojui. Tiek smurto aukai, tiek atsakingiems specialistams, reikalinga įvertinti smurto pasikartojimo riziką. Į rizikos veiksnių sąrašą dažniausiai įtraukiami tokie faktai, kaip ankstesnis smurtinis elgesys, asocialus elgesys, tarpusavio ryšių stabilumas, užimtumas (nedarbas), psichinė sveikata, vyrų nuostatos moterų atžvilgiu.[62] Vertinant rizikos faktorius galima racionaliai įvertinti, kada gresia realus pavojus ir kaip galima smurto išvengti. Alkoholis, asocialus gyvenimo būdas skatina vertybių sistemos žlugimą, ypač apsvaigus, kas dažniausiai tampa smurto prieš moteris priežastimi. Patriarchalinės vertybės įtvirtina žemesnę moters padėtį prieš vyrą ir skatina smurtą, kadangi tai naudojama, kaip priemonė valdžios demonstravimui, palankumui ir pagarbai pasiekti. Šeimoje kylantys nesutarimai, priekaištai, pyktis, skatina agresijos protrūkius, jais siekiama numalšinti pyktį, nepasitenkinimą esama padėtimi. Deviantinis smurtautojo elgesys visuomenėje turi įtakos ir smurto pasireiškimui šeimoje, 18 tyrimo metu nustatytų smurtautojų, ankščiau yra buvę patraukti

[62] Žukauskienė R. Kriminalinio elgesio psichologija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006. P. 394.

baudžiamojon atsakomybėn, absoliuti dauguma jų (10) ir už smurtinius nusikaltimus. Socialinių normų nesilaikantys asmenys dažnai nelinkę savęs kontroliuoti, kas sąlygoja ir tai, jog dažniau nesusitvardo ir artimoje aplinkoje.

Tai, kad moterys į teisėsaugos institucijas kreipiasi retai, sąlygoja smurto prieš moteris latentiškumą. Nustatyti šeiminio smurto mastą pagal oficialiąją statistiką yra neįmanoma, kadangi ir ikiteisminiai tyrimai pradedami tik išskirtinėmis sąlygomis, kai sulaukiama skaudžių pasekmių arba pagal nukentėjusiojo skundą ir jei dėl padarytos nusikalstamos veikos palaikomas valstybinis kaltinimas. Viktimologinių tyrimų taip pat atliekama nedaug, tačiau jų tyrimo rezultatai nedžiugina - nustatoma labai daug aukų. 1997 metais „Moterų informacijos centro“ inicijuoto viktimologinio tyrimo duomenimis 42,4 proc. šiuo metu ištekėjusių ar gyvenančių neregistruotoje santuokoje moterų bent kartą patyrė partnerio prievartą, o 53,5 proc. moterų teigė patyrusios prievartą ankstesniuose santykiuose.[63] Autoriui atlikus specialistų apklausą nustatyta, kad pusė Telšių rajone dirbančių specialistų su smurtu šeimoje susiduria maždaug kartą per savaitę, dar 3 nurodė susiduriantys beveik kiekvieną dieną. Kartą per mėnesį susiduriantys teigė 7 specialistai. Šie skaičiai parodo, kad tai tikrai nėra reti atvejai, kai pareigūnus ir socialinius darbuotojus pasiekia žinia apie šeimoje kenčiančias aukas, tačiau ikiteisminių tyrimų Telšių rajone per metus pradedama tik apie dvidešimt. Taigi visa tai patvirtina oficialiosios statistikos „nepatikimumą“.

Prievarta sąlygoja ne tik fizinį skausmą, tačiau ir skausmingus moterų bei smurto proveržius stebinčių vaikų išgyvenimus, o dažnai pasikartojanti agresija sąlygoja asmenybės formavimąsi ir jos pokyčius. Visuomenė, taip pat ir atsakingų institucijų darbuotojai, turi suvokti, kad reikalinga reaguoti į smurtą šeimoje adekvačiai – tai nėra tik asmeninis reikalas, smurto aukoms reikalinga specializuota kompleksinė pagalba, kuria būtų siekiama ne tik aiškinti smurto faktą, nubausti smurtautoją, bet ir užkirsti kelią smurto pasikartojimui. Suteikta specializuota – socialinė, psichologinė ir teisinė pagalba kompetentingose įstaigose, apie kurias aukas informuoti turėtų ir policijos pareigūnai, socialiniai darbuotojai ir kiti atsakingi specialistai, taip pat ir visuomenės informavimo priemonės, gali padėti smurto šeimoje aukai kovoti su prievarta. „Specializuotos pagalbos kriterijus labiausiai atitinka moterų organizacijų kuriami ir valdomi krizių centrai.“[64] Taip pat šalia paramos ir pagalbos smurto aukoms reikalingas aktyvus prevencinis darbas.

[63] Purvaneckienė G. Smurtas prieš moteris: viktimologinio tyrimo ataskaita// Smurtas prieš moteris Lietuvoje. Vilnius: Danielius, 1999. P.90.
[64] Dirsienė N., Ušackienė K., Mainelytė I., Kriugždaitė R. Metodinės rekomendacijos, skirtos prieglobstį smurto šeimoje aukoms teikiančių organizacijų darbuotojams ir savanoriams. Kaunas, 2007. P. 7.

3. SMURTO ŠEIMOJE TEISINIS REGLAMENTAVIMAS IR PREVENCIJA

3. 1. Šeiminio smurto aukų teisinės padėties analizė

Konstitucija, kaip pagrindinis įstatymas, Lietuvos teisinės sistemos hierarchijoje įtvirtina pagrindines žmogaus teises ir laisves, uždraudė žmogų kankinti, žaloti, žiauriai su juo elgtis, nustatyti tokias pat bausmes, numato galimybę pažeistas konstitucines teises ir laisves ginti teisme, gauti patirtos materialinės ar moralinės žalos atlyginimą. 38 straipsnyje deklaruojama, kad valstybė saugo ir globoja šeimą, tėvystę, motinystę, vaikystę, tėvų pareiga auklėti savo vaikus ir juos išlaikyti.[65] Konstitucijoje deklaruotos absoliučios žmogaus teisės ir laisvės, kurios yra laikomos prigimtinėmis, t.y. įgyjamos tik gimstant ir niekas neturi teisės jų varžyti ar atimti.

Auka, esant galimybei vertinti skriaudėjo veiksmus pagal imperatyvias teisės normas, teoriškai turi galimybę apginti save. Smurtautoją, atsižvelgiant į jo veiksmų pobūdį bei kilusių pasekmių sunkumą, galima patraukti baudžiamojon arba administracinėn atsakomybėn.

Smurtautojo veiksmai gali būti kriminalizuojami pagal BK straipsnius,[66] jei fizine prievarta padarytas sunkus, nesunkus ir nežymus sveikatos sutrikdymai bei fizinio skausmo sukėlimas, seksualine prievarta – iššaginimas, privertimas lytiškai santykiauti, seksualinis prievartavimas, mažamečio tvirkinimas, psichologinis smurtas tampa baudžiamu, kai gali būti kvalifikuojamas kaip realus grasinimas nužudyti ar sunkiai sutrikdyti sveikatą, žmogaus veiksmų laisvės varžymu, viešu šmeižimu ar įžeidimu. Tai, kad smurtautojo veiksmai turi nusikalstamos veikos požymių, dar nereiškia, kad teisėsaugos institucijoje bus atliekamas tyrimas dėl šeiminio smurto atvejo, kadangi baudžiamasis įstatymas išskiria du procesus, kuriais gali būti traukiama atsakomybėn – prokuroro palaikomą valstybės kaltinimą ir privatų nukentėjusiojo kaltinimą. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse (toliau – BPK)[67] numatyta, kad privataus kaltinimo bylų kategorijai priskiriamos nusikalstamos veikos, kai padarytas nežymus sveikatos sutrikdymas ar fizinio skausmo sukėlimas, varžoma žmogaus veiksmų laisvė, įžeidžiama ar apšmeižiama, taigi valstybinis kaltinimas tiek atviroje visuomenės erdvėje, tiek šeiminio smurto atveju, dėl šių veikų nėra palaikomas, taip pat neatliekamas ir ikiteisminis tyrimas. Pažymėtina, kad BPK 409 str. numatytos išimtys, kai dėl šių veikų gali būti palaikomas valstybinis kaltinimas - nusikalstamos veikos turi visuomeninę reikšmę ar jomis padaryta žala asmeniui, kuris dėl

[65] Lietuvos Respublikos Konstitucija// Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.
[66] Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas// Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2741.
[67] Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas// Valstybės žinios. 2002, Nr. 37-1341.

svarbių priežasčių negali ginti teisėtų savo interesų bei kai nėra žinomas kaltas asmuo.[68] Šeiminio smurto atvejų, kai nėra žinomas skriaudėjas, tikriausiai nepasitaiko, tačiau ką reiškia veika, turinti visuomeninę reikšmę. Kaip paaiškino Generalinės prokuratūros prokuroras S. Slapšinskas (2007), "sprendžiant, ar nusikalstama veika turi visuomeninę reikšmę, kiekvienu atveju būtina įvertinti, kokie padariniai visuomenei, valstybei ir teisinei sistemai galėtų atsirasti, jeigu dėl šios veikos ir dėl kitų analogiškų veikų baudžiamasis procesas nebūtų pradėtas",[69] taigi svarbiausia padariniai valstybei, visuomenei ir teisinei sistemai. Konstitucijoje įtvirtinta, kad šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas, o valstybė saugo šeimą,[70] tai darytina išvada, kad apginti šeimą yra viešasis interesas. Jungtinių Tautų ir Europos Sąjungos dokumentuose pabrėžiama, kad kova su smurtu negali būti vertinama kaip kišimasis į asmeninius santykius. Smurtas šeimoje, kuris Lietuvoje dažnai vertinamas kaip tarpasmeninių santykių problema, yra nusikaltimas asmeniui ir visuomenei, viešojo intereso pažeidimas, todėl valstybė turi prisiimti pozityvią pareigą teisiniu lygmeniu sureguliuoti šiuos santykius, nustatyti atsakomybę už žmogaus teisių pažeidimus.[71]

Taip pat dažnai dėl priklausomybės nuo smurtautojo, informacijos stokos, pasyvios valstybės politikos kovojant su šeiminiu smurtu bei to įtakoto teisėsaugos institucijų pareigūnų neryžtingumo, aukos negali savarankiškai realizuoti savo teisių apsaugos. Smurto šeimoje problema didėja – 2007 m. Lietuvoje registruoti 33165 iškvietimai į šeimyninius konfliktus, o 2009 m. – 41982, ikiteisminių tyrimų 2007 m. pradėta 823, tuo tarpu 2009 m. – 727.[72] 2009 m., lyginant su 2007 m., iškvietimų padaugėjo 26,5 proc. 2007 m. ikiteisminių tyrimų dėl smurto šeimoje pradėta dėl 2,5 proc. atvejų, o 2009 m. tik 1,8 proc. Ši tendencija parodo, kad valstybė, vykdydama baudžiamąją politiką, sugeba apginti vos porą procentų aukų. Tai įrodo, jog valstybės impotencija apsaugos nuo šeiminio smurto srityje yra daroma žala - šioje srityje nėra realizuojama teisinės sistemos, kurios tikslas užtikrinti žmogaus teisių apsaugą, paskirtis.

„Lietuvos nacionalinio Jungtinių Tautų Vaikų fondo komiteto (UNICEF) tyrimo duomenimis, psichologinis arba fizinis smurtas būdingas 65 proc. šeimų (tyrimo duomenyse nenurodoma, ar smurtas vyksta sutuoktinių, ar sugyventinių porose)"[73]. Smurto šeimoje aukos dėl patiriamos pakartotinės viktimizacijos, kadangi smurtas dažniausiai reiškiasi ne pavieniais

[68] Ten pat.
[69] Prokuroro komentaras// http://www.prokuraturos.lt/Naujienos/Prokurorokomentaras/tabid/69/ItemID/1257/Default.aspx, prisijungimo laikas: 2011-02-18.
[70] Lietuvos Respublikos Konstitucija// Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.
[71] 16 dienų kampanija kovai su smurtu prieš moteris.// http://www.teisingumas.lt/visuomenei/teisinis-svietimas/16-dienu-kampanija-kovai-su-smurtu-pries-moteris, prisijungimo laikas: 2011-02-18.
[72] Policijos departamento prie VRM duomenys apie pranešimus konfliktų ir smurto šeimoje 2007-2008-2009// http://www.bukstipri.lt/uploads/Duomenys%20apie%20pranešimus%20dėl%20konfliktų%20ir%20smurto%20šeimoje%202007-2008-2009%20metais(2).xls; prisijungimo laikas: 2011-02-18.
[73] Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimas Nr. X-1569 „Dėl valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo"// Valstybės Žinios. 2008, Nr.: 69-2624.

atvejais, susiduria su skaudžiomis pasekmėmis. Dėl psichinių problemų negali normaliai dirbti, jaustis pilnaverčiu visuomenės nariu, į ją integruotis, todėl visuomenė netenka visavertės asmenybės, darbuotojos ir šeimos, yra rizika, kad smurtą patirianti auka gali pasirinkti save ir visuomenę žalojantį gyvenimo „palydovą“ – alkoholizmą, narkomaniją, nusikalstamumą.

Galima daryti išvadą, kad šeiminis smurtas sukelia negatyvius padarinius valstybei, deklaruojančiai, kad gina šeimą - smurte gyvenančiai šeimai yra sunku būti visuomenės pamatu dėl smurtu griaunamos vertybių sistemos, indėlio į visuomenės narių degradaciją. Valstybė negali realizuoti teisinės sistemos paskirties ir apsaugoti žmogaus teises tam tikroje socialinėje aplinkoje – šeimoje, kuri yra išskirtinis sociumas. Šiuose santykiuose gyvena daugelis visuomenės narių, čia gimsta ir auga vaikai, kurie pagal šeimoje įgytas ir išugdytas vertybes kurs ateities pilietinę visuomenę. Taigi atsižvelgiant į tai, kad smurtu šeimoje yra sukeliami padariniai visuomenei ir valstybei, kurių pagrindu deklaruojama esanti šeima, jos teisinei sistemai, autorius priskirtų buitinį smurtą prie visuotinės reikšmės nusikalstamų veikų, dėl kurių turi būti palaikomas valstybinis kaltinimas.

Šeiminio smurto aukų, kaip ir nusikaltimo aukų, padėtį baudžiamajame procese charakterizuoja BPK įtvirtintos nukentėjusiojo teisės ir pareigos. Nukentėjusiuoju pripažįstamas asmuo, kuriam nusikalstama veika buvo padaryta fizinės, turinės ar moralinės žalos, numatytos teisės ir pareigos, tarp kurių numatyta pareiga duoti parodymus. Šios pareigos nėra numatyta įtariamajam, jis turi teisę atsisakyti duoti parodymus, praplėstos teisės ir tuo, kad nuo jo tapimo įtariamuoju momento, jis turi teisę turėti gynėją.[74] Nukentėjusysis pripažįstamas nutarimu, kuriame yra išaiškintos jo teisės ir pareigos, numatytos BPK 28 straipsnyje, tačiau nėra išaiškinta teisė turėti įgaliotą atstovą, kaip įtariamajam gynėją. Smurto šeimoje aukoms, nukentėjusioms nuo smurtautojo, gali būti reikalinga ir kvalifikuota teisininko pagalba, kuris atstovautų procese, taip pat netiesioginėms smurto aukoms, dalyvaujančioms procese liudytojais, nes ir jie turi tokią teisę. Autoriaus nuomone, reikalinga nutarime pripažinti nukentėjusiuoju išaiškinti teisę turėti įgaliotąjį atstovą, kuris gali būti paskiriamas ir kaip valstybės garantuojama teisinė pagalba, kurios teikimą reglamentuoja Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas.[75] Tai galėtų pagerinti aukos padėtį ir padėtų ryžtingiau kovoti prieš smurtautoją su teisininko pagalba. Vienas teigiamai vertintinas įstatymo leidėjo žingsnis buvo žengtas nutarime pripažinti nukentėjusiuoju išaiškinus nukentėjusios nuo smurtinio nusikaltimo aukos teisę kreiptis dėl žalos atlyginimo Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymo nustatyta tvarka, kai neatlyginta žala gali būti kompensuojama po teismo sprendimo priėmimo ir avansu, kai pareikštas civilinis ieškinys ikiteisminio tyrimo

[74] Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas// Valstybės žinios. 2002, Nr. 37-1341.
[75] Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas// Valstybės žinios. 2005, Nr. 18-572.

metu.[76] Šiuo įstatymu suteikta galimybe pasinaudojusi smurto šeimoje auka, ypač moteris, nusprendusi palikti smurtautoją ir pradėti savarankišką gyvenimą, gali pati sau, o savo ruožtu ir valstybė, padėti tvirčiau atsistoti ant kojų.

Vaikas įstatymo yra labiau ginamas dėl savo ribotos galimybės apginti pačiam pažeistas teises ir interesus. Vaiko teisių konvencijoje[77] akcentuojama, kad svarbiausia yra atsižvelgti į vaiko interesus. Ratifikuodama šia konvenciją, Lietuva įsipareigojo joje įtvirtintas normas perkelti į savo teisinę sistemą ir jos pagrindu ginti vaiko teises ir interesus. CK[78], reglamentuojančiame šeimos teisinius santykius, įtvirtintas prioritetinės vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo teisės principas reiškia, kad sprendžiant bet kokius klausimus privaloma užtikrinti, kad vaikų teisės ir interesai nebūtų pažeidžiami.

Galime teigti, kad priemonių, apsaugoti vaiką šeimoje, įstatymų leidėjas yra numatęs daugiau nei suaugusiems šeimos nariams, tačiau panaudoti šias priemones, kai vaiko teisės pažeidžiamos tam tikroje uždaroje socialinėje aplinkoje – šeimoje, yra sudėtingiau. Imperatyviąsias administracinės teisės normas pritaikyti smurtautojui galima tokiu atveju, kai jo veika turi Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso (toliau – ATPK) 181 ir 181³ straipsniuose numatytų pažeidimų požymius. Šios normos draudžia tėvams panaudoti savo, kaip tėvų valdžią, priešingai vaiko interesams, taip pat draudžia trukdyti vaikui naudotis savo teisėmis bei laisvėmis ir vykdyti kitokią vaiko teises pažeidžiančią veiklą.[79] Daugiau priemonių administracinė teisė savo reguliavimo sistemoje nenumatė, taigi negina nuo šeiminio smurto nukentėjusių suaugusių asmenų. Surašyti administracinio teisės pažeidimo protokolą – pareigą reaguoti į daromą pažeidimą – turi policijos ir savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybų specialistai, taip valstybė iš dalies vykdo Konstitucijos jai pavestą pareigą saugoti vaikystę. Pareigūnas, atvykęs į šeimyninį konfliktą ir matydamas, kad konfliktą stebėjo vaikai, kurie yra sureagavę, išsigandę, turi stengtis dėl konflikto kaltą asmenį nubausti. Turėtų būti išgyvendinama praktika, kad protokolas rašomas tik tada, kai smurto auka yra pasiryžusi imtis priemonių nubausti smurtautoją, t.y. parašo pareiškimą, o smurtavęs vyras nubaudžiamas dėl vaikų akivaizdoje pademonstruoto smurto ir tuo pažeistų vaiko teisių. Administracinei teisenai pradėti pakankamas pagrindas yra ir pareigūno tarnybinis pranešimas apie teisės pažeidimo faktą. Dažniausiai, jei auka dėl įvairių asmeninių priežasčių pareiškimo nerašo, konfliktas vadinamai „išsprendžiamas vietoje“, įstatymo leidėjo numatyta pareiga apginti vaiką nuo smurto ir jo demonstravimo vaiko akivaizdoje, nėra įvykdoma. Telšių rajone administracinių teisės pažeidimų protokolų dėl minėtų administracinių pažeidimų nuo 2007 metų buvo surašoma nuo

[76] Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymas// Valstybės žinios. 2005, Nr. 85-3140.
[77] Jungtinių Tautų Organizacijos Vaiko teisių konvencija// Valstybės žinios. 1195, Nr. 60-1501.
[78] Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas// Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.
[79] Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas// Valstybės žinios. 1985, Nr. 1-1.

keliasdešimties iki beveik dviejų šimtų per metus, tačiau skyrėsi ir registruotų iškvietimų į šeimyninius konfliktus skaičius. 2007 m. buvo surašyti protokolai ir nubausta 23,3 proc. smurtavusių asmenų, dėl kurių buvo kviečiamasi pagalbos, 2008 m. – 14,3 proc., 2009 m. – 18 proc., 2010 m. 9,7 proc.[80] smurtautojų. Kaip matome, paskutiniaisiais metais surašytų protokolų skaičius žymiai sumažėjo, o lyginant su 2007 m. sumažėjo beveik du su puse karto, tačiau vargu, ar tai byloja apie vaikų teisių ir interesų pažeidimų smurtu šeimoje mažėjimą. Ši tendencija gali būti įtakota pareigūnų nesugebėjimo tinkamai reaguoti į teisės pažeidimą, jį pripažinti kaip neteisėtu, kadangi šiuo metu nėra tiksliai apibrėžta, koks netinkamas elgesys yra laikytinas vaiko teisių pažeidimu. Dar kartą akcentuodami, kad vaikas turi teisę augti saugioje ir tinkamoje aplinkoje, gyvendamas namuose, kuriuose siautėja smurtautojas, saugumo jausmo, ypač agresijos protrūkio metu, jausti tikriausiai neįmanoma. Tokie maži skaičiai, o ypač mažėjimas, netgi ir įvertinant apie tai, kad ne visi turi vaikų ir, kad galbūt tuo metu jų nebuvo, parodo, kad reaguojama į tokius atvejus neadekvačiai.

Kaip matome, pagal Lietuvos galiojančius teisės aktus nėra atskirai reglamentuotas smurtas šeimoje, kas apsunkina jo, kaip pažeidimo teisingą kvalifikavimą. Pareigūnai turi vadovautis abstrakčiomis teisės normomis ir taikyti jas pagal savo teisinę sąmonę ir sąžinę, vertindami kiekvieną situaciją. Tačiau jei įstatymu būtų tiksliai reglamentuota, kuo pasireiškusi prievarta negali būti toleruojama, pareigūnai neturėtų galimybės spręsti konflikto „vietoje“. Šiuo metu yra parengtas ir 2011 m. sausio 11 d. įregistruotas Lietuvos Respublikos Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo projektas Nr. XIP-2325(2). Smurto sąvoka projekte yra apibrėžta kaip „veikimu ar neveikimu asmeniui daromas tyčinis fizinis, psichinis, seksualinis, ekonominis ar kitas poveikis, dėl kurio asmuo patiria fizinę, materialinę ar moralinę žalą.“[81] Patiriamo smurto formos įstatymo projekte yra tik išvardytos, tačiau nėra apibūdintos. Kai kuriais atvejais smurto išraiška gali būti atpažįstama lengvai, tačiau siekiant efektyviau padėti aukoms, kurios yra skriaudžiamos mažiau akivaizdžia forma, būtų tikslinga visas smurto formas konkretizuoti. Būtinybę įstatymu apibrėžti smurto formas akcentavo ir M. A. Pavilionienė, parengusi Apsaugos nuo smurto koncepcijos projektą.[82] Tačiau nežiūrint į tai, toks įstatymas galėtų padėti kovoti su smurtautojais šeimoje, kadangi jame numatytos smurto prevencijos priemonės, jų vykdytojai, aukų apsaugos priemonės, jų įgyvendinimas, pagalbos organizavimo modelis, pareigūnų kompetencija, aukos ir smurtautojo teisės ir pareigos, atsakomybė už smurtą.

[80] Žr. 1 priedą.
[81] Lietuvos Respublikos Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje projektas Nr. XIP-2325(2)// http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=323641&p_query=&p_tr2=; prisijungimo laikas: 2011-02-19.
[82] Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl Apsaugos nuo smurto šeimoje koncepcijos patvirtinimo“ projektas XP-2382(2)// http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=323641&p_query=&p_tr2=; prisijungimo laikas: 2011-02-19.

Šio įstatymo pagrindu turėtų būti rengiamos valstybinės pagalbos teikimo programos, nukreiptos ne tik į pagalbą aukoms, bet ir siekiant padėti smurtautojui įvertinti savo daromą žalą, suteikiant jiems psichologinę pagalbą. Kaip apsaugos priemonę, kurių projekte numatytos keturios, teismas galėtų skirti smurtautojui išklausyti kursus, padedančius valdyti agresiją. Įstatymu būtų suteikiama teisė įpareigoti smurtautoją gyventi atskirai, nepalaikyti ryšių su nuo jo kenčiančia šeima. Šiuo metu tokie apribojimai gali būti taikomi tik baudžiamojo proceso metu, paskiriant kardomąsias priemones. Kaip apsaugos priemonė, vertintina teigiamai, kadangi būtų sudaryta galimybė taikyti apsaugą užtikrinančias priemones tik nustačius smurto faktą, nepriklausomai nuo to, ar vyksta baudžiamasis ar administracinis procesas. Tačiau būtų susiduriama su problema - kur apribojimų taikymo laikotarpiu reikėtų apgyvendinti smurtautoją, nes specialių vyrų krizių centrų Lietuvoje trūksta, šiuo metu veikia tik trys.[83] Taip pat būtų numatoma pareiga pareigūnams informuoti auką apie galimybę gauti specializuotą – kompleksinę psichologo, teisininko, pagalbą. Taip pat informuoti specializuotą pagalbą teikiančią instituciją, o nukentėjus ar smurtavus nepilnamečiui ir VTAS. Taigi įstatymo įgyvendinimas susidurtų su dar viena problema – būtų reikalinga steigti tokias institucijas, kurios privalomai, nepriklausomai nuo nukentėjusios pusės valios, reaguotų į smurto faktą. Tokią funkciją iš pradžių galėtų atlikti dabar veikiantys krizių centrai, kurie paprastai yra sudarę tarpininkavimo sutartis ar žodžiu susitarę dėl bendradarbiavimo aukai suteikiant psichologinę, socialinę, teisinę pagalbą.

Įstatymu numatoma įtvirtinti, jog smurtą patyręs asmuo pareiškimo neteikia. Tokiu atveju bus reikalingos ir baudžiamojo įstatymo pataisos, kadangi šiuo metu dėl kai kurių nusikalstamų veikų būtinas nukentėjusiojo skundas. Įstatymų leidėjas turėtų numatyti išimtį, kad smurto artimoje aplinkoje atveju pradėti baudžiamajam procesui skundas nebūtų reikalingas. Tokia norma, įkelta į teisinę sistemą, galėtų efektyviai kovoti su smurtu šeimoje, kadangi šiuo metu auka, turinti rašyti pareiškimą ar skundą, gali jausti atsakomybės prieš smurtautoją baimę, kas, autoriaus nuomone, įtakoja šeiminio smurto latentiškumą. Įtvirtinus, kad smurtas ar dėl jo nustatytų apsaugos priemonių nevykdymas užtraukia administracinę ar baudžiamąją atsakomybę, būtų reikalinga pakeisti ir ATPK, kadangi šiuo metu atsakomybė numatyta tik už veiksmus, priešingus vaikų interesams ir teisėms. Įstatymo projekte numatyta, kad už seksualinį ir fizinį smurtą traukiama baudžiamojon atsakomybėn, tai ATPK turėtų atsirasti teisės norma, kuri numatytų administracinę atsakomybę smurtautojui už Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo pažeidimą, kai tai neužtraukia baudžiamosios atsakomybės.

Projekte numatoma nustatyti 24 valandų laikotarpį nuo protokolo surašymo, kada smurtautojas turi būti pristatytas į teismą. Tokiu atveju į smurto atvejį būtų reaguojama nedelsiant ir priimamas sprendimas. Teigiamai vertintina nuostata, kad nustačius konflikto

[83] Kur kreiptis?//http://www.bukstipri.lt/lt/kur-kreiptis; prisijungimo laikas: 2011-02-19.

šeimoje atvejį, patikrinama, ar smurtautojas turi šaunamąjį ginklą. Ginklas iš tokio asmens būtų atimamas, kaip ir leidimas laikyti (nešioti) ginklą. Tai būtų teisinga praktika, kadangi yra žinoma atvejų, kai po eilės šeimyninių konfliktų, į kuriuos nebuvo tinkamai reaguojama, šaunamasis ginklas vėliau buvo panaudotas. Prisiminkime 2008 m. lapkričio 1 d. tragediją Trakų rajone, kai moterį medžiokliniu šautuvu nušovė buvęs sugyventinis bei sunkiai sužalojo dar dvi moteris, nors apie smurtautojo nuolatinę prievartą, turimą ginklą ir grasinimus nužudyti, moteris buvo pranešusi policijai, kai kreipėsi po patirto smurto, tačiau į jos nusiskundimus nebuvo tinkamai sureaguota.[84]

Atsižvelgdami į dabartinę padėtį teisės sistemoje, taip pat į tai, kad nėra dar sukurta institucijų sistema, galinti teikti specializuotą kompleksinę pagalbą smurto šeimoje aukoms, tokių teisės normų, kurios siūlomos yra Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo projektu, įsiveržimas į Lietuvos teisinę sistemą būtų labai problematiškas, reikalautų didelių įstatymų leidėjo bei vykdomosios valdžios pastangų, kad jos galėtų efektyviai veikti. Tai įrodo, kokia vis dar desperatiška padėtis mūsų šalyje kovoje su smurtu šeimoje.

„Moterys neretai bijo kreiptis pagalbos į teisėsaugos institucijas, nes šiuo atveju reikia lyg ir pačioms rodyti iniciatyvą, kad smurtautojas būtų nubaustas. Jos pačios turi nuspręsti, kaip pasielgti. Jei nukentėjusiosios kreipiasi į teisėsaugos institucijas, tai neretai po kurio laiko nusprendžia iš baimės ar kitų priežasčių atleisti smurtautojui, tikėdamos, kad tai nepasikartos.“[85] Baudžiamasis įstatymas numato galimybę nukentėjusiajam ir kaltininkui, taip pat ir smurto šeimoje aukai su smurtautoju, susitaikyti. Kaltininkas nuo baudžiamosios atsakomybės yra atleidžiamas, jei tam yra BK 38 straipsnyje [86] numatytos sąlygos, tarp kurių ir aukos deklaruotas atleidimas, pareiškimas, kad konflikto pusės susitaikė. Per 2010 m. Telšių rajone pradėti ikiteisminiai tyrimai dėl smurto šeimoje, kada buvo sąlygos susitaikyti visi tyrimai buvo nutraukti, smurtautojai bausmės išvengė.

Kaip alternatyva baudžiamam procesui, ypač kai aukai padaryta žala nėra kriminalizuojama kaip sunkus nusikaltimas ar procesas pradedamas tik pagal nukentėjusiojo skundą, ateityje galėtų būti mediacijos procesas. „Pasaulinė praktika rodo, kad aukos ir smurtautojo konfliktas (pavieniais atvejais) sėkmingai sprendžiamas dalyvaujant trečiajai šaliai, t. y. tarpininkui (mediatoriui).“[87] Dažniausiai smurto šeimoje auka, kreipdamasi į policiją, nesiekia, kad jei būtų atlyginta žala. Esmė yra tarpusavio santykių problema. Mediacija yra

[84] Auką medžiojusį žudiką policija patarė prikulti// http://www.balsas.lt/naujiena/426714/auka-medziojusi-zudika-policija-patare-prikulti; prisijungimo laikas: 2011-02-19.
[85] Gustainienė M. Smurto prieš moteris priežastys ir prevencija// Sociologija. Mintis ir veiksmas. 2005, Nr. 1. P. 115.
[86] Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas// Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2741.
[87] Teisniai ir praktiniai patarimai moterims, patyrusioms prievartą šeimoje. Vilnius: Lygių galimybių plėtros centras, 2004. P. 33.

tarpininkavimo procesas, kurio tikslas yra pasiekti susitarimą, padėti išspręsti susidariusią konfliktinę situaciją ne represinėmis priemonėmis, o tarpusavio susitarimu. Baudžiamoji politika paremta bausmių taikymu, kas taip pat yra prievarta, kuri neišvengiamai daro žiauresnius ir tuos, kurie baudžia ir tuos, kurie baudžiami, o pati bausmė, kurios tikslas yra pagerinti žmonių santykius, kartu skatina ir visuomenės dehumanizaciją.[88] Retai kada smurtas šeimoje iš karto pasireiškia netikėtu agresyviu užpuolimu. Dažniau prasideda nuo psichologinio smurto – žeminimo, menkinimo, mažiau agresyvaus fizinio smurto, pvz. lengvesnių pastūmimų, kas būna susiję su smurtautojo psichologinėmis problemomis. Mediaciją šeiminio smurto atveju būtų galima taikyti tokiu atveju, kai auka nesiektų, jog smurtautojas būtų nubaustas kriminaline bausme, taip pat kai dar nebūtų pasiryžusi nutraukti santykių su smurtautoju, neišnaudojusi galimybės išspręsti problemą pasitelkus pagalbon specialistą, pavyzdžiui psichologą.

Mediacija pasaulyje yra žinoma jau seniai, pakankamai efektyviai veikia JAV, Kanadoje, Vakarų Europoje, Skandinavijos šalyse. Pirmieji žingsniai žengti ir Lietuvoje, mediaciją bandoma pritaikyti sprendžiant vaikų globos klausimus skyrybų metu. Lyginant kelių šalių praktiką, galima teigti, jog yra šie bendri mediacijos procesui būdingi principai:

1. Šalių savanoriškumas. Šalys mediaciją renkasi ir joje dalyvauja savanoriškai, jos dalyviai bet kuriuo metu gali atsisakyti dalyvauti šiame procese.

2. Mediatorių nešališkumas, neutralumas ir kvalifikacija. Mediatorius, turintis pagal išsilavinimą būti tinkamai pasirengęs mediacijai, nepalaiko nei vienos iš šalių, o tik kaip neutrali trečioji šalis, padeda joms pačioms priimti sprendimą.

3. Konfidencialumas. Mediatorius mediacijos metu gautos informacijos negali perduoti tretiesiems asmenims.

4. Šalių lygiateisiškumas, sąžiningumas ir bendradarbiavimas. Abi konflikto šalys yra lygiateisės, turi vienodas galimybes pasisakyti ir būti išklausytos.

5. Mediacijos proceso lankstumas, operatyvumas ir efektyvumas. Procese dalyvaujančios šalys turi būti sąžiningos bei suinteresuotos ginčo sprendimu, pripažinti priimtus susitarimus.[89]

Mediacija šeiminio smurto atveju galėtų būti taikoma nebūtinai kaip visiška alternatyva baužiamajam procesui, o kaip pereinamoji stadija. Jei mediacijos metu auka įsitikintų, kad humaniškomis priemonėmis – pasitelkiant psichologo pagalbą ir aukai ir smurtautojui, aiškinantis šeimoje kylančio smurto priežastis, pasekmes šeimos nariams – nepavyksta pasiekti susitarimo, kaip toliau reikia gyventi, galėtų inicijuoti represinį procesą. „Kai kuriose JAV valstijose, taip pat Naujojoje Zelandijoje, Australijoje, esant tam tikriems teisės pažeidimams,

[88] Kriminologija/ Ats. red. Bluvšteinas. J. Vilnius: Pradai, 1994. P. 90-92.
[89] Mediacijos (tarpininkavimo) taikymas sprendžiant šeimos ginčus// http://www.ivaikinimas.lt/assets//Mediacijos%20taikymas2.pdf; prisijungimo laikas:2011-02-20.

šeimos narių, giminaičių konfliktams, prieš kreipiantis į teismą dėl bylos iškėlimo bei nagrinėjimo, asmenys pirmiausia privalo kreiptis į mediacijos centrą.“[90] Tokiu atveju mediacijos procesas neturėtų būti trumpalaikis, mediatorius susitarimo dėl situacijos sprendimo siektų susitikimuose ne tik su auka bei smurtautoju, bet ir su kitais šeimos nariais, aiškinantis kylančio smurto priežastis ir kaip tai veikia visus šeimos narius, ypač vaikus, kas galėtų padėti smurtautojui suvokti savo negatyvaus elgesio pasekmes bei padėtų apsispręsti, ar jis nori gyventi su savo šeima ir ją išsaugoti keisdamas savo elgesį, ar leisti jiems sukurti saugią aplinką be smurtautojo. Pavyzdžiui moteris, patyrusi vyro agresiją kreipiasi į policiją, kur jai išaiškinama galimybė spręsti smurto šeimoje problemą mediacijos centre, kas gali būti krizių centras. Centro darbuotojas, psichologas, ar kitas mediacijai parengtas specialistas, bendraudamas su auka ir smurtautoju, siekia pasiekti susitarimo, kaip toliau būtų geriau gyventi abiem konflikto šalims bei jų artimiesiems. Su mediacija sutikęs smurtautojas turėtų pripažinti savo veiksmais daromą žalą – pripažinti savo kaltę. Aukai taip pat turėtų būti išaiškinama, kad bet kuriuo metu ji mediacijos procesą gali nutraukti ir imtis teisinių priemonių – pradėti baudžiamąjį procesą. Penki apklausti Telšių rajono specialistai mano, kad smurto aukoms pasiekti susitarimą dėl patirto smurto bei tolimesnio aukos, šeimos narių ir smurtavusio asmens gyvenimo padėti galėtų specialaus tarpininko (psichologo, socialinio darbuotojo) pagalba.

Lietuvoje galiojantys teisės aktai atskirai nereglamentuoja smurto šeimoje aukų teisinės padėties, jos savo teises turi ginti vadovaujantis bendrosiomis teisės normomis. Mediacijos procesas galėtų tapti pagalba aukoms, nesiryžtančioms patraukti smurtautoją baudžiamojon atsakomybėn, padėtų įvertinti, ar smurtautojas gali atsisakyti savo agresijos, toliau palaikyti normalius santykius, gyventi šeimoje. Mediatoriaus pagalba gali tapti priimtinesniu būdu siekiant apginti save ir šeimos narius, kadangi į problemą auka galėtų reaguoti, o prielaida, kad tai nesukelia teisinių pasekmių smurtautojui, kas dažnai būna baimės inicijuoti procesą priežastis, padėtų drąsiau ieškoti būdų spręsti smurto šeimoje problemą.

3. 2. Smurto šeimoje prevencija

Po socialistinės „idilės“ žlugimo demokratiškėjant Lietuvos visuomenei, pasaulyje ir Lietuvoje vis dažniau ir garsiau kalbant apie buitinį smurtą kaip apie žmogaus teisių ir laisvių pažeidimą, atsiranda vis daugiau iniciatorių - politikų, nevyriausybinių organizacijų, savanorių, kurie stengiasi keisti esamą situaciją. Steigiami krizių centrai, inicijuojami, nors ir ne visi

[90] Uscila R. Viktimologijos pagrindai. Vilnius: Mokslo aidai, 2005. P. 131.

sėkmingai priimami, norminiai teisės aktai, rengiamos prevencinės programos, kovai su šeiminiu smurtu pasitelkiamos masinės informavimo priemonės.

Įvertinti, ar šiuo metu Lietuvoje veikia efektyvi smurto šeimoje prevencija yra sunku, kadangi nėra aiškios strategijos, nukreiptos prieš šią problemą. Nėra įstatymu reglamentuotos šeiminio smurto prevencijos priemonės bei vykdantys subjektai. Tačiau negalima teigti, kad prevencija nėra vykdoma. Tam, kad prevencija būtų efektyvi – mažintų šeiminio smurto mastą – reikalinga kartu pasitelkti tiek viktimologinės, tiek kriminologinės prevencijos priemones. Reikalinga sumažinti ir tapimo smurto šeimoje auka, ir agresijos protrūkių riziką. Prevenciją atliekančios vyriausybinės ir nevyriausybinės organizacijos turi siekti mažinti šio negatyvaus ir giliai įsišaknijusio reiškinio mastą.

„Buitinio smurto prevencijos strategija susiduria su dviem problemom:

- Kaip sustabdyti smurtą, kuris vyksta;
- Kaip sustabdyti smurtą, kuris gali įvykti.“ [91]

Prevencinės ir intervencinės priemonės, taikomos tiek individualiu tiek valstybės lygmeniu, gali padėti spręsti šeiminio smurto problemą. Pagrindinis tikslas užkirsti kelią smurto pasireiškimui ir pasikartojimui, tinkamai ir kuo skubiau reaguoti į smurto atvejus, suteikti aukoms specializuotą pagalbą, kad jos galėtų reabilituotis visuomenėje ir pradėti gyventi aplinkoje be smurto. Dažnai aukos pirmiausia pagalbos kreipiasi į policijos pareigūnus, tačiau ne paslaptis, kad jie vis dar išlieka abejingi smurto aukoms. Moterims, patyrusioms lengvesnius sužalojimus, pareigūnai gali pasiūlyti pačioms kreiptis į teismą, kas kuria policijos, kaip negalinčios padėti institucijos, įvaizdį. Reikalinga keisti pareigūnų abejingą nuomonę apie šeiminį smurtą, jie turi suprasti, kad pagalba tokioms aukoms yra būtina, jie turi žinoti, kur moteris gali gauti specializuotą pagalbą ir apie tai informuoti auką. Tokiu būdu galėtų jai padėti, nukreipdami į krizių centrus, kuriuose neretai teikiama kompleksinė pagalba, tame tarpe ir laikinas apgyvendinimas, galėtų padėti apsaugoti moterį ir jos vaikus nuo smurto pasikartojimo, nes visgi policijos pareigūnų pareiga yra ne vien kovoti su nusikaltėliais, bet ir nusikalstamo elgesio prevencija.

Ankstyvoji prevencija gali padėti užkirsti kelią smurto šeimoje pasireiškimui. Visų pirma įstatymuose turi būti įtvirtinta, kad smurto vartojimas šeimoje prieš moteris, vaikus yra draudžiamas. Penkiolika iš dvidešimt apklaustų specialistų mano, kad įstatymų bazės tobulinimas, kad būtų lengviau nubausti ir atskirti nuo šeimos smurtautoją, yra viena iš priemonių, galinčių padėti smurto aukoms. Įstatymu numačius apsaugos priemones, kokiomis galėtų būti smurtautojo areštas, atskyrimas patalpinant smurtautoją į laikino apgyvendinimo

[91] Kovos su buitiniu smurtu būdai: įvairių šalių patirties apibendrinimas. Niujorkas: Jungtinės Tautos, 1993. P. 71.

namus, kad ir nakvynės namuose, policijos pareigūnai teikdami pagalbą galėtų užimti aktyvesnę poziciją. Tai padėtų įbauginti smurtauti linkusius šeimos narius.

Labai svarbų vaidmenį vaidinti kovoje su smurtu gali visuomenės švietimas, kadangi dėl gyvuojančių stereotipų, kad kaltos pačios aukos, kad tai šeimos asmeninių santykių problema, visuomenės nariai abejingai žiūri į smurto šeimoje aukas, ypač moteris. 15 mūsų tyrimo metu apklaustų specialistų nuomone, smurtas šeimoje yra visuomenės problema, likusieji nurodė, kad iš dalies, 9 specialistai mano, kad spręsti šeiminio smurto problemą galėtų padėti švietimas apie smurto priežastis, pasekmes, kad visuomenė suvoktų šeiminio smurto kaip problemos svarbą ir nebūtų abejingi pastebėję šį reiškinį, nes visi specialistai sunkius aukų išgyvenimus nurodė, kaip vieną iš šeiminio smurto pasekmių, taip pat nudžiugino, kad 15 mano, kad tokiu atveju visuomenė netenka visavertės asmenybės ir šeimos, aštuoni mano, kad pablogėja aukų santykiai su pažįstamais ir artimaisiais, tiek pat specialistų mano, kad tai sąlygoja aukos nepilnavertiškumo visuomenėje ir gėdos jausmą. Aktyvus visuomenės švietimas per visuomenės informavimo priemones, bažnyčiose, mokyklose ir kitose visuomeninėse organizacijose, galėtų padėti ugdyti žmonių sąmoningumą, susimąstyti apie šeiminio smurto daromą žalą asmenybei ir pačiai visuomenei. Žala visuomenei nėra tokia akivaizdi ir visiems suprantama, todėl ją ir suvokti daugeliui yra sunkiau, todėl, pvz. apie smurto įtaką nusikalstamumui, kalbėti reikalinga. Švietėjiška veikla turi prasidėti jau nuo mokyklos. Vaikams turi būti skiepijamas moterų ir vyrų lygybės, vienas kito nediskriminavimo, pagarbos šeimos nariams, smurto netoleravimo namuose ir visuomenėje suvokimas. Taip pat švietėjiška veikla turi būti nukreipta į medikus, pareigūnus, kurie būtų mokomi identifikuoti smurto šeimoje požymius. Ne paslaptis, kad dažnai į medikų rankas patenkančios šeimoje nukentėjusios aukos slepia, kad buvo sužalotos šeimoje, ypač svarbu išmokti identifikuoti prievartą prieš vaikus, nes tarkim mažametis, patyręs seksualinę prievartą ne visada suvokia, kad su juo buvo elgiamasi netinkamai, tačiau apie tai gali byloti išoriniai prievartos požymiai.

Specializuotą pagalbą teikiančių institucijų vaidmuo vykdant antrinę prevenciją yra labai svarbus. Krizių centrų kūrimas turėtų būti vienas iš valstybės prioritetų kovoje prieš smurtą šeimoje. 15 specialistų nurodė, kad kovoti su smurto šeimoje problema gali padėti nevyriausybinių organizacijų, viešųjų įstaigų vykdoma veikla (laikinas apgyvendinimas, maitinimas, psichologinė pagalba ir pan.). Šios įstaigos turėtų būti pajėgios teikti kompleksinę – socialinę, psichologinę ir teisinę pagalbą. Moteriai pasiryžti palikti smurtautoją dažnai yra sunku dėl to, kad ji yra priklausoma finansiškai, neturi kur prisiglausti. Lietuvoje yra nemažai veikiančių krizių centrų ir prieglaudų, kurios teikia prieglobstį, taip pat kartu psichologinę, neretai ir teisinę pagalbą. Svarbu, kad moterys būtų informuotos apie tokių centrų veiklą, į juos nukreipiamos. Tokiuose centruose gali būti apgyvendinami ir atskirti nuo tėvų vaikai, kai jiems

šeimoje gyventi yra nesaugu. Tiriamuoju laikotarpiu Telšių rajone patėvio prievartauta ir motinos mušta mergaitė buvo laikinai apgyvendinta Telšių krizių centre, vėliau vaikų globos namuose. Telšių krizių centre, veikiančiame nuo 1997 metų, teikiama psichologinė bei teisinė pagalba, laikinas prieglobstis 2008 metais suteiktas 3 moterims ir 2 vaikams, 2009 metais – 5 moterims ir 3 vaikams, 2010 metais - 5 moterims ir 4 vaikams, kentusiems smurtą šeimoje. Kvalifikuota specialistų pagalba padeda moterims ir vaikams reabilituotis į visuomenę, todėl tokių institucijų veikla yra labai svarbi. Paminėtina Olandijoje dvidešimt metų veikia Mobili krizių brigada, kuri teikia pagalbą šeimoms, atsidūrusioms krizinėje situacijoje. Ištisą parą budintys specialistai reaguoja į gautą informaciją, maždaug per pusvalandį aplanko šeimą, bendrauja su aukomis, esant būtinybei ieško laikinos pastogės, taip pat saugioje aplinkoje bendraujama ir su smurtautojais, kuriuos siekiama jį nuraminti. Suomijoje į smurtautoją taip pat kreipiamas didelis dėmesys. Išaiškėjus prievartos faktui, smurtautoją sulaikius, krizių centrų darbuotojai praėjus ne vėliau kaip dviem dienom susitinka su smurtautoju, taip pradedama terapija, kurios tikslas įtikinti smurtautoją, kad problema yra jo smurtinis elgesys.[92] Psichologinė pagalba smurtautojui, padedant jam suvokti agresijos šeimoje negatyvumą ir pasekmes, išmokti agresiją valdyti, taip pat gali būti vienas iš būdų spręsti šeiminio smurto problemą. Tokios nuomonės buvo ir 8 apklausti specialistai.

Prevencija, nukreipta į smurtą šeimoje negali būti vien periodinė, reikalinga imtis pastovios, tęstinumą ir efektyvumą užtikrinančios prevencijos, kurios tikslas - kurti saugią aplinką visiems šeimos nariams, o ypač vaikams, išmokyti tėvus humaniškai auginti ir auklėti vaikus. Ilgalaikė prevencija gali pasiekti daug daugiau, nes išbandyta ir praktiškai tobulinama sistema priauga prie visuomenės. Pirmas visuomeninis, iki šiol veikiantis projektas JAV plėtojamas nuo 1978 m. P. Stanislavski Tarptautinio prievartos prevencijos centro prevencinėje programoje, vykdomoje 32 JAV valstijose ir 10 šalių, dalyvavo 5 milijonai vaikų. Programos tikslas informuoti apie prievartos prevenciją mokyklų darbuotojus, šeimos narius bei vaikus, suteikti žinių, kaip elgtis vaikams kritinėse situacijose, kur kreiptis pagalbos. JAV taip pat ne mažesnis dėmesys nei smurto aukoms teikiamas ir smurtautojams, siekiama, kad smurtautojas pakeistų savo elgesį ir pažiūras, bei liautųsi naudoti smurtą prieš savo šeimos narius.[93]

Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos patvirtinta Nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2011 – 2015 metų programa, kuria yra siekiama Nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2005 - 2007 metų ir 2008 - 2010 metų programų tęstinumo. Ši programa yra nukreipta prieš smurtą vaikų atžvilgiu

[92] Palavinskienė B. Smurto šeimoje prevencija: Užsienio šalių patirtis// Jurisprudencija. 2001, T.20(12). P. 63-65.
[93] JAV patirtis prieš smurtą šeimose// http://www.lygus.lt/ITC/files_smurtas/JAV%20patirtis%20pries%20smurta%20seimose.ppt; prisijungimo laikas: 2011-02-20.

šeimose ir mokyklose. Įgyvendinant 2005 - 2007 m. programą „apie 1500 vaikų ir jų šeimos narių suteikta nemokama socialinė, medicininė, teisinė ir psichologinė kompleksinė pagalba. Be to, sumažėjo vaikų, patiriančių smurtą skaičius: Vaiko teisių apsaugos tarnybų duomenimis, 2006 m. 1639 vaikai patyrė smurtą. Lyginant su 2004 ir 2005 m. duomenimis, šis skaičius sumažėjo: 2004 m. buvo užfiksuoti 2359, o 2005 m. – 2311 smurto prieš vaikus atvejų. [94] Vieną 2008 – 2010 metais numatytų priemonių – organizuoti kompleksinių paslaugų teikimą vaikams, nukentėjusiems nuo smurto, ar netiesioginio šeimyninio smurto aukoms (liudininkams) ir jų šeimos nariams[95], galimybę įgyvendinti siekė ir Telšių rajono savivaldybės socialinių paslaugų centras. Rengti šį projektą ir dalyvauti programoje, pasak Telšių Socialinių paslaugų centro socialinio darbo organizatorės, paskatino 2008 ir 2009 metais vykdyti projektai pagal Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu patvirtintą Valstybinės smurto prieš moteris mažinimo strategiją ir jos įgyvendinimo priemonių 2007 - 2009 metų planą.[96] Telšių socialinių paslaugų centras, kartu su savo partneriais – Vaiko teisių apsaugos skyriumi, Socialinės paramos ir rūpybos skyriumi, UAB „Žemaitijos psichikos sveikatos centras“, suteikė kompleksines socialines paslaugas smurto aukoms, kurios visos be išimties smurtą patyrusios buvo šeimoje. Per tuos du metus reikalingą specializuotą pagalbą gavo 22 moterys ir vienas vaikas. Telšių socialinių paslaugų centras turi Dienos centrus Telšiuose ir trijuose rajono miesteliuose, kur vyksta įvairiausi užsiėmimai vaikams bei jų tėvams. Projekto vykdymo metu 2009 metais kovai su smurtu surengti 20 prevencinių renginių.[97] Valstybinės smurto prieš moteris mažinimo strategija toliau vykdoma, priimtas jos priemonių įgyvendinimo planas 2010 – 2012 metams.

Taip kaip smurtas šeimoje sukelia padarinius individui, bendruomenėms, visuomenei, taip ir intervencija ir tuo labiau prevencija turi vykti visais šiais lygiais. Specializuota pagalba aukai gali padėti vėl atsistoti ant kojų ir pasiryžti gyventi saugioje aplinkoje be smurto, tačiau apie šią pagalbą teikiančias įstaigas ji turi žinoti. Į jas gali ir turėtų nukreipti policijos, medicinos įstaigų, socialiniai darbuotojai, informacija apie jas turi būti prieinama per masines informavimo priemones. Visuomenės sąmonė turi būti ugdoma, kad vis dar gyvuojančius archajiškus stereotipus keistų demokratiškos vertybės – humanizmas, pagarba žmogaus teisėms ir laisvėms, lygybė, smurto netoleravimas.

---

[94] Tęsiama Nacionalinė smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams programa// http://www.pasveik.lt/sveikatos-ir-medicinos-naujienos/tesiama-nacionaline-smurto-pries-vaikus-prevencijos-ir-pagalbos-vaikams-programa/347; prisijungimo laikas:2011-02-20.

[95] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. balandžio 24 d. nutarimas Nr. 392 „Dėl nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008 – 2010 metų programos patvirtinimo“// Valstybės žinios. 2008, Nr. 51-1892.

[96] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 m. gruodžio 30 d. nutarimas Nr. 1330 „Dėl Valstybinės smurto prieš moteris mažinimo strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių 2007-2009 metų plano patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2006, Nr. 144-5474.

[97] Telšių socialinių paslaugų centras. Socialinių paslaugų teikimas smurto šeimoje aukoms. 2008 – 2009 metų veiklos ataskaita.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Smurtas šeimoje yra visuomenės problema, egzistuojanti nuo bendruomeninės kultūros atsiradimo ir šiandien vis dar giliai įsišaknijusi socialiniuose santykiuose. Lietuvoje šeiminis smurtas taip pat plačiai paplitęs, tačiau kalbėti apie tai imta neseniai. Iki šiol nėra priimtų teisės aktų, kurie saugotų šeimos narius nuo smurto namuose, kas padėtų jį kvalifikuočiau atpažinti ir vertinti, nėra numatyta aiški kovos ir prevencijos strategija. Taip pat ir literatūroje nėra aptinkamos vieningos šeiminio smurto sąvokos.

2. Nors įvairių tyrimų duomenimis smurtą šeimoje patiria absoliuti dauguma visuomenės narių, tiksliai nustatyti šeiminio smurto mastą yra beveik neįmanoma, smurtas šeimoje yra labai latentiškas. Smurto aukos dėl baimės, gėdos, nepasitikėjimo teisėsaugos institucijomis, kam daro įtakos ir įstatymo spragos, neleidžiančios greitai ir efektyviai nubausti smurtautoją, nepraneša apie naudojamą prievartą jų atžvilgiu, taip ją kęsdamos ilgą laiką. Oficialiosios statistikos beveik nėra, tik nuo 2007 m. policijos komisariatuose pradėti kaupti duomenys apie smurto šeimoje atvejus. Per 2008 - 2010 metus Telšių apskrities vyriausiajame policijos komisariate buvo pradėti 57 ikiteisminiai tyrimai dėl smurto atvejų šeimoje, kas sudarė vos apie 2,5 proc. visų atliktų ikiteisminių tyrimų.

3. Baudžiamųjų bylų analizės metu nustatyta, kad Telšių rajone kaimo vietovėse smurtas šeimoje reiškiasi dažniau. Absoliuti dauguma aukų buvo moteriškos lyties, tuo tarpu smurtautojų gretose moterys tesudarė tik vos daugiau kaip dešimtadalį. Visos prieš savo sugyventinius ar sutuoktinius vartojusios smurtą moterys nurodė gynusios save. Vyrai, patyrę smurtą namuose, dažniausiai prieš tai smurtaudavo patys, dažnai jų sužalojimas buvo išgertuvių metu kilusio konflikto pasekmė. Didžiausią dalį smurtautojų ir aukų sudarė vidurinį išsilavinimą įgiję asmenys, o daugiau kaip pusė smurtautojų tuo metu neturėjo nuolatinio darbo. Smurtas prieš vyrus dažniau pasireiškia pavieniais atvejais ir tik kas dešimta moteris teigė nukentėjusios pirmą kartą. Daugiausia moterų nukentėjo nuo savo partnerių, tuo tarpu vyrai - nuo vyriškos lyties kartu gyvenančių artimųjų giminaičių. Tuo pagrįsta prielaida, kad šeimoje daugiausia smurtauja vyrai.

4. Beveik visi nukentėję vaikai patyrė tėvų ir patėvių smurtą, kurių dauguma nurodė taip auklėję savo vaikus. Daugiau kaip pusė jų buvo mušami diržais, virve ar rykšte, šiek tiek mažiau rankomis. Humanizmo trūkumas vaikų auklėjimo srityje yra didelio masto problema. Fizinės bausmės vis dar laikomos priimtinomis, ypač žemesnio išsilavinimo ir vyresnio amžiaus visuomenės narių gretose.

5. Mūsų ir tyrimo metu apklaustų specialistų nuomone, viena pagrindinių smurto namuose priežasčių yra alkoholizmas, tam įtakos taip pat turi tarpasmeniniai santykiai šeimoje,

finansinės problemos, užimtumas, ankstesnė smurto patirtis, patriarchalinės vertybės. Smurtas šeimoje susijęs su pakartotine viktimizacija, todėl tiek pačioms aukoms, tiek atsakingiems specialistams reikalinga atsižvelgti į smurto priežastis bei įvertinti smurto pasikartojimo riziką, kad būtų galima išvengti dar skaudesnių pasekmių.

6. Lietuvoje galiojantys teisės aktai atskirai nereglamentuoja smurto šeimoje aukų teisinės padėties, jos savo teises turi ginti vadovaujantis bendrosiomis teisės normomis. Dažniausiai procesas pradedamas tik pagal skundą, arba aukos patraukti smurtautoją atsakomybėn gali tik privataus kaltinimo tvarka, kas lemia moterų neryžtingumą, kelią atsakomybės prieš smurtautoją baimę. Mediacijos procesas galėtų tapti pagalba aukoms, nesiryžtančioms patraukti smurtautoją baudžiamojon atsakomybėn, padėtų įvertinti, ar smurtautojas gali atsisakyti savo agresijos, toliau palaikyti normalius santykius, gyventi šeimoje.

7. Prevencija turi vykti visais įmanomais lygiais – individualiu, bendruomeniniu ir valstybiniu, siekiant, kad šeiminis smurtas reikštųsi mažesniu mastu, o pasireiškęs, nesikartotų. Ilgalaikė prevencija gali pasiekti daug daugiau nei trumpalaikė periodinė prevencija, kadangi išbandyta ir praktiškai tobulinama sistema priauga prie visuomenės.

Pasiūlymai:

1. Teisinės bazės tobulinimas:

- priimti smurtą draudžiančius teisės aktus, kuriuose būtų aiškiai apibrėžta smurto sąvoka, numatytos skubios aukų apsaugos priemonės nuo smurtautojo, reglamentuota kovos ir prevencijos strategija bei priemonės;

- priimti baudžiamųjų įstatymų pataisas, kad dėl nusikalstamų veikų, padarytų šeimos narių atžvilgiu, būtų palaikomas valstybinis kaltinimas, o procesui pradėti nebūtų reikalingas aukos skundas, kas išvaduotų ją nuo moralinės atsakomybės prieš smurtautoją;

- numatyti pareigą baudžiamojoje byloje tyrimą atliekančiam pareigūnui išaiškinti nukentėjusiai šaliai teisę turėti įgaliotąjį atstovą – teisininką, tikslinga šią teisę, kartu su kitomis nukentėjusiojo teisėmis, išaiškinti nutarime pripažinti nukentėjusiuoju.

2. Reikalinga tobulinti visuomenės informavimo sistemą apie smurtą šeimoje – nevyriausybinės organizacijos ir viešosios įstaigos turėtų rengti daugiau kampanijų, skelbiančių apie pagalbą teikiančias organizacijas, jų prieinamumą. Apie tai informuojama galėtų būti socialinės reklamos forma, kad visa visuomenė žinotų kur kreiptis krizės atveju, kokią pagalbą galima gauti.

3. Būtina užtikrinti krizių centrų, prieglaudų finansavimą bei plėtrą, kad juose būtų teikiama savalaikė kompleksinė – socialinė, psichologinė, teisinė pagalba smurto aukoms, keliama pagalbą teikiančių darbuotųjų kvalifikacija.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Teisės aktai

1.Lietuvos Respublikos Konstitucija// Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.

2.Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas//Valstybės žinios. 1985, Nr. 1-1.

3.Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas// Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2741.

4.Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas// Valstybės žinios. 2002, Nr. 37-1341.

5.Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas// Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.

6.Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas// Valstybės žinios. 1996, Nr. 33-807.

7.Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas// Valstybės žinios. 2005, Nr. 18-572.

8.Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymas// Valstybės žinios. 2005, Nr. 85-3140.

9.Jungtinių Tautų Organizacijos Visuotinė žmogaus teisių deklaracija// Valstybės žinios. 2006, Nr. 68-2497.

10. Jungtinių Tautų Organizacijos Vaiko teisių konvencija// Valstybės žinios. 1995, Nr. 60-1501.

11. Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimas Nr. X-1569 „Dėl valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“// Valstybės Žinios. 2008, Nr.: 69-2624.

12. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. balandžio 24 d. nutarimas Nr. 392 „Dėl nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008 – 2010 metų programos patvirtinimo“// Valstybės žinios. 2008, Nr. 51-1892.

13. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 m. gruodžio 22 d. nutarimas Nr. 1330 „Dėl Valstybinės smurto prieš moteris mažinimo strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių 2007-2009 metų plano patvirtinimo“//Valstybės žinios. 2006, Nr. 144-5474.

14. Lietuvos Respublikos Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje projektas Nr. XIP-2325(2)// http://www3.lrs.lt/pls/inter3 /dokpaieska.showdoc_l?p_id=390720&p_query=&p_tr2=; prisijungimo laikas: 2011-02-11.

15. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl Apsaugos nuo smurto šeimoje koncepcijos patvirtinimo“ projektas Nr. XP-2382(2)// http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=323641&p_query=&p_tr2=; prisijungimo laikas: 2011-02-11.

Specialioji literatūra

16. Ashford N. Laisvos visuomenės principai. Vilnius: Aidai, 2003.

17. Babachinaitė G. Smurtinio nusikalstamumo samprata, tendencijos ir šiuolaikiniai raiškos ypatumai Lietuvoje // Jurisprudencija. 2008, Nr. 1(103).

18. Blažys V. Prievarta prieš vaikus. // Kvalifikacijos kėlimo kursų „Nepilnamečių kriminalinė justicija“ paskaitų medžiaga// http://www.nplc.lt/sena/nj/Knygos/VRM_paskaitos/paskaitos.pdf, prisijungimo laikas: 2011-02-19.

19. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas.VI leidimas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.

20. Dirsienė N., Ušackienė K., Mainelytė I., Kriugždaitė R. Metodinės rekomendacijos, skirtos prieglobstį smurto šeimoje aukoms teikiančių organizacijų darbuotojams ir savanoriams. Kaunas, 2007.

21. Gilligan, J. Smurto prevencija. Vilnius: Eugrimas, 2002.

22. Gincman J., Palavinskienė B. Smurtas moterų ir vaikų atžvilgiu// Teisiniai medicininiai smurto aspektai. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002.

23. Gustainienė M. Smurto prieš moteris priežastys ir prevencija // Sociologija. Mintis ir veiksmas. 2005, Nr. 1.

24. Justickis V. Kriminologija. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001.

25. Kairienė B. Agresyvus tėvų elgesys su savo vaikais: pedagoginės korekcijos prielaidos // Socialinis darbas. 2006, Nr. 5(1).

26. Kriminologija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010.

27. Kriminologija./Ats. red. Bluvšteinas J. Vilnius: Pradai, 1994 P. 90-92

28. Kovos su buitiniu smurtu būdai: įvairių šalių patirties apibendrinimas. Niujorkas: Jungtinės Tautos, 1993.

29. Palavinskienė B. Smurto šeimoje prevencija: Užsienio šalių patirtis// Jurisprudencija. 2001, T.20(12).

30. Pečiūrienė J. ir kt. Kovos su buitiniu smurtu būdai: įvairių šalių patirties apibūdinimas. Moterų informacijos centras.V., 1998.

31. Perttu S., Kaselitz V. Partnerio smurto problemos sprendimas – rekomendacijos nėščiųjų, gimdyvių ir kūdikių priežiūros specialistams. Yliopistopaino, 2006.

32. Procedūrų seksualinės prievartos prieš vaikus atvejais vadovas Europos šalyse. Asenas – Poznanė – Vilnius, 2008.

33. Purvaneckienė G. Prievarta ir moterų teisės//Kriminalinė justicija. Mokslo darbai, 1996. T. 5.

34. Purvaneckienė G. Smurtas prieš moteris: viktimologinio tyrimo ataskaita// Smurtas prieš moteris Lietuvoje. Vilnius: Danielius, 1999.

35. Sagatys G. Vaiko nepriežiūra ir smurtas šeimoje: naujos Europos žmogaus teisių konvencijos taikymo galimybės// Justitia. 2005, Nr. 4 (58).
36. Sakalauskas G. Ūselė L. Smurto prieš vaikus draudimo socialiniai ir teisiniai aspektai// Teisės problemos. 2007, Nr. 2(56).
37. Smurtas šeimoje: prevencija, intervencija ir galima pagalba. Vilnius: Vaikų laikinosios globos namai „Atsigręžk į vaikus“, 2008.
38. Smurto prieš moteris problema šiandieninėje Lietuvoje. Vilnius: Moterų informacijos centras, 1997.
39. Suaugęs žmogus neturi mušti vaiko. Vilnius: Vaiko teisių informacijos centras, 2003.
40. Teisniai ir praktiniai patarimai moterims, patyrusioms prievartą šeimoje. Vilnius: Lygių galimybių plėtros centras, 2004.
41. Uscila R. Viktimologijos pagrindai. Vilnius: Mokslo aidai, 2005.
42. Žukauskienė R. Kriminalinio elgesio psichologija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006.
43. Žukauskienė R. Raidos psichologija. Vilnius: Margi raštai, 2007.

Kiti šaltiniai

44. Apie smurtą šeimoje// http://www.moters-pagalba.lt/smurtas; prisijungimo laikas: 2011-02-11.
45. Asmenys, nukentėję nuo šeimos narių ar artimų giminaičių// http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=2218; prisijungimo laikas: 2011-02-12.
46. Auką medžiojusį žudiką policija patarė prikulti// http://www.balsas.lt/naujiena/426714/auka-medziojusi-zudika-policija-patare-prikulti; prisijungimo laikas: 2011-02-19.
47. Čižauskas D. Pamario pedofilas skriaudė mažametę dukrą// http://www.balsas.lt/naujiena/516255/pamario-pedofilas-skriaude-mazamete-dukra; prisijungimo laikas: 2011-02-12.
48. Duomenys apie nusikalstamas veikas, padarytas Lietuvos Respublikos apskrityse// http://www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika/html_file.phtml?metai=2009&menuo=12&ff=2Z-APSK&fnr=6, prisijungimo laikas: 2011-03-07.
49. Gyventojų skaičius// http://db1.stat.gov.lt/statbank/SelectVarVal/saveselections.asp; prisijungimo laikas: 2011-02-12.
50. Gyventojų skaičius Telšių apskrityje 2009 m.// http://siauliaitsv.stat.gov.lt/lt/news/view/?id=1859&PHPSESSIDsnvdlornx; prisijungimo laikas: 2011-03-02.

51. JAV patirtis prieš smurtą šeimose// http://www.lygus.lt/ITC/files_smurtas/JAV%20patirtis%20pries%20smurta%20seimose.ppt; prisijungimo laikas: 2011-02-20.
52. Kur kreiptis?//http://www.bukstipri.lt/lt/kur-kreiptis; prisijungimo laikas: 2011-02-19.
53. Leight M. L. Getting Over Domestic Violence// http://ezinearticles.com/?Getting-Over-Domestic-Violence&id=5880034, prisijungimo laikas: 2011-03-11.
54. Lietuvos Respublikos IX Seimo šeimos ir vaiko komisijos darbo VII (rudens) sesijos ataskaita// http://www3.lrs.lt/docs2/DBXVQCOH.PDF; prisijungimo laikas: 2011-02-11.
55. Mediacijos (tarpininkavimo) taikymas sprendžiant šeimos ginčus// http://www.ivaikinimas.lt/assets//Mediacijos%20taikymas2.pdf; prisijungimo laikas:2011-02-20.
56. Policijos departamento prie VRM duomenys apie pranešimus konfliktų ir smurto šeimoje 2007-2008-2009// http://www.bukstipri.lt/uploads/Duomenys%20apie%20pranešimus%20dėl%20konfliktų%20ir%20smurto%20šeimoje%202007-2008-2009%20metais(2).xls; prisijungimo laikas: 2011-02-18.
57. Prokuroro komentaras// http://www.prokuraturos.lt/Naujienos/Prokurorokomentaras/tabid/69/ItemID/1257/Default.aspx, prisijungimo laikas: 2011-02-18.
58. Statistinės kortelės // http://www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika/index2.phtml?id=198&idStat=8&metai=2011&menuo=1&regionas=0&id3=1; prisijungimo laikas: 2011-03-01.
59. Tarptautinių žodžių žodynas. Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985// http://www.zodziai.lt/reiksme%26word%3Dinterakcija%26wid%3D8658; prisijungimo laikas: 2011-02-14.
60. Telšių socialinių paslaugų centras. Socialinių paslaugų teikimas smurto šeimoje aukoms. 2008 – 2009 metų veiklos ataskaita.
61. Tęsiama Nacionalinė smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams programa// http://www.pasveik.lt/sveikatos-ir-medicinos-naujienos/tesiama-nacionaline-smurto-pries-vaikus-prevencijos-ir-pagalbos-vaikams-programa/347; prisijungimo laikas:2011-02-20.
62. Tyrimas „Smurtas prieš moteris – samprata, problemos, veiksmų kryptys“// http://www.socmin.lt/index.php?1606775163; prisijungimo laikas: 2011-02-12.
63. 16 dienų kampanija kovai su smurtu prieš moteris.// http://www.teisingumas.lt/visuomenei/teisinis-svietimas/16-dienu-kampanija-kovai-su-smurtu-pries-moteris, prisijungimo laikas: 2011-02-18.

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe analizuojama ir įvertinta šeiminio smurto problema Telšių rajone, pateikti siūlymai, kas padėtų šią opią problemą spręsti. Pirmojoje darbo dalyje pateikiamos šeiminio smurto sampratos, smurto rūšys, priežastys, aptariamas aukos ir skriaudėjo tarpusavio ryšys. Antrojoje dalyje nagrinėjami 2008 – 2010 metais Telšių rajone pradėtų baudžiamųjų bylų analizės duomenys - aukų ir smurtautojų socialinė demografinė charakteristika, aptariama konfliktų šeimoje eiga, ypatumai, kuriais pasižymi smurtas prieš vaikus ir tarp suaugusiųjų. Trečiojoje darbo dalyje analizuojama smurto šeimoje aukų teisinė padėtis, aptartos parengto Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo projekto normos, kurios galėtų efektyviau kovoti su smurto šeimoje problema, tačiau taip pat konstatuota, kad įstatymo efektyvus įgyvendinimas pareikalautų didelių įstatymų leidėjo bei vykdomosios valdžios pastangų. Taip pat siūloma į mediaciją (konflikto sprendimą dalyvaujant trečiajai šaliai) pažvelgti, kaip į galimą alternatyvą baudžiamajam procesui ar pereinamąją stadiją į jį. Pabrėžiama, kad kovoti su šia problema gali padėti ilgalaikė bei aiški, tiesiogiai į smurtą šeimoje nukreipta prevencija, ko šiandien vis dar pasigendama.

Pagrindiniai žodžiai: šeima, smurtas, moteris, vyras, vaikas

ANNOTATION

The Master‘s work analyzes and assesses the problem of domestic violence in Telšiai District, provides the proposals on what and who would help solve this painful problem. The first part provides the conceptions of domestic violence, types of and reasons for violence, discusses the interrelationship of the victim and the offender. The second part examines the data of the analysis of the criminal cases commenced in Telšiai District during the year 2008 through the year 2010 – the social-demographic characteristics of the victims and abusers, discusses the progress of the family fight, peculiarities typical to the child abuse and violence between and among the adults. The third part analyzes the legal situation of the victims of the domestic violence, discusses the norms of the draft Law on Violence in the Close Environment, which could fight more effectively against the problem of the domestic violence; however, it also stated that the effective implementation of the Law would require high efforts from the law maker and executive authorities. It is also suggested to look at the mediation (solving the conflict in the presence of the third party), as at the possible alternative for the criminal process or as at the transitional stage to it. The emphasis is placed on the fact that the long-term and clear prevention directly addressed to the domestic violence can help fight against this problem, the absence of which is still felt today.

Keywords: family, violence, woman, man, child

SANTRAUKA

Magistro baigiamojo darbo tema yra aktuali, kadangi šiandieninėje visuomenėje šis reiškinys yra plačiai paplitęs. Smurto šeimoje problema daugelyje valstybių pradėta nagrinėti anksčiau nei Lietuvoje, todėl akcentuoti ir bandyti spręsti šią, galima vadinti globalinę problemą, reikalinga. Tyrimo objektu pasirinktas smurtas šeimoje Telšių rajone, darbe siekta išanalizavus esamą literatūrą, tyrimo duomenis, apžvelgti šeiminio smurto ypatumus, pasekmes, analizuojant teisės aktus aptarti smurto šeimoje aukų teisinę padėtį, vykdomas prevencines priemones. Šiam tikslui pasiekti numatyti uždaviniai - aptarti smurto šeimoje sampratą, rūšis, išsiaiškinti smurto šeimoje Telšių rajone priežastis, pasekmes, apžvelgti smurtą šeimoje reglamentuojančius teisės aktus.

Iškeltos hipotezės, kad smurto šeimoje aukoms daroma žala sveikatai turi plačią amplitudę nuo lengvo pastūmimo iki nužudymo, kad dauguma smurtaujančių namuose yra vyrai, o Lietuvoje galiojantys teisės aktai negarantuoja tinkamos ir efektyvios pagalbos smurto aukoms, ypač moterims, siekiančioms, kad smurtautojai būtų patraukti atsakomybėn. Taikant empirinius tyrimo metodus - dokumentų analizę, apklausą, lyginamąjį metodą, tyrimo metu hipotezės pasitvirtino.

Darbe aptariamos smurto šeimoje sampratos, kadangi tiek teisinėje tiek mokslinėje literatūroje nėra aptinkamos vieningos šeiminio smurto sąvokos. Šeimoje susiduriama su fizinio, ekonominio, seksualinio ir psichologinio smurto apraiškomis, sukeliančiomis aukai tiek fizines tiek dvasines kančias, eliminuojančias iš pilnavertiško gyvenimo šeimoje ir visuomenėje, todėl aptariamos prievartos formos, priežastys, aukos ir skriaudėjo įtaka vienas kito elgesiui. Atlikta 2008 – 2010 metais Telšių rajone pradėtų baudžiamųjų bylų dokumentų analizė, leidusi pažvelgti tiek į auką, tiek į smurtautoją, taip pat į smurto priežastis bei pasekmes, konflikto eigą. Analizuojama smurto šeimoje aukų teisinė padėtis, siūloma į mediaciją pažvelgti, kaip į galimą alternatyvą baudžiamajam procesui ar pereinamąją stadiją į jį. Pabrėžiama, kad kovoti su buitinio smurto problema gali padėti ilgalaikė bei aiški, tiesiogiai į smurtą šeimoje nukreipta prevencija. Pateikiami siūlymai, galintys padėti spręsti smurto šeimoje problemą: teisinės bazės bei visuomenės informavimo sistemos tobulinimas, intervencijos krizių metu aktyvinimas plėtojant krizių centrus, keliant jų darbuotojų kvalifikaciją, kad kompleksinė pagalba smurto šeimoje aukoms būtų prieinamesnė ir efektyvesnė. Darbą sudaro įvadas, trys skyriai, kurie suskirstyti į poskyrius, išvados, literatūros sąrašas bei priedai.

SUMMARY

The subject of the Master‘s work is relevant, as this phenomenon is widespread in today‘s society. The problem of the domestic violence has been being examined in a number of countries already since the years earlier than in Lithuania; it is necessary to accent and try to solve this would-be global problem. The domestic violence in Telšiai District has been selected as the target of research. After analyzing the available literature and data of research, it has been sought to review the peculiarities and consequences of the domestic violence, as well as to discuss the legal situation of the victims of the domestic violence and the preventive measures being executed, by analyzing the legal acts. The following tasks have been provided for to reach this goal: to discuss the conception and types of the domestic violence, to find out the reasons for the domestic violence in Telšiai District, review the legal acts regulating the domestic violence.

The hypotheses have been developed that the damage made to the health of the victims of the domestic violence has the wide amplitude from the easy push to the murder, that the majority of the domestic abusers are men, and the legal acts valid in Lithuania do not guarantee the appropriate and effective aid to the victims of the violence; especially, to the women seeking for the abusers to be prosecuted. By applying the methods of empirical study – the analysis of documents, survey, comparative method, the hypotheses have proved correct during the research.

Discusses the conceptions of the domestic violence, as the uniform concept of the domestic violence is not found both in the legal and scientific literature. The families face the manifestations of the physical, economic, sexual and psychological violence, discusses the forms of and reasons for the violence, as well as the influence of the victim and offender on each other‘s behaviour. The analysis of the documents of the criminal cases commenced in Telšiai District during the year 2008 through the year 2010 has been conducted, which allowed to look at both the victim and the abuser, as well as at the reasons for and consequences of the violence, progress of the conflict. The paper analyzes the legal situation of the victims of the domestic violence, by suggesting looking at the mediation, as at the possible alternative to the criminal process or as at the transitional stage to it. The emphasis is placed on the fact that the long-term and clear prevention directly addressed to the domestic violence can help fight against this problem, the absence of which is still felt today. The following suggestions able to help solve the problem of the domestic violence are given: the improvement of the legal basis and system of public information, activation of intervention during the crises by developing the crisis centres and raising the qualification of their employees, so that the complex aid to the victims of the domestic violence would be more accessible and more effective. The work consists of the Introduction, three Sections divided into Subsections, Conclusions, References and Appendices.

1 lentelė. Informatikos ir ryšių departamento duomenys apie nukentėjusius asmenis nuo artimųjų giminaičių 2008-2010 metais. [98]

	2008 metai		2009 metai		2010 metai	
	Lietuvoje	Telšių rajone	Lietuvoje	Telšių rajone	Lietuvoje	Telšių rajone
Viso	1055	14	980	40	1051	54
Sutuoktinio (-ės)	220	2	192	7	201	15
Sugyventinio (-ės)	154	2	140	8	140	14
Partnerio (-ės)	19	-	20	1	20	1
Tėvų, patėvių	409	5	359	10	424	16
Įtėvių, globėjų	5	2	11	-	14	1
Vaikų	138	2	144	7	137	5
Brolių, seserų	85	-	84	5	80	2
Senelių, vaikaičių	25	1	30	2	35	-

2 lentelė. Informatikos ir ryšių departamento duomenys apie nukentėjusius vaikus 2008-2010 metais. [99]

	Viso			Tėvų			Patėvių			Įtėvių, globėjų			Kitų artimų giminaičių		
	2008	*2009*	*2010*	*2008*	*2009*	*2010*	*2008*	*2009*	*2010*	*2008*	*2009*	*2010*	*2008*	*2009*	*2010*
Lietuvoje	442	374	421	325	269	305	54	68	68	3	5	10	60	32	38
Telšių rajone	4	10	7	1	9	3	1	1	2	1	-	2	1	-	-

3 lentelė. Telšių apskrities vyriausiojo policijos komisariato sukaupti duomenys apie smurto šeimoje atvejus.

	2008 m.	2009 m.	2010 m.
Pradėti ikiteisminiai tyrimai	13	23	21
Priimta nutarimų atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą	38	47	60
Surašyti administracinės teisės pažeidimų protokolai	95	106	59
Gauti skundai dėl šeimyninių konfliktų	178	172	72
Iškvietimai į šeimyninius konfliktus	665	587	612

[98] Statistinės ataskaitos apie nusikalstamumą pagal savivaldybes.// http://www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika/index2.phtml?id=198&idStat=10&metai=2010&menuo=12&regionas=0&id3=1&idAta=1#Atas, prisijungimo laikas:2011-02-11

[99] Ten pat.

2 PRIEDAS

SMURTO ŠEIMOJE TELŠIŲ RAJONE TYRIMAS

Baudžiamųjų bylų analizės anketa.

1. Smurto šeimoje aukos amžius:
   Iki 18 m.;
   Nuo 18 iki 25 m.;
   Nuo 26 iki 35 m.;
   Nuo 36 iki 45 m.;
   Nuo 45 iki 59 m.;
   Nuo 60 metų.

2. Smurtautojo šeimoje aukos amžius:
   Iki 18 m.;
   Nuo 18 iki 25 m.;
   Nuo 26 iki 35 m.;
   Nuo 36 iki 45 m.;
   Nuo 45 iki 59 m.;
   Nuo 60 metų.

3. Smurto šeimoje aukos lytis:
   Vyras;
   Moteris.

4. Smurtautojo lytis:
   Vyras;
   Moteris.

5. Smurto aukų užimtumas;
   - Dirbantis;
   - Nedirbantis;
   - Moksleivis;
   - Pensininkas.

6. Smurtautojo užimtumas;
   - Dirbantis;
   - Nedirbantis;
   - Moksleivis;
   - Pensininkas.

7. Smurto aukų išsilavinimas;
   - Pradinis;
   - Pagrindinis;
   - Vidurinis;
   - Sec. vidurinis;
   - Aukštesnysis;
   - Aukštasis.

8. Smurtautojo išsilavinimas;
   - Pradinis;
   - Pagrindinis;
   - Vidurinis;
   - Sec. vidurinis;
   - Aukštesnysis;
   - Aukštasis.

9. Nusikalstamų veikų patirtis:
   - Nesunkus sveikatos sutrikdymas;
   - Nežymus sveikatos sutrikdymas ar fizinio skausmo sukėlimas;
   - Sunkus sveikatos sutrikdymas;
   - Iššaginimas;
   - Kitos nusikalstamos veikos_____

10. Ikiteisminių tyrimų baigtis:
   - Ikiteisminis tyrimas perduotas teisminiam nagrinėjimui;
   - Nutrauktas susitaikius;
   - Nutrauktas esant kitoms sąlygoms_____

11. Smurto atvejai pagal vietovę:
   - Kaimas;
   - Miestas.

12. Auka nukentėjo nuo:
   - Sutuoktinio (-ės);
   - Sugyventinio (-ės);
   - Tėvų;
   - Patėvių (pamočių);
   - Brolio ar sesers;
   - Vaikų (posūnių, podukrų).

13. Nuo smurto šeimoje nukentėjo:
   - Vieną kartą;
   - Du – tris kartus;
   - Tris ir daugiau kartų.

14. Prieš vaikus vartoto smurto formos:
   - Mušė rankomis;
   - Mušė kojomis;
   - Mušė rankomis ir kojomis;
   - Mušė diržu, rykšte, virve;
   - Grasino skausmą sukelti galinčiais daiktais;
   - Vadino menkinančiais, necenzūriniais žodžiais;
   - Draudė bendrauti su kai kuriais žmonėmis;
   - Patyrė seksualinę prievartą.

15. Nukentėję vaikai pagal lytį:
   - Berniukai;
   - Mergaitės.

16. Vaikai nukentėjo nuo:
    - Tėvų;
    - Patėvių (pamočių);
    - Brolio ar sesers;

17. Prieš suaugusius vartoto smurto formos:
    - Stumdė, tampė, trankė į sieną ir pan.;
    - Mušė rankomis;
    - Mušė rankomis ir kojomis;
    - Sužalojo peiliais, kitais žaloti galinčiais daiktais;

18. Patirto smurto rūšis:
    - Fizinis;
        - Nesunkus sveikatos sutrikdymas;
        - Sunkus sveikatos sutrikdymas;
        - Nežymus sveikatos sutrikdymas ar fizinio skausmo sukėlimas;
        - Sukėlė skausmus stumdant, tampant ir pan.;
        - Mušė rankomis;
        - Mušė kojomis;
        - Mušė rankomis ir kojomis;
        - Žalojo daiktais;

    - Psichologinis;
        - Įžeidinėjimas, žeminimas, menkinimas;
        - Kaltinimas neištikimybe;
        - Draudimas bendrauti su artimais ar pažįstamais žmonėmis;
        - Grasinimas žodžiais, žaloti galinčių daiktų demonstravimas;
        - Kita_____
    - Seksualinis;
        - Iššagino;
        - Bandė versti lytiškai santykiauti;
        - Privertė lytiškai santykiauti ;
        - Kita_____
    - Ekonominis;
        - Draudžiama dirbti, kitaip ribojamos galimybės turėti savo pajamų;
        - Negavo pinigų vaikams ir šeimai išlaikyti (mokesčiams, maistui, vaikų rūbams...)
        - Buvo atimti pinigai;

3 PRIEDAS

SMURTO ŠEIMOJE TELŠIŲ RAJONE TYRIMAS

GERBIAMAS RESPONDENTE,

Maloniai prašome užpildyti pateiktą anketą. Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Teisės ir valdymo programos magistrantė Aurelija Budginė atlieka tyrimą, kurio tikslas nustatyti šeiminio smurto priežastis bei galimus šios problemos sprendimo būdus.

Anketa yra anoniminė. Jūsų atsakymai į pateiktus klausimus bus panaudoti tik tyrimo tikslais. Jums tiesiog reikia pažymėti ar įrašyti tokį atsakymą, kuris tiksliausiai atspindi Jūsų nuomonę.

Iš anksto dėkojame
Jums už pagalbą ir atsakymus į anketos klausimus.

1. Jūsų darbo stažas:
   - o Nuo 5 iki 10 m.;
   - o Nuo 11 iki 15 m.;
   - o Nuo 16 iki 20 m.;
   - o Nuo 21 m.

2. Kaip dažnai darbe susiduriate su smurto šeimoje problema:
   - o Kartą per kelis mėnesius;
   - o Kartą per mėnesį;
   - o Maždaug kartą per savaitę;
   - o Beveik kiekvieną dieną;
   - o Kiekvieną dieną.

4. Kas dažniausiai nukenčia nuo smurto šeimoje?
   - o Moterys;
   - o Vyrai;
   - o Vaikai;
   - o Kiti kartu gyvenantys giminaičiai.

5. Dažniausiai šeimose patiriamas:
   - o Fizinis smurtas;
   - o Psichologinis smurtas;
   - o Seksualinis smurtas;
   - o Ekonominis smurtas.

6. Kokios Jūsų nuomone yra smurto šeimoje prieš vaikus priežastys? (Galite pasirinkti kelis atsakymų variantus):
   - o Tėvų alkoholizmas;
   - o Smurtautojų smurto patirtis jų pačių vaikystėje;
   - o Menkas išprusimas vaikų auklėjimo srityje;
   - o Tėvų nebaudžiamumas;
   - o Psichinės tėvų problemos;
   - o Pačių tėvų nesantaika;
   - o Kita_____
     _____

7. Kokios Jūsų nuomone yra smurto šeimoje prieš moteris priežastys? (Galite pasirinkti kelis atsakymų variantus):

- Patriarchalinės vertybės;
- Alkoholizmas;
- Skirtingi partnerių požiūriai;
- Finansinės problemos, nedarbas;
- Žiaurus smurtautojo charakteris;
- Moterų neryžtingumas;
- Kita_____

8. Kokios Jūsų nuomone yra smurto šeimoje pasekmės? (Galite pasirinkti kelis atsakymų variantus):

- Aukos nepilnavertiškumo visuomenėje ir gėdos jausmas;
- Sunkūs aukų išgyvenimai (nuolatinė baimė, depresija, savęs menkinimas, panika, gyvenimo džiaugsmo praradimas ir pan.);
- Visuomenė netenka visavertės asmenybės, šeimos;
- Galimybės normaliai dirbti, mokytis praradimas;
- Pablogėję santykiai su artimaisiais ir pažįstamais;
- Kita_____

9. Ar Jūs manote, kad smurtas šeimoje yra ne tik šeimos, bet visos visuomenės problema?

- Taip;
- Ne;
- Iš dalies;
- Neturiu nuomonės.

10. Kas, Jūsų nuomone, galėtų padėti kovoti su smurto šeimoje problema? (Galite pasirinkti kelis atsakymų variantus)

- Psichologo pagalba aukai;
- Psichologo pagalba smurtaujančiam šeimos nariui;
- Smurtautojo apskundimas teisėsaugos pareigūnams, patraukimas atsakomybėn;
- Skyrybos;
- Švietimas apie smurto priežastis, pasekmes, kad visuomenė suvoktų šeiminio smurto kaip problemos svarbą ir nebūtų abejingi pastebėję šį reiškinį;
- Nevyriausybinių organizacijų, viešųjų įstaigų pagalba (laikinas apgyvendinimas, maitinimas, psichologinė pagalba ir pan.)
- Smurto šeimoje, asocialaus ir amoralaus gyvenimo prevencija;
- Įstatyminės bazės tobulinimas, kad būtų lengviau nubausti ir atskirti nuo šeimos smurtautoją;
- Specialaus tarpininko (psichologo, socialinio darbuotojo) pagalba pasiekti susitarimą dėl patirto smurto bei tolimesnio aukos, šeimos narių ir smurtavusio asmens gyvenimo;
- Kita_____

Ačiū už atsakymus